

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHZÂB SÛRESİ İŞİĞİNDA HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATI

ŞULE MERYEM KARAHÜSEYİNOĞLU

140111003

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İSMAİL YİĞİT

İSTANBUL 2019

T.C.

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHZÂB SÛRESİ IŞIĞINDA HZ.PEYGAMBER'İN AİLE HAYATI

ŞULE MERYEM KARAHÜSEYİNOĞLU

140111003

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İSMAİL YİĞİT

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL 2019

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programı 140111003 numaralı öğrencisi Şule Meryem KARAHÜSEYİNOĞLU'nun ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Ahzâb Sûresi Işığında Hz. Peygamber'in Aile Hayatı**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **18.09.2019** tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail Yiğit

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Sadrettin Gümüş

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Doç. Dr. Aydın Temizer

(Jüri Üyesi)

Marmara Üniversite

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şule Meryem Karahüseyinoğlu

DÜZELTME METNİ

1. Tezin yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.
2. Dört bölüm olan tez, üç bölüm halinde yeniden düzenlenmiştir.
3. Giriş bölümüne Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatına dair kısa bilgi ilave edilmiştir.
4. Bölümlerin ana ve alt başlıklarında bazı değişiklikler yapılmıştır.
5. Birinci bölüme, "Hz. Peygamber'in Mü'minler Açısından Konumu" başlıklı bir konu ilave edilmiştir.
6. İkinci bölüme, "Mü'minlerin, Hz. Peygamber'in Evine Girme âdâbı" ve "Mü'minlerin Hz. Peygamber'in Eşleriyle Görüşme Âdâbı ve Hicab" başlıklı iki konu ilave edilmiştir.
7. Üçüncü bölüme, "Hz. Peygamber'in Çok evliliğinin sebepleri" başlıklı konu ilave edilmiştir.
8. Tezin "Sonuç" bölümü yeniden düzenlenmiştir.
9. "Kaynakça" kısmında bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır.

AHZÂB SÛRESİ IŞIĞINDA HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATI

ÖZET

Bu tezde, Ahzâb sûresinde Hz. Peygamber'in aile hayatıyla ilgili üç grup ayet tefsir, hadis ve siyer kaynaklarına müracaat edilerek ele alınıp tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Ahzâb sûresinde Hz. Peygamber'in aile hayatıyla ilgili âyetlerin ışığında gerçekleştirilen bu çalışmada, onun aile hayatının nübüvvet merkezli olduğu, onun aile hayatına vahyin müdahale ettiği, Hz. Peygamberin aile hayatındaki beşerî vasfının, ashabın ve diğer insanların aile hayatından önemli farklılıklar arz ettiği konusu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bu çalışma üç ana konuyu ele almaktadır. Birinci konu, Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep ile evliliği ve bu evlilikte vahyin rolü; ikinci konu, dünyevî talepleri ve nübüvvet makamının gerekleri arasında Hz. Peygamberin eşlerinin konumu; üçüncü konu ise, Hz. Peygamberin evliliklerinde nübüvvet makamına has hükümler ve onun ümmetine önceliği ve öncülüğü meselesidir.

Bu tezde, Hz. Peygamberin aile hayatındaki uygulamalarının önemli bir kısmının beşerî ve nefsanî arzulardan uzak ve doğrudan vahiyle belirlendiği; Hz. Peygamber'e bu farklı uygulamaları dolayısıyla saygı göstermenin zorunluluğu ve itiraz etmeme gerekliliği üzerinde durulmuş, ona herhangi bir insan gibi bakarak itiraz etmenin Allah'ın emirlerine itiraz ve Resûl'üne eziyet anlamına geldiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

THE FAMILY LIFE OF PROPHET MUHAMMED IN LIGHT OF AL AHZAB CHAPTER

ABSTRACT

The thesis focuses on examining three groups of verses in Al Ahzab surah concerning the family life of the Prophet Muhammad (peace be upon him) by reference to modern and classic interpretation, Sirah, and history resources. In light of the verses dealing with Prophet Muhammad (PBUH) family life, I analyze the centrality of ‘Prophethood’ in Hz. Muhammad’s life, his characterization as an ‘informer’ and the difference between his companions’ personal lives and his own. Accordingly, this work is divided into three parts. The first is the role of revelation in his marriage to Hz. Zeinab; the second is Prophet Muhammad’s wives between worldly demands and requirements of the Prophetic position; and the third is concerned with special laws applying to Prophet Muhammad’s marriages. The thesis concludes that Prophet Muhammad’s multiple marriages have resulted from worldly pursuits, highlights the necessity of showing respect and non-objection, and asserts that expressing objection to his family life, by means of comparison to other human beings, represents an objection to the judgement of Allah and a persecution of the Prophet (PBUH).

ÖNSÖZ

Hamd, kullarını başıboş bırakmayıp onları en doğru yola iletecek Kur'ân'ı vahyeden âlemlerin mutlak hâkimi Allah'a olsun.

Salât ve selam, Kur'ân-ı Kerim'i bizlere taşıyan Hz. Muhammed Mustafa'ya, onun âline, ashâbına ve ona tâbî olanlar üzerine olsun.

Hz. Peygamber aracılığı ile bizlere indirilen Kur'ân-ı Kerîm'in asıl gayesi, yaşayan Kur'ân Hz. Peygamber'in yaşamını kendimize örnek alarak şahsiyet ve erdem sahibi kullar olmamızdır. Zira Kur'ân'ı Kerîm, yaşamına yön verdiği her ferdi ve her toplumu kadir-kıymet sahibi yapan ve izzet kazandıran bir kitaptır.

Hz. Peygamber örnekliğinde Kur'ân'ı yaşamak mü'minlerin zaruri vazifesi olunca, Kur'ân'ı anlamak olan tefsir ilmini öğrenmenin de son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

İlk müfessir şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Beyanlarıyla, fiilleriyle ve ikrarlarıyla Hz. Peygamber adeta yaşayan Kur'ân'dır. Hz. Âişe vâlidemizin kısaca ifade ettiği gibi, “Onun ahlâkı Kur'ân'dı”.¹ Kur'an'ı anlama, anlatma ve hayata aktarma noktasında Hz. Peygamber, Allah'a ve âhiret gününe inanan, Allah'ı çokça zikreden mü'minlere her açıdan “üsve-i hasene” (en güzel örnek)dir. Dolayısıyla fazilet ve erdem zirve örneği ve aynı zamanda ilk müfessir olan Hz. Peygamber'i tanımak Kur'ân'ı anlama noktasında önemlidir. Hz. Peygamber'in hayatını, ahlak ve şahsiyetini misyonunu öğrenmek bakımından en önemli kaynak da Kur'ân'dır. Kur'ân Hz. Adem'den (a.s.) başlayarak son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bir çok peygamberin hayatından pasajlar verir. Fakat Hz. Peygamber hakkında farklı sûrelerde hayatının her safhasına dair daha geniş bilgiler verilmiştir. Bu konulardan biri Hz. Peygamber'in aile hayatıdır. Ve bu konu Ahzâb sûresinde çeşitli yönleriyle ele alınmış olmasından dolayı Yüksek Lisans Tez konumuzu “Ahzâb Sûresi Işığında Hz. Peygamber'in Aile Hayatı” olarak belirledik. Çünkü Ahzâb sûresindeki âyetlerin önemli bir bölümü Resûlullâh'ın evlilikleri ve aile hayatıdır. Bu âyetlerde Hz. Peygamber'in evliliklerinin diğer insanların evliliklerinden farklı yönleri ve bilhassa

¹¹ Müslim, Teheccüd, 139

Peygamberlik makamıyla alakalı olan hususlar bütün halinde ele alınmış bulunmaktadır.

Bu araştırmamızı yaparken ulaşabildiğimiz klasik ve modern tefsir, hadis, siyer ve tarih kaynaklarından istifade etmeye çalıştık. Konuyla ilgili yapılan son dönem çalışmalarada imkan nisbetinde ulaşmaya ve onlardan yararlanmaya gayret ettik.

Tezimin bu aşamaya gelmesinde vaktini, sabrını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İsmail Yiğit'e, çalışmama önemli katkıları olan Prof. Dr. Sadrettin Gümüş ve Doç. Dr. Aydın Temizer'e teşekkür ederim. Ayrıca maddî ve manevî desteğiyle yanımda olan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1
1. CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA AİLE HAYATI.....	3
2. HZ. PEYGAMBER'İN EVLİLİKLERİ	7
2.1.HZ. HATİCE.....	8
2.2.HZ. SEVDE BİNT ZEM'A	10
2.3.HZ. ÂİŞE	11
2.4.HZ. HAFSA	13
2.5.ZEYNEB BİNT HUZEYME	15
2.6.ÜMMÜ SELEME	16
2.7.ZEYNEB BİNT CAHŞ	18
2.8.CÜVEYRİYE BİNT HÂRİS	19
2.9.HZ. ÜMMÜ HABİBE	21
2.10.HZ. SAFİYYE	25
2.11.HZ. MEYMUNE.....	29
BİRİNCİ BÖLÜM	32
1.CAHİLİYE EVLATLIK GELENEĞİNİN KALDIRILMASI, HZ. PEYGAMBER'İN ZEYNEB BİNT CAHŞ İLE EVLİLİĞİ VE TEBLİĞ SORUMLULUĞU	32
1.1.CAHİLİYE DÖNEMİ EVLATLIK ANLAYIŞININ VAHİYLE İPTALİ.....	32
1.1.1. Zeyd b. Hârise	32
1.1.2. Zeyneb bint Cahş'ın Zeyd b. Hârise ile Evlendirilmesi.....	35
1.2. HZ. PEYGAMBER'İN HZ. ZEYNEB BİNT CAHŞ'LA EVLENDİRİLMESİ.....	41
1.2.1. Câhiliyede Evlatlık Geleneği.....	41
1.2.2. Câhiliye Evlatlık Geleneğinin Kaldırılması ve Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb bint Cahş'la Evliliği	43
1.2.3.Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile Evliliği Hakkında Kaynaklarda Geçen Rivayetler	53
1.3.PEYGAMBERLERİN VAHYİ TEBLİĞ ETME SORUMLULUKLARI	60

1.3.1. Tebliğ Görevi ve Allah'ın Peygamberler Hakkındaki Sünneti	61
1.3.2. Hz. Peygamber'in Tebliğ Görevinin Ayrıntıları	67
1.3.3. Hz. Peygamber'in Mü'minler Açısından Konumu	78
İKİNCİ BÖLÜM	85
2. TAHYİR OLAYI VE HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİNE ÖZEL HÜKÜMLER	85
2.1. TAHYİR OLAYI	85
2.1.1. Tahyir öncesinde Hz. Peygamber'in ailesinin Geçim Tarzı.....	85
2.1.2. Müminlerin annelerinin sade hayat ile dünya nimetleri arasında tercih İmtihanı.....	86
2.2. HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİNE ÖZEL HÜKÜMLER.....	93
2.2.1. Peygamber Hanımlarının olumlu Örnek Olmalarının Gerekliliği.....	93
2.2.2. Mü'minlerin Annelerinin Mahrem olmayan Erkeklerle İletişimde riayet Etmeleri Gereken Ölçü.....	96
2.2.3. Teberrücten, İffete Muğâyir Tavır ve Tarzlardan Sakınmak	98
2.2.4. Hz. Peygamber'in Hanımlarının İbadete Teşvik Edilmeleri.....	100
2.2.5. İlâhî Emirlerin Hedefi	101
2.2.6. Ehl-i Beyt Kavramı	102
2.2.7. Kur'ân ve Hikmet Eğitime Aralıksız Devam Etmeleri.....	104
2.2.8. Mü'minlerin, Hz. Peygamber'in Evine Girme âdâbı.....	106
2.2.9. Mü'minlerin Hz. Peygamber'in Eşleriyle Görüşme Âdâbı ve Hicab.....	108
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	113
3. SAYI VE KEYFİYET BAKIMINDAN HZ. PEYGAMBER'İN EVLİLİKLERİ	113
3.1. HZ. PEYGAMBER'İN EVLENEBİLECEĞİ KADINLAR VE DÖRTTEN FAZLA KADINLA EVLİ KALMASINA İZİN VERİLMESİ	113
3.1.1. Hz. Peygamber'in Evlenmesinin Helal Olduğu Kadınlar	113
3.1.2. Hz. Peygamber'i Aile Hayatında Rahatlatan Hükümler	121
3.1.3. Hz. Peygamber'in Evliliğinin Sınırlandırılması	125
3.1.4. Hz. Peygamber'in Çok evliliğinin sebepleri.....	129
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR

- a.e. : Aynı Eser
a.g.e. : Adı Geçen Eser.
a.s. : Aleyhi's-Selam.
aş. : aşağı
b. : İbn, bin
bkz. : Bakınız
bsk. : baskısı
C. : Cild
C.Ü. : Cumhuriyet Üniversitesi
çev. : Çeviri.
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV : Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
İSTEM : İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
m. : Miladi
md. : Madde
ö. : Ölümü
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
SBE. : Sosyal Bilimler Enstitüsü.
t.y. : Yayın tarihi yok.
TDVY. : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
thk. : Tahkik
vd. : Ve diğerleri.
Yay.haz.: Yayına Hazırlayan
yuk. : Yukarı
y.y. : Yayın evi yok.
y.y.y. : Yayın yeri yok.

GİRİŞ

Ahzâb Sûresinin Genel Muhtevası:

Bu çalışmada, Ahzâb sûresi özelinde Hz. Peygamber'in aile hayatını konu edinen üç grub âyet tahlil edilecektir. Bu sûrenin ana konularından biri Hz. Peygamber'in ve ona tâbî olarak hanımlarının konumudur. Sûreye Hz. Peygambere hitab ile başlanır, onu yücelterek devam edilir ve ona eziyet edenlerin âkıbetinin hüsrana olacağı haber verilerek bitirilir. Bu sûrede Resûlullah'a verilen kıymet ve destek muhatab olduğu üç grub insan üzerinden anlatılır. Birincisi genel olarak mü'minlerdir. Hz. Peygamber onlara kendi nefislerinden daha yakındır; onlar için en güzel örnektir. İkinci grub kafirlerdir. Bunlar Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği davaya karşı silahlı mücadeleye kalkışan birleşmiş güçler ve onlara destek veren yahudilerdir. Hakkıyla Allah'a teslim olan Resûl'üne, sebepleri tükettikten sonra nasıl zafer verileceği Hendek Gazvesi örneğiyle bizlere iletilmiştir. Üçüncü grup ise münafıklardır. Hz. Peygamber ve ailesiyle alakalı kötüye kullanabilecekleri her durumu eziyete dönüştüren, henüz iman edenlerin kafasını karıştırmaya çalışan bu kişiler, "*Allah'ı ve Resulünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır.*"¹ buyrulularak çok ağır şekilde tehdit edilmiştir.

Bu sûreyi diğerlerinden farklı kılan bir başka husus da sûrede Hz. Peygamber'in risâlet vasfının on dört, nübüvvet vasfının ise on beş kez zikredilmesidir.² Hz. Peygamber'in özel hayatını ağırlıklı konu edinen sûrede bu iki temel vasfın bu kadar hatırlatılması, onun hakkında söylenecek her şeyde onun bu vasıflarının hatırdan tutulması gerektiğine işâret etmektedir.

Tez Konumuz:

"Ahzâb Sûresi Işığında Hz. Peygamber'in Aile Hayatı" başlığını taşıyan çalışmamızın birinci bölümünde sûredeki ilgili âyetlerden hareketle Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evlenmesini ve bu evliliğin gerçek sebebini delilleriyle ortaya

¹ Ahzâb 33/57

² Bkz.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, el-Mu'cemü'l-müfehres, "Nebî" ve "Resûl" md.

koyduk. Bu evliliğin sebebiyle ilgili olarak Resûlullah'a yapılan itham ve iftiralar, bu ithamlara kaynaklık eden rivayetler ve bu rivayetlere karşı tefsir ve tarihçilerin tutumunu inceledik.

İkinci bölümde tahyir olayı ile ilgili âyetler üzerinde durduk. Hanımlarının geçim standartlarının yükseltilmesi talebi karşısında Hz. Peygamber'in tepkisi ve Cenâb-ı Hakk'ın onları dünya zinetleri ile eşleri arasında bir tercihte bulunmakla imtihanı ve ardından gelen gelişmeleri ele aldık.

Hz. Peygamber'in evliliklerine özel konuları ihtiva eden Üçüncü bölümde ise, onun evliliğinin sınırlandırılması, hanımlarını boşamasıyla ilgili düzenlemeler, çok evliliğinin sebepleri, müslümanların Resûlullah'a saygı gösterme ve ona eziyet olabilecek hususlardan sakınma gibi konuları inceledik.

Amaç:

Bu içeriğe sahip bir sûreyi tercih etmemizdeki amaç, vahyin ışığında Resûl-i Ekrem'i ve hanımlarını biraz daha yakından tanımak ve tanıtmaktır. Hz. Peygamber'in üstün ahlakının ve örnekliğinin hayatının her safhasına ve her kesimle kurduğu iletişime nasıl hakim olduğuna Ahzâb sûresi aracılığıyla tanık olmaktır. Yine bu sûrenin ana konusunu oluşturan Hz. Peygamber'in ve hanımlarının Allah katındaki kıymetini ve mü'minlere bunun getirdiği sorumlulukları hatırlamaktır. Onun güzel ahlakına aykırı olan rivayetlerin İslâm düşmanları yahut kassaslar tarafından uydurulmuş olduğunu veya senet açısından delil niteliği taşımayan uydurma ve zayıf rivayetler olduğunu daha yakından müşâhade etmektir.

Yöntem:

Bu çalışmayı yaparken ulaşabildiğimiz klasik tefsir, esbâb-ı nüzul, hadis ve siyer kaynaklarından istifade ettik. Konumuzu rivâyet tefsirlerinin yanı sıra başlıca dirâyet tefsirlerinden de inceledik. Bu incelemeyi bilhassa günümüze kadar yazılan tefsirler üzerinden de devam ettirmeye çalıştık. Yine özellikle esbâb-ı nüzûl açısından önemli kaynaklar arasında yer alan İbn Hişam, İbn Sa'd ve Belâzûrî gibi ilk Siyer kaynaklarındaki ilgili bilgileri taradık ve değerlendirdik. Aynı şekilde tabakât ve terâcim kitaplarından istifade etmeye çalıştık. Resûlullah'ın aile hayatı hakkında daha sonraki asırlarda yazılan ulaşabildiğimiz önemli eserleri, İslâm dünyasında ve batıda yapılan yeni araştırmaları inceleyip istifade etmeye

çalıştık. Sonradan uydurulduğu anlaşılan bazı rivayetler ve özellikle şarkiyatçıların bu konudaki bazı itham ve iddialarına cevap hususunda bilhassa İslâm dünyasında yapılan yeni çalışmalardan yararlandık.

Bu arada tezimizde geçen âyetlerin meallerinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan **Kur'ân Yolu Meâli**'ni esas aldık.

1. CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA AİLE HAYATI

İslam öncesi Arap toplumunun yapısı hakkında araştırma yapan bilim adamlarının çoğunluğuna göre; Arap toplumu ataerkil bir toplumdur.³ Dolayısıyla böyle bir toplumda kadın, başta insani yönü olmak üzere toplumsal ve hukuksal her alanda hakkı elinden alınmış, her tür haksızlığa mâruz kalmıştır.⁴ Ancak Arap toplumunun yapısının anaerkil olduğunu, nesebin anneden geldiğini düşünenler de bulunmaktadır.⁵ Bu konunun ayrıntıları ileride nikah türleri içerisinde ele alınacaktır.

Câhiliye toplumunun ataerkil olmasının sosyal, siyasi ve ekonomik bazı sebepleri vardı. Kabileler arası basit sebeplerden son derece şiddetli ve kanlı çatışmalar çıkar ve bu çatışmalar bazen yıllarca sürer ve binlerce erkeğin ölümüne sebep olurdu.⁶ Hatta bu savaşların bir asrı aşan örnekleri dahi vardı. Medine'de Evs ve Hazrec kabileleri arasında kan davasına dönüşerek yüz yirmi yıl devam eden ve Hicret'ten beş yahut altı yıl önce sonuncusu Buâs denen mevkide yapılan savaş bunun örneklerindedir.⁷ Kabilenin korunup güvende kalması ve ekonomik güce sahip olması için erkek nüfusa ihtiyacın bulunması, erkek egemen toplum olmasını etkiliyordu. Hatta güvenlik noktasında ciddi problemlerin olduğu bu dönemde nüfusun artma ihtiyacı, çok evlilik

³ Ramazan Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın", **Diyanet İlmî Dergi**, C. XXXVII, 2001, s. 62.

⁴ Necdet Çağıl, "İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın", **Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumunu Sempozyumu**, İstanbul, 2011 s. 221.

⁵ Bu konuda bkz. Cevad Ali, **el- Mufassal fi târîhi'l-Arab kable'l-İslâm**, C. V, 2. bs., Bağdat, Câmîatü Bağdâd, 1993, s. 542.

⁶ en-Nedvî, Ebû'l-Hasan en-Nedvî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, 8. bs., Cidde, Dâru'ş-Şurûk, 1989, s. 39.

⁷ Asri Çubukçu, "Buâs", **DİA**, C. VI, İstanbul, 1992, s. 340.

yapılmasını etkileyen en önemli sebeplerden biriydi.⁸ Kabîleler arası güvenlik problemi olduğu gibi kabile içindeki zayıfların güvenliği de problem teşkil ediyordu. Kadınların ve çocuklarının güvenliği, kendi aileleri veya eşleri tarafından sağlanmaktaydı.⁹ Bu nedenle kabîlenin ve ailenin güç kaynağı olan erkek çocuğuna çok kıymet verilirdi. Bu toplumda aktif savaşçı olmaması ve esir düşmesi durumunda şerefının, nâmusunun zedelenmesinden ötürü kız çocuğu istenmeyen çocuktur.¹⁰ Çünkü câhiliye dönemi anlayışına göre, kabîlenin izzetini ve namusunu korumak, ancak kadınları korumakla mümkündür.¹¹ Oysa ki kadınlar savaşlarda esir düşünce yenilgiye uğrayan kabîleye eziyet etmek, daha çok zilleti yaşatmak için şeref ve haysiyetlerini yaralayacak kötü muâmelede bulunulurdu.¹² Bu durum aileleri perişan ediyor ve kız çocuğu sahibi olmayı kendileri için utanç görüyorlardı.¹³ Vahiyden mahrum kalan aklın, bu utançtan kurtulmak için ürettiği çözüm tam anlamıyla zulümdü; adına şeref ve namus dedikleri şeyi koruma uğruna babalar kızlarını diri diri toprağa gömüyorlardı.¹⁴

Câhiliye toplumunun zina algısı da farklıydı. Kendi kabîlesi içerisinde on civarı erkekle birlikteliği normal kabul edilirken, bunlardan biri aile dışından olursa zina olarak kabul edilir ve kadın ağır şekilde cezalandırılırdı.¹⁵ Erkeğin eşini başka erkeklere daha asîl evlat edinme gayesiyle göndermesi veya deşifre olmamış gizli beraberlikler zina sayılmazdı.¹⁶

Câhiliye toplumunda kadın çocuk doğurmadan, evlendiği eşinin ailesinin bir ferdi olamazdı. Bu yüzden çocuğu olmadan ölen kadının eşine tâziyede bulunulmazdı. Kadın ancak çocuk doğurduktan sonra aileye dahil olabilirdi.¹⁷ Arap toplumuna hakim gibi görünen bu durumun istisnaları da vardı. Meselâ asîl aileye mensup başarılı bir iş

⁸ Âdem, Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, 3. bs., İstanbul, Ensar Yayınları, 2016, s. 156.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan, Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, **İSTEM**, C. I, No: 2, 2003, s. 9-32.

¹⁰ Altıntaş, “Câhiliye Arap Toplumunda Kadın”, s. 80.

¹¹ Apak, **İslâm Öncesi Arap Tarihi**, s. 148.

¹² Cevad Ali, **a.g.e.**, C. V, s. 88; Altıntaş, **a.g.m.**, s. 80.

¹³ Mustafa Sıbâî, **Kadının Yeri**, çev. Abdullah Yalçın - Mehmet Yolcu, İstanbul, Akabe, 1988, s. 53.

¹⁴ Apak, **İslâm Öncesi Arap Tarihi**, s. 148.

¹⁵ Cevad Ali, **el-Mufasssal**, C. V, s. 542.

¹⁶ Cevad Ali, **a.e.**, C. V, s. 546.

¹⁷ Neşet Çağatay, **İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982, s. 117.

kadını Hz. Hatice, şâirleriyle meşhur bir aileden gelen şâire Hansâ,¹⁸ Hz. Peygamber'e karşı her türlü kötülüğün tertibinde öncü rol üslenen Ebû Süfyan'ın eşi Hind ve kız kardeşi Ümmü Cemîl¹⁹ gibi toplumda etkili kadınlar da vardı, fakat bunlar azınlıktaydı.

Genel durum kadınların aleyhineydi.²⁰ Saygın ailelerin kızları hariç toplumda bir kadın evlilikte,²¹ boşanmada²² ve çocuğu ile ilgili kararlarda söz hakkına sahip değildi.²³ Câhiliyenin bu menfi manzarasını Hz. Ca'fer, Habeş kralı Necaşi karşısında şöyle ifade etmiştir: "Biz câhiliye toplumuyduk. Putlara tapar, ölü eti yer, zina yapar, kadınlara kötü davranırdık. İçimizden güçlü olan zayıf olanı yerdî. İçimizden biri bize peygamber olarak gönderilinceye kadar biz böyle yaşamaya devam ettik."²⁴

Güçlünün zayıfı ezdiği bu toplumda kabîlesine ekonomik ve askerî anlamda katkısı olmayan kadının mâlî açıdan da hukûkuna riayet edilmez, mirastan payı genel olarak verilmezdi.²⁵ İnsanlık onuru yok sayılan kadın, mirastan pay sahibi olamadığı gibi bazı özel durumlarda kendisi miras olarak görülürdü.²⁶ Kadının eşi vefat edince üvey oğlu yahut varisi kadının üzerine bir örtü atar ve o kadının mâliki olurdu. Dilerse nikahına alır, dilerse üvey annesini evlendirip mehrine el koyardı.²⁷

Câhiliye toplumu, mal hırsı, nefsânî arzularının tatmini ve elde etmek istedikleri kadına ulaşabilmek gibi çeşitli sebepler ve hedefler için bir takım nikah türleri uydurmuşlardı.²⁸ Hz. Âişe, câhiliye dönemi uygulanan nikah türlerini şöyle

¹⁸ Ali Şakir Ergin, "Hansâ", *DİA*, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 46.

¹⁹ Gülgün Uyar, "Ümmü Cemil", *DİA*, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 315-316.

²⁰ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 63.

²¹ Cevad Ali, *a.g.e.*, C. V, s. 525.

²² Cevad Ali, *a.g.e.*, C. V, s. 551.

²³ Cevad Ali, *a.g.e.*, C. V, s. 526.

²⁴ İbn Hişâm, Muhammed b. Abdulmelik b. Hişâm el-Himyârî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, vdğr., C. I, 2. bsk., Kahire, 1375/1955, s. 336.

²⁵ Cessâs, Ebu Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Şahin, C. II, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007, s. 89; Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdulkadir Atâ, C. I, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y., s. 426; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993, s. 31; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, C. II, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979, s. 1294.

²⁶ en-Nedvî, *es-Sîre*, s. 39.

²⁷ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, s. 124.

²⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Sarıçık, "Câhiliye Nikahı Mut'a ve Diğer Câhiliye Nikahları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 4, 1996, s. 41 - 73; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s. 152-154; İbrahim Ali, *Sahîhu's-sîre en-nebeviyye*, Ürdün, Dâru'n-

özetlemektedir: “Câhiliye dönemi dört çeşit nikah vardı. Bunlardan ilki günümüzde de uygulanan normal nikahtır. Bu nikahta kız veliden istenir, veli de kızı mehir²⁹ karşılığında o kişiyle nikahlardı. İkincisi istibdâ nikahıdır. Bu nikahta adam adetten temizlenen eşine, ‘git falan adamdan hamile kal’ derdi, kadın da o adamla beraber olur, hamileliği netleşinceye kadar eşi ona yaklaşmazdı. Bu nikahın yapılış nedeni, asil ve güçlü-kuvvetli çocuk elde etme arzularıydı. Üçüncüsü, bir grup erkekle yapılan evliliklerdir. Bu evlilikten meydana gelen çocuğu, kadının baba olarak belirlediği kişi nesbine alırdı. Dördüncüsü, ahlaksızlık yapan ve kapılarına bu işi yaptıklarını gösteren bayrak asan kadınlardı. Bu kişiler kendileriyle ilişki kurmak isteyen herkesi kabul ederler, çocukları olması durumunda bir nesep uzmanı yardımıyla tahmînî bir baba tespit edilir ve çocuk ona nisbet edilirdi.”³⁰

Aslında zina olup adına nikah denilen başka ilişki şekilleri de vardı: Bunlar şöyle sıralanabilir. Makt nikahı: üvey anneyle evlenme nikahıdır. Toplumda kınanmakla birlikte uygulanan bir nikah türüydü.³¹ Bedel nikahı: Mehirsiz olarak iki kişinin eşlerini değış tokuş yapmasıdır.³² Şiğar nikahı: İki kişinin mehirsiz olarak kızlarını veya kardeşlerini değıştirmek suretiyle yaptıkları nikahtır.³³ Mut’a nikahı: Veli iznine ihtiyaç duyulmayan, süresi tayin edilmiş bir nikah türüdür ve sürenin sona ermesiyle geçerliliğini yitirir.³⁴ Nikah yelpazesi bu kadar geniş olan câhiliye toplumunda erkekler dilediği sayıda kadınla evlilik yapabiliyordu. Bu konuda onları engelleyecek herhangi bir müeyyide yoktu.³⁵

Câhiliye döneminde aile ile ilgili önemli bir uygulama da evlatlık kurumuydu. Câhiliye toplumunda kişi, yabancı bir çocuğu evlat edinip bunu toplumda ilan ederdi. Ve bu evlat edinilen çocuk, gerçek evlatla aynı haklara ve hukuka sahip sayılırdı.

Nefâis, 1995, s. 26; Rıza Savaş, **Hız. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın**, İstanbul, Ravza yayınları, 1991, s. 36; Hayrettin, Karaman, “Câhiliye Devri Arap Hukuku,” **Asrı Saadette İslam**, C. II, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s. 236.

²⁹ Mehir, evlenecek erkeğin evlilik esnasında kadına ödediği para veya mala denir. Bkz. Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, **DİA**, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 389.

³⁰ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, “Nikah”, thk. Kasım eş-Şemmâî er-Rifâî, C. IV, s. 60, Beyrut, Dâru’l-kalem, , 1987.

³¹ Cevad Ali, **a.g.e.**, C. V, s. 534; Mehmet Akif Aydın, "Aile", **DİA**, C. II, İstanbul, 1989, s. 198.

³² Cevad Ali, **a.g.e.**, C. V, s. 537.

³³ Cevad Ali, **a.g.e.**, C. V, s. 537.

³⁴ Cevad Ali, **a.g.e.**, C. V, s. 536.

³⁵ Apak, **İslam Öncesi Arap Tarihi**, s. 156.

Dolayısıyla evlatlığın boşadığı eşi de onu evlat edinen ve onun gerçek babası kabul edilen erkeğe ebediyyen haram olurdu. Toplum tarafından içselleştirilmiş bu geleneğe aykırı davranmak mümkün değildi. Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evliliği bölümünde bu konuyu geniş bir şekilde ele alacağız.

2. HZ. PEYGAMBER'İN EVLİLİKLERİ

Söz konusu Resûlü Ekrem'in aile hayatı olunca öncelikle onun eşlerini kısaca tanıtmak istedik. Ahzab Sûresi'ne konu olan eşleri, Medine döneminde nikahında bulunan eşleridir. Fakat biz Hz. Peygamber'in ilk eşi ve aynı zamanda vahyin başlangıcında ona destek olan Hz. Hatice'yi de burada tanıtmayı uygun gördük. Bu bölümde Hz. Peygamber'in eşlerinin kişilikleri, faziletleri ve bu evliliklerin gerçekleşmesinin sosyal ve siyasi şartları ve sebepleri üzerinde kısaca durulacaktır. Özellikle her dönem tartışmaya konu olan Hz. Zeyneb bint Cahş'la evliliği ise ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Mü'minlerin annelerinin hayatına geçmeden önce Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatına dair kısaca bilgi vermek istiyoruz. Hz. Peygamber, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in soyundandır. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Amine'dir. Abdullah, Kureyş kabilesinin Haşimoğulları, Amine ise Zühreoğulları kolundandır. Evliliklerinden kısa bir zaman sonra Kureyş ticaret kervanıyla Suriye'ye giden Abdullah, dönüş yolunda Medine'de hastalanmış ve orada vefat etmiştir. Resûl-i Ekrem, Fil Vak'ası'ndan elli gün sonra Rebûlevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü (20 Nisan 571)³⁶ yetim olarak dünyaya gelmiştir.³⁷ Mekke'de yeni doğan çocuklarını, bâdiyelerin (kır,çöl) sağlıklı havasında büyümeleri ve bunun yanı sıra fasih arapça öğrenmeleri için süt anneye verilmeleri geleneğine uyularak emzirilmek üzere Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup Halime bint Ebû Züeyb'e verildi. Dört veya beş yaşına kadar süt annesinin yanında kaldı. Ardından annesine teslim edilen Resûlüllâh yaklaşık iki yıl kadar annesiyle birlikte oldu. Annesi Amine altı

³⁶ İsmail Yiğit, Raşit Küçük, **Hz. Muhammed: Siyeri Nebî**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2018, s. 58-60.

³⁷ s. 49.

yaşında iken onu ve cariyesi Ümmü Eymen'i alıp babası Abdullah'ın kabrini ve onun dayılarını ziyaret için Medine'ye götürdü. Annesi Amine dönüş yolunda Ebvâ köyünde rahatsızlanarak vefat edince Ümmü Eymen onu Mekke'ye götürerek dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti. Sekiz yaşına kadar dedesinin yanında kalan Resûlullâh, dedesinin vefatının ardından, onun tavsiyesiyle amcası Ebû Tâlib'in himayesine girdi.

Hz. Peygamber evleninceye kadar amcasının yanında kaldı. Henüz on yaşlarında iken amcasına yardım için koyunlarını götü. Biraz daha büyüyünce amcası Ebû Tâlib'in yanında diğer Mekkeliler gibi ticaretle uğraşmaya başladı. Bu amaçla Kureyş'in düzenlediği ticaret kervanlarına katıldı.³⁸ Çocukluğu gibi gençliği de farklı olan Resûlullâh, câhiliye devrinin yaygın kötülüklerinin hiçbirine bulaşmadan temiz bir hayat yaşamış, çevresinde iffeti, cömertliği, merhameti, adalet ve hakkaniyetinin yanı sıra ticaret hayatında güvenilirliği ile tanınmış ve Mekke'de "el-emîn" sıfatıyla meşhur olmuştu. Bu sebeple ticârî ortaklık teklifleri almaya başladı Kureyş eşrafından Hüveylid'in kızı olan Hatice ikinci kocasının ölümünden sonra, ticarî faaliyetlerini yürütecek güveneceği ortak aramakta iken tavsiye üzerine Resûlullâh'a ortaklık teklifinde etti. Teklifinin kabul edilmesiyle Suriye'ye giden bir kervanda malını götürüp ticaret yapması için onunla anlaşma yaptı. Kölesi Meysere'yi de onun yanında gönderdi. Kureyş kervanıyla Suriye'ye giden Hz. Peygamber beklenenin üzerinde bir kazançla Mekke'ye döndü. Ortaklıktan memnun kalan Hz. Hatice, kölesi Meysere'den onun ahlakı ve davranışları hakkında duyduklarından da etkilenmişti. Neticede Hz. Peygamber'e güven ve takdir duygusu güçlenen Hz. Hatice ona bir kadın aracılığıyla evlilik teklifinde bulundu ve kısa bir zaman sonra evlendiler.³⁹

2.1.HZ. HATİCE

Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in ilk hanımıdır. Tam ismi, Hatice bint Huveylid b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay'dır.⁴⁰ Annesi Kureyş'in bir kolu olan Âmir b. Lüey

³⁸ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, Beyan Yayınları, 2004, s. 49-55:

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Muhammed", DİA, C. XXX, İstanbul, 2005, s. 408-410.

⁴⁰ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zühri, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, thk. Ali Muhammed Ömer, C. X, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2001, s. 52.

oğullarından Fatıma b. Zâide b. el-Esam'dır.⁴¹ Mîlâdî 556 yılında Mekke de doğduğu tahmin edilmektedir.⁴²

Hz. Hatice, güçlü, kararlı ve onurlu bir şahsiyetti. Asaletiyle, ekonomik durumuyla döneminin ileri gelen hanımefendilerinin başında gelmekteydi.⁴³ Son derece iffetli olması sebebiyle İslamiyet'ten önce "Tahire" lakabıyla anıldığı bilinmektedir.⁴⁴ Hz. Peygamber'den önce iki evlilik yapmıştır. İkinci eşinin vefatının ardından bir çok evlilik teklifi almasına rağmen bunlara olumsuz cevap verdiği bildirilmektedir.⁴⁵ Kendisi güvenilir kişilerle ticaret yaparak hayatını devam ettiriyordu.⁴⁶

Tarihçilerin çoğunun verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber, kendisi yirmi beş yaşında iken kırk yaşında, üç çocuk annesi Hz. Hatice ile evlenmiştir.⁴⁷ Hz. Peygamber bu evliliği, Arap örfünde bekar bir erkeğin ilk evliliğini dul bir hanımla yapması hoş karşılanmamasına rağmen yapmıştır.⁴⁸ Yirmi beş yıl süren bu mutlu evlilikten Hz. Peygamber in iki oğlu ve dört kızı olmuştur.⁴⁹ Kimi kaynaklarda üç oğlu dört kızı olduğu geçmektedir. Kızların sayısında ittifak vardır.⁵⁰ Hz. Hatice hicretten üç yıl kadar önce 10 Ramazan'da (19 Nisan 620) vefat etmiştir.⁵¹

⁴¹ Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, thk. Süheyl Zekkâr; Riyad Ziriklî, C. II, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996, s. 23.

⁴² M. Yaşar Kandemir, "Hatice", **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 465.

⁴³ İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-kübrâ**, C. I, s. 109.

⁴⁴ Kandemir, **a.g.m.**, s. 465.

⁴⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. I, s. 109.

⁴⁶ Muhammed Ebû Zehre, **Hâtemü'n-Nebiyîn**, C. I, Katar, 1979, s. 195; Kandemir, "Hatice", s. 465.

⁴⁷ İbn Seyyidünnâs, Ebû'l-FethFethuddin Muhammed b. Muhammed, **Uyûnü'l-eser fi fûnü'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer**, thk. Muhammed el-İdü'l-Hatrâvî - Muhyiddin Müstû, C. I, Medine, Dâru't-Türas, 1992, s. 115; Ahmet Güzel, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberle Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme", **İSTEM**, C. XIX, 2012, s. 61.

⁴⁸ Altıntaş, **a.g.m.**, s.77.

⁴⁹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 561.

⁵⁰ Ahmet Güzel, **a.g.e.**, s. 83.

⁵¹ Kandemir, "Hatice", **DİA**, s. 465.

2.2.HZ. SEVDE BİNT ZEM'A

HZ. Sevde'nin tam ismi Sevde bint Zem'a b. Kays b. Abdişems'tir.⁵² Annesi Neccar oğullarından Şemûs bint Kays b. Ziyâd'dır.⁵³ Sevde vâlidemiz de Hz. Hatice gibi Kureyş'in bir kolu olan Âmir b. Lüey oğullarındandır.⁵⁴ İlk evliliğini Sekran b. Amr ile yapmıştır. Eşi ile birlikte ilk îman edenlerdendir. Mekkelilerin işkencelerine dayanamayıp ikinci Habeşistan hicretinde eşiyle birlikte hicret etmişti.⁵⁵ Kureyş'in iman ettiğine dair asılsız haberler üzerine kocasıyla beraber Mekke'ye döndüler.⁵⁶ Bir süre sonra kocası vefat eden Hz. Sevde beş çocuğu ile yalnız kalmıştı.⁵⁷ Artık müşrik olan ailesinin yanında kalmaya mecbur olan Hz. Sevde, inancının gereklerini yerine getirmekte problemler yaşamakla karşı karşıyaydı.

Mü'minlerin durumunu her zaman takip eden Resûlüllah, Sevde'nin durumuna vâkıftı ve onu korumak için himayesine aldı. Bu vesileyle Hz. Sevde, kendi imanını koruyabileceği ve çocuklarında yetiştirebileceği bir yuvaya kavuştu.⁵⁸ Bu evlilik Hz. Peygamber'in ilk eşi Hz. Hatice'nin vefatından sonra nübüvvetin onuncu yılında sahâbeden Osman b. Maz'ûn'un hanımı Havle bint Hakîm'in tavsiyesiyle gerçekleşmişti. Resûl-i Ekrem, evlenme teklif ettiğinde Hz. Sevde, çocuklarının kendisini rahatsız edebileceği endişesini dile getirdiyse de Hz. Peygamber bunda bir sakınca bulunmadığını söyleyerek Sevde'nin gönlünü rahatlatmıştı.⁵⁹

HZ. Sevde'nin o sırada Hz. Hatice'nin yaşlarında olduğu rivayet edilmiştir.⁶⁰ Onun elli elli beş yaşlarında olduğu da söylenmektedir.⁶¹ Bu evliliğin hikmeti, Hz. Sevde'nin inancı uğrunda yaşadığı acıların telafisi olarak izah edilmiştir.⁶² Bu

⁵² İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 52.

⁵³ Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 36.

⁵⁴ Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 52.

⁵⁵ İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 393; Ekrem Ziyâ, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, C. II, s. 650.

⁵⁶ Ekrem Ziya el-Ömerî, **es-Sîretü'n-nebeviyyetü's-sahîha**, 6. bs., C. I, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1994, s. 171.

⁵⁷ İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü'l-eser**, C. II, s. 393.

⁵⁸ Rıza Savaş, "Hz. Peygamberin Eşleri", **Asrı Saadette İslam**, C. I, s. 397.

⁵⁹ Abdullâh Hatib, **Mekânetü'n-Nebî ve Hasâisühü fî Sûreti'l-Ahzâb**, Şarika Dergisi, C. VI, No:1, 2009. s. 201.

⁶⁰ Ebû Zehra, **Hâtemu'n-nebiyyîn**, C. II, s. 1497; Muhammed Alî Sâbûnî, **Tefsîru âyâti'l-ahkâm**, C. II, Mekke, Dâru's-Sâbûnî, t.y., s. 330.

⁶¹ Mehdi Rızkullah Ahmed, **es-Sîretü'n-nebeviyye fî davi'i'l-mesâdiri'l-asliyye**, Riyad, Melik Faysal Araştırma Merkezi, 1992, s.697

⁶² Hissa Bint Abdulkarim ez-Zeyd, **Siret-ü Ümmü'l-Mü'minîn Ümmi Seleme**, Riyad, Mektebetü Abîkan, 2001, s. 29.

evliliğin sebebinin Sevde'nin etkileyici güzelliği veya siyasi konumu olmadığını bazı müsteşriklerde belirtmektedir.⁶³ Hz. Sevde hayatının ilerleyen yıllarında Hz. Peygamber'in kendi yanında geceleme sırasını Hz. Âişe'ye bırakmıştır.⁶⁴

Hicrî 23 (644) yılında Medine'de vefat etmiştir.⁶⁵ Sevde bint Zem'a, İslâmiyet'in ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber'in çok yakınında yaşamasına rağmen sadece beş hadis rivayet etmiştir.⁶⁶

2.3.HZ. ÂİŞE

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden onun sadık dostu Hz. Ebû Bekir Sıddîk'in kızıdır.⁶⁷ Annesi Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir'dir.⁶⁸ Hz. Âişe'nin hayatıyla ilgili, farklı anabilim dallarına mensub çok sayıda akademisyen tarafından bir çok eser yazılmıştır. Bunun sebebi Hz. Âişe'nin hadis ilmindeki yeri, siyasetteki rolü, Hz. Peygamber'le evlilik yaşı, oryantalistlerin evlilik yaşı ile ilgili eleştirilerine yapılan reddiyeler ve Hz. Peygamber'in yaptığı bu evliliğin hikmetini anlama ve izah etme çabasıdır.⁶⁹

Hz. Âişe'nin doğum ve evliliğiyle ilgili kaynaklarda birbirinden farklı tarihler verilmektedir.⁷⁰ İlk dönem siyer ve İslam tarihi kaynaklarında Hz. Âişe'nin, bi'setin dördüncü yılında dünyaya geldiği ve dokuz yaş civarında Hz. Peygamber'le evlendiği

⁶³ Maxime Rodinson, **Muhammed**, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Doruk Yayınları, 2017, s. 166; W. Montgomery Watt, **HZ. Muhammed Mekke'de**, Çev. Rami Ayas - Azmi Yüksel, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s. 137.

⁶⁴ Buhârî, "Hibe", 15; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnu'l-eser**, C. II, s. 393; Fayda, "Âişe", **DİA**, C. II, 1989, s. 201.

⁶⁵ Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 36.

⁶⁶ Uraler, "Sevde", **DİA**, C. XXXVI, 2009, s. 584.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", **DİA**, C. X, İstanbul, 1994, s. 101.

⁶⁸ Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 38; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 394

⁶⁹ Bu çalışmalar için bkz., Ömer Sabuncu, "**HZ. ÂİŞE HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR BIBLIYOGRFYASI**", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XX, No:33, 2015, s. 130-145.

⁷⁰ Önemli bir sebebi, Arap toplumunda tarihlendirme geleneğinin yeterince gelişmemesinden ve yazılı kayıt uygulamasının yok denecek kadar az olmasındandır. Bunun tabii bir sonucu olarak insanların doğum tarihleri genelde ölüm zamanlarındaki yaşlarına göre hesaplanıyordu. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Selçuk Coşkun, "Hadislerin Tarihe Arzının Uygulamadaki bazı problemleri" **EKEV Akademi Dergisi**, C. VIII, No: 20, 2004, s. 177-196.

geçmektedir.⁷¹ Bu bilgi bizzat Hz. Âişe'nin, "Allah'ın Resûlü beni altı yaşında nikahladı ve benimle Medine'de dokuz yaşında iken evlendi" rivayetine dayanır.⁷²

En az on beş yaşında olduğunu söyleyenler ise ablası Esmâ'nın yaşını ve Hz. Âişe ile aralarındaki yaş farkını esas almaktadırlar.⁷³ Ayrıca bazı kaynaklarda Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye talip olmadan önce Hz. Âişe'nin Cübeyr b. Adiy ile nişanlı olduğu, daha sonra Cübeyr'in İslam'a girmemek için Âişe'den ayrıldığı rivayet edilmiştir. Bu olay da Hz. Âişe'nin evlilik çağında olduğunu göstermektedir.⁷⁴ Hz. Âişe'nin evlilik yaşının yaklaşık on dört olduğunu söyleyenlerin delili Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e, "Âişe'yle evlenmenize engel olan şey nedir?" diye sormasıdır. Zira Hz. Âişe evliliğe hazır bir yaşta olmasaydı babası Hz. Peygamber'e bu soruyu sormazdı.⁷⁵ Hakikat, Hz. Peygamberin Hz. Âişe ile bulûğ çağına erdikten sonra evlenmiş olduğudur.⁷⁶

Hz. Âişe Hz. Peygamber'in üçüncü eşidir. O, Resûlullâh'ın bekar olarak evlendiği tek hanımdır. Bu evlilik, bazı rivayetlere göre hicretten sonra Medine'de birinci yılın ikinci yarısında,⁷⁷ bazı rivayetlere göre ise hicrî ikinci yılda gerçekleşmiştir.⁷⁸

⁷¹ İbn İshak, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî, **es-Siretü'n-nebeviyye**, thk. Ahmet Ferîd el-Mezîdî, C. II, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004, s. 703; İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 58, Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin, **Delâilu'n-nübüvve**, thk. Abdülmü'tî Kal'acı, C. II, 3.bs., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998, s. 408; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 394; Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. El-Hasen ed-Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis**, C. I, Beyrut, Müessesetü's-Şa'bân, t.y., s. 358; Fayda, "Hz. Âişe", **DİA**, C. II, İstanbul, s. 201.

⁷² İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **es-Siyretü'n-nebeviyye min fethi'l-bârî**, thk. Muhammed el-Emin b. Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Cekenî eş-Şinkîfî, C. I, Dâru ibn Hazm, Medîne, 2001, s. 330.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Coşkun, "Hadislerin Tarihe Arzının Uygulamadaki Bazı Problemleri", **EKEV Akademi Dergisi**, C. VIII, No: 20, 2004, s. 177-196.

⁷⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-kübrâ**, C: X, s. 58; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C: II, s. 394; Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C: I, s. 305; Abdülmün'im el-Hıfînî, **Mevsû'atü'ümmi'l-mü'minîn Âişe bint Ebi Bekr**, Kahire, Mektebe Medbûlî, 2003, s. 98.

⁷⁵ Abdülmün'im el-Hıfînî, **a.e.**, s. 112; Geniş bilgi için bkz., Abbas Mahmûd el-Akkâd, **es-Sıddîka bintü's-Sıddîk**, 12. bs., Kahire, Dâru'l-Maârif, 1998, s. 49-50.

⁷⁶ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 562; Abdülmün'im el-Hıfînî, **a.g.e.**, s. 115; Hayrettin Karaman, " **Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi** ", Ocak 25, 2009, (çevrimiçi) <http://www.HayrettinKaraman.net>, 18 Haziran 2017.

⁷⁷ Makrîzî, Ahmed b. Ali, **İmtâu'l-Esma**, thk. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî, C. I, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y., s. 70; İbn Hacer, **es-Siyretü'n-nebeviyye min Fethi'l-bârî**, C. I, s. 331; Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C: I, s. 358.

⁷⁸ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 400; Müslim, "Nikah", 69, 70.

Hız. Peygamber'in Hz. ÂiŖe ile evlenme sebepleri; birincisi, kardeŖlik bağlarını evlilik yoluyla pekiŖtirmekti.⁷⁹ İkincisi, câhiliye döneminde birbirini kardeŖ kabul edenlerden biri diğerinin kızıyla evlilik yapamazdı. Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir İslâm kardeŖiydiler. Nitekim Hz. Ebû Bekir bu kardeŖliđin Hz. ÂiŖe'nin Resûlullâh'la evliliğine mani olur dűŖüncesiyle aracı olan kadına, bu evliliğin mümkün olup olamayacağını sormuŖtu. Durum Resûl-i Ekrem'e bildirilince, Ebû Bekir'in kendisinin İslâm'da kardeŖi olduğunu, dolayısıyla ÂiŖe'nin ise kendisine helal olduğunu ağıkladı.⁸⁰ Diđer yandan Hz. Peygamber'e rűyasında Hz. ÂiŖe ile evleneceği bildirilmiŖti.⁸¹ Bunların yanı sıra Hz. ÂiŖe'nin Hz. Peygamber yanında eğitilerek üstün kapasitesinin ümmetin hanımlarının istifadesine sunulması hedeflenmiŖtir. Nitekim Hz. ÂiŖe'nin hayatı incelendiğinde onun ne denli zeki, akıllı, bilgili; muhaddis, fakih, müctehid ve hatta tıp ilmine vâkıf olduğu görülür. Böylece bu evliliğin ümmet için ne kadar isabetli olduğu anlaşılır.⁸² Ümmet, Hz. ÂiŖe'nin kuvvetli hâfızası sayesinde Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaŖtırılmasında emsalsiz hizmetler ifâ ettiğine tanıklık etmiŖtir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210'dur. Hz. Peygamber'den sonra kırk yedi yıl daha yaŖamıŖ ve 17 Ramazan 58'de⁸³ (678) ÇarŖamba gecesi, vitir namazını kıldıktan sonra Medine'de vefat etmiŖtir.⁸⁴

2.4.HZ. HAFSA

Hız. Hafsa, babası Ömer b. el-Hattâb, annesi Kudâme bint Maz'ûn olup⁸⁵ Mekke'de Miladi 605 yılında doğdu.⁸⁶ Küçük yaŖta Müslüman olan Hz. Hafsa kocasıyla birlikte Medine'ye hicret etti. Bedir Gazvesi'ne katılan kocası Huneys,

⁷⁹ Hissa, **a.g.e.**, s. 27; Rodinson, **Muhammed**, s. 167.

⁸⁰ Diyârbekrî, **Târîhü'l-hamîs**, C. I, s. 305; el-Hıfînî, **Mevsûa**, s. 92.

⁸¹ Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 401: Hz. ÂiŖe bu konuyu Ŗöyle anlatır, "Hz. Peygamber kendisine, sen bana rűyamda ipek bir örtüye bürünmüş olarak iki kez gösterildin. Bu senin hanımındır; örtüsünü kaldır dediler, bende örtüyü kaldırdım ve seninle karŖılaŖtım. Kendi kendime dedimki, "eđer bu rűyâ Allah tarafından ise gerçekleŖir."; Ayrıca bkz. Ekrem Ziyâ, **es-Siretü's-sahîha**, C. I, s. 650.

⁸² Mehdi Rızkullah , **es-Sîre**, s. 699.

⁸³ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 79.380.

⁸⁴ Fayda, "ÂiŖe", C. II, s. 202.

⁸⁵ İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 395.

⁸⁶ M. YaŖar Kandemir, "Hafsa", **DİA**, C. XV, İstanbul, 1997, s. 119.

savaştan dönerken yolda hastalandı ve daha sonra Medine’de vefat etti.⁸⁷ Hz. Hafsa, eşi vefat ettiğinde bazı rivayetlerde on sekiz⁸⁸ bazı rivayetlerde yirmi-yirmi iki yaşlarında olduğu kaydedilmiştir.⁸⁹ Rivayete göre Hz. Ömer, dul kalan kızını evlendirmek istedi ve Hz. Osman’a teklif götürdü. Fakat Hz. Osman bir evlilik düşünmediğini bildirdi. Daha sonra Hz. Ebû Bekir’e teklif götürdü ondan da benzer bir cevap alınca kırgın olarak Hz. Peygamber’e gitti ve durumu arzetti.⁹⁰ Hz. Peygamber ona, “Osman senin kızından daha hayırlısıyla, senin kızında Osman’dan daha hayırlısıyla evlenecek” buyurdu.⁹¹ Kısa bir süre sonra Hz. Peygamber’in söylediği gerçekleşti. Hz. Osman onun kızı Ümmü Külsûm ile evlenirken, kendisi de Hz. Hafsa ile hicri 3. yılda (625) evlendi.⁹²

Sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber muhtemelen sır saklamadaki kusuru yüzünden Hz. Peygamber Hafsa’yı ric’î talâk ile boşamıştır. Olayı öğrenen Hz. Ömer, Resûlullah’ı gücendirmenin Allah’ı gücendirmek olacağını düşünerek çok üzülmüştür., Bunun üzerine Allah Teâlâ’nın, Resûl-i Ekrem’e Hafsa’yı boşamamasını emrettiği veya Cebrâil’in, “Hafsa çok oruç tutan ve çok namaz kılan bir hanımdır ve cennette senin eşindir” demesi üzerine onu boşamaktan vazgeçtiği rivayet edilmiştir.⁹³ Bu rivayetler, Hz. Peygamber’in Hz. Hafsa ile evlenme sebebine açıklık getirmektedir. Çünkü Hz. Hafsa gösterişli ve güzel bir hanım olmayıp sert tabiatlı, prensipli ve çabuk sinirlenen bir yapıya sahipti.⁹⁴ Ayrıca bu evliliğin nedenleri arasında Hz. Hafsâ’nın kaybettiği eşinin yarasını sarmak ve Hz. Ömer’le olan dostluklarını pekiştirmek de

⁸⁷ İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C: II, s. 395; Mehmet Aykaç, "Huneys b. Huzâfe", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 380.

⁸⁸ Âişe Bintü’ş-Şâti’, **Terâcimü seyyidât-i beyti’n-nübüvve**, Kahire, Dârü’r-Reyyân li’t-türâs, 1987, s. 300.

⁸⁹ İsmail Yakıt, “Hz. Peygamber’in Evliliklerinin Sosyo-Kültürel ve Dinî Analizi”, **Kutlu Doğum Sempozyumu: (tebliğler)**, C. VII, 2005-2006, s. 22; Kasım Şulul, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi: (Tahlil ve Tenkid)**, 2. bs., İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 336.

⁹⁰ Beyhâkî, **Delâilü’n-Nübüvve**, C. III, s.158.

⁹¹ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X, s. 80; Belâzûrî, **Ensâb**, C. II, s. 55; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü’l-eser.**, C. II, s. 396.

⁹² İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü’l-eser**, C. II, s. 43; Kandemir, “Hafsa”, **DİA**, C. XV, İstanbul, 1997, s. 119.

⁹³ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X. s. 82; Belâzûrî, **Ensâb**, s. 59; Kandemir, “Hafsa”, s. 119; Diyarbekrî, **Târîhu’l-hamîs**, C. I, s. 417; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 700.

⁹⁴ Abdülganî Abdurrahman Muhammed, **Zevcâtü’n-nebî Muhammed ve Hikmeti taaddüdihinne**, Kahire, Dârü Medbûlî, 1988 s. 47; Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Ateş, **"Hz. Peygamber'in Hanımlarından Hz. Hafsa'nın Hayatı ve Kişiliği"**, Harran Üniversitesi SBE, İslam Târîhi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

sayılabilir.⁹⁵ Hz. Peygamber'den altmış hadis rivayet etmiş, Hicrî 45 yılında (665) vefât etmiştir.⁹⁶

2.5.ZEYNEB BİNT HUZEYME

Tam ismi Zeyneb bint Huzeyme b. el-Hâris b. Hilâl'dir. Âmir b. Sa'saa kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber'in Hz. Hafsâ'dan sonra evlilik yaptığı beşinci eşidir. Câhiliye döneminde açları doyuran ve fakirlere sadaka veren cömert biri olduğu için "Ümmü'l-mesâkîn" lakabıyla bilinirdi.⁹⁷ Hz. Zeyneb dokuz kız kardeşti ve hepsi de iman etmişti. Hz. Peygamber bu kız kardeşlere, "el-ehavâtü'l-mü'minât" demiştir.⁹⁸ Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'den önce birden fazla evlilik yapmıştır. Son evlilik yaptığı kişi Ubeyde b. Hâris'tir. Hz. Ubeyde cesur bir sahâbeydi ve katıldığı Bedir gazvesinde ağır yara alarak şehit düşmüştü.⁹⁹

Hz. Peygamber yalnız kalan Hz. Zeyneb'in yalnızlığını gidermeyi, gönül yarasını sarmayı arzu ederek bu evliliği yaptı.¹⁰⁰ Ayrıca Hz. Peygamber bu evlilikle, o dönemde Hz. Zeyneb'in mensubu bulunduğu ve Arabistan'ın en güçlü kabilelerinden Âmir b. Sa'saa kabilesi ve Müslümanlar arasında yaşanan olumsuzluklar nedeniyle oluşan husumetin bitirilmesi ve uzlaşmaya varılmasını hedefliyordu.¹⁰¹ Fakat bu evlilik, üç veya sekiz ay kadar kısa sürdü. Hz. Zeyneb rahatsızlandı ve otuz yaşlarında vefat etti.¹⁰² Cenazesini Hz. Peygamber kıldırıp ve onu Baki mezarlığına defnetti.¹⁰³ Hz.

⁹⁵ Ekrem Ziya, **es-Sire en-Nebeviyye**, C. I, s. 650 ; Mehdi Rizkullah, **es-Sire**, s. 700.

⁹⁶ Diyarbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. I, s. 417.

⁹⁷ İbnü'l-Esîr, İzzüddin İbnü'l-Esîr Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, **Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahabe**, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcüd, C. VII, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., s. 130.

⁹⁸ Ayşe Esra Şahyar, "Zeyneb bint Huzeyme", **DİA**, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 361,

⁹⁹ Diyarbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. I, s. 417.

¹⁰⁰ Ekrem Ziya, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, C. II, s. 650.

¹⁰¹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 564; Abdullah Hatib, **a.g.m.**, s. 253

¹⁰² İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 112; Esra Şahyar, "Zeyneb bint Huzeyme", **DİA**, C. XLIV, İstanbul, 2013 s. 361.

¹⁰³ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 112, Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 62; İbni Hacer, **El-İsâbe**, C. VIII, s. 95; Nedvî, Ebü'l-Hasan Ali el-Hasan en-Nedvî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, 8. bs., Dâru'ş-Şürük, Cidde, 1989, s. 409; İsmail Yakıt, "**Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Analizi**", s. 23; A. Esra Şahyar, "Zeyneb bint Huzeyme", s. 361; Kasım Şulul, "**Hz. Peygamber Devri Kronolojisi**", s. 337; Rıza Savaş, "Zeyneb bint Huzeyme", **Asrı Saadette İslam**, C. III, s. 398.

Peygamber'in son evlilik yaptığı Hz. Meymûne, Hz. Zeyneb'in ana bir kız kardeşidir.¹⁰⁴

2.6.ÜMMÜ SELEME

Ümmü Seleme'nin asıl adı, Hind bint Ebû Ümeyye Süheyl b. Mugîre'dir.¹⁰⁵ Annesi Âtike bint Amir'dir.¹⁰⁶ Ümmü Seleme Kureyş'in en itibarlı kollarından biri olan Mahzûmoğulları'ndan Ebû Ümeyye'nin kızıdır.¹⁰⁷ Hicrî elli dokuz yılında 84 yaşında vefat ettiği esas alınırsa bi'setten on üç yıl önce doğduğu söylenebilir.¹⁰⁸ Ümmü Seleme ve eşi Ebû Seleme İslam'a ilk girenlerden, önce Habeşistan'a ardından Medine'ye olmak üzere iki kez hicret edenlerdendir.¹⁰⁹ Aynı zamanda Medîne'ye hicretin öncülerindedir.¹¹⁰ Ümmü Seleme'nin Medîne'ye hicreti çile dolu zorlu bir süreçtir. Akabe biatlarından bir yıl önce kocası Ebû Seleme ve henüz iki yaşlarında olan oğulları ile beraber Medine'ye hicret etmek üzere yola çıktığıysa da kendi ailesi tarafından zorla alıkonularak hicretine izin verilmemiş Ebû Seleme ise tek başına hicret etmek zorunda kalmıştı.¹¹¹ Bu sırada Ebû Seleme'nin ailesi de küçük oğlunu onun elinden zorla almışlardı. Hatta bu esnada iki taraf arasında yaşanan çekiştirme yüzünden çocuğun kolunun çıktığı söylenir. Böylece hem eşinden hem de çocuğundan ayrı kalan Ümmü Seleme'nin çileli günleri başlamıştı. Bir yıl boyunca her gün Ebtah'a gidip gözyaşı dökken Ümmü Seleme'nin bu durumuna dayanamayan iki aile, neticede onun oğluyla birlikte hicretine izin verdi. Ana-oğulun yalnız başına Medine'ye doğru

¹⁰⁴ Mehdi Rizkullah, *es-Sîre*, s. 701.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. X, s. 85; Belâzürî, *Ensâb*, C: II, s. 62; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, C. VII, s. 278; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VIII, s. 240.

¹⁰⁶ Belâzürî, *Ensâb*, C. II, s. 62.

¹⁰⁷ Mehmet Ali Kapar, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", *DİA*, C. XXVII, İstanbul, 2003, s. 402.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. X, s. 85; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, C. VII, s. 278; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, C. I, s. 467.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 221.

¹¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VIII, s. 240; Sâmiye Menîsî, *Muhammed ve'l-mer'e*, Kahire, Mektebe Akademiyye, 1996, s. 99.

¹¹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VIII, s. 240; Sâmiye Menîsî, *a.g.e.*, s. 101; Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *DİA*, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 329.

gittiğini gören ve o sırada henüz Müslüman olmayan Osman b. Talha'nın Medine'ye kadar onlara refakat etmesiyle aile bireyleri birbirine kavuştu.¹¹²

Hız. Peygamber'in halasının oğlu ve aynı zamanda süt kardeşi olan Ebû Seleme, Uhud harbinde yaralanmış bir süre sonra Aldığı bu yara iyileşmişti. Hatta Hız. Peygamber onu yüz elli kişilik bir birliğin başında Benî Esed'e karşı Katan'a sefere gönderdi. On gün süren bu seferden dönen Ebû Seleme, Uhud'da aldığı yaranın yeniden nüksetmesi sonucu vefât etti.¹¹³

Ümmü Seleme ikisi kız ikisi erkek dört çocuğuyla yalnız kalmıştı. Eşinden daha hayırlı birinin olmadığını düşünüyor ve Resûl-i Ekrem'in kendisine tâlip olabileceğini aklından dahi geçirmiyordu. Ancak iddetini tamamlayınca Hız. Peygamber aracı göndererek kendisine evlilik teklifinde bulundu. Ümmü Seleme, dört küçük çocuğu ayrıca aşırı kıskançlığı ve yaşlı biri olmasını gerekçe gösterip kendisinin evlenilemeyecek bir kadın olduğunu söyleyerek özür dilemişti. Resûl-i Ekrem ise, *"Kıskançlığın için duâ ederim Allah bu durumu bertaraf eder. Çoluk çocuğun Allah ve Resûlüne emanet, yaş meselesine gelince ben senden daha yaşlıyım"* buyurdu.¹¹⁴

Hız. Peygamber onunla hicretin dördüncü yılında evlenmişti.¹¹⁵ Onu vefat eden eşi Zeynep bint Huzeyme'nin odasına yerleştirdi. Hız. Âişe Ümmü Seleme hakkında, *"Ümmü Seleme duyduğumdan daha güzel bir kadındı"* demiştir.¹¹⁶

Ümmü Seleme zekî, hatip, şâir, cesur ve yüksek düzeyde fıkıh bilgisine sahip bir hanımdı. Hız. Peygamber, isabetli görüşleri nedeniyle bazı önemli konularda onun

¹¹² İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 240; Menîsî, **a.g.e.**, s. 101; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Hissa bint Abdülkerim, **Sîretü ümmi'l-mü'minin Ümmü Seleme ve cühûdühâ ed-deaviyye**, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 2001, s. 61.

¹¹³ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. III, s. 222; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. IV, s. 95; Şulul, **"Hız. Peygamber Devri Kronolojisi"**, s. 377; Yakıt, **Hız. Peygamber'in Evliliklerinin Analizi**, s. 22. Ebû Seleme hastalık günlerinde eşi Ümmü Seleme'ye, ölümünden sonra, kendisinden daha hayırlı biriyle evlenmesi için duâ etmişti. Bkz. Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C: I, s. 466; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 1503.

¹¹⁴ Beyhâkî, **Delâilu'n-nübüvve**, C. III, s. 464; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü'l-eser**, C. II, s. 397; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 241; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. IV, s. 95; Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. I, s. 466; M. Asım Köksal, **İslam Tarihi**, C. XI, Şamil Yayınevi, İstanbul, t.y., s.144;

¹¹⁵ Beyhâkî, **Delâilu'n-nübüvve**, C. III, s. 464; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü'l-eser**, C. II, s.397; Makrîzî, **İmtâu'l-esmâ**, C. I, s.192; İbni Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 241.

¹¹⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, C: VIII, s. 241; Kandemir, **"Ümmü Seleme"**, **DİA**, C. XLII, 2012, s. 329.

görüşünü alırdı.¹¹⁷ Hz. Peygamber, Benî Mustalik, Hendek, Hayber, Huneyn, Tâif gazvesi, Hudeybiye anlaşması ve Mekke'nin fethi olmak üzere yedi gazveye onu da beraberinde götürmüştür.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in dört çocuk sahibi olan Ümmü Seleme ile onun acısını dindirmek, eşine vefa göstermek, onu "mü'minlerin annesi" olmakla onurlandırmak, evlatlarına sahip çıkmak, üstün kabiliyete sahip bir hanımı tebliğci olarak yetiştirip ümmetin istifade etmesini sağlamak için evlendiği söylenir.¹¹⁹ Hz. Peygamber'le yedi yıl evli kalan Ümmü Seleme, onun vefatının ardından Medine'den ayrılmamış, meydana gelen fitne olaylarına da karışmamıştır. Rivayet ettiği hadis sayısı 378'dir. Dört halife dönemini yaşamış Emeviler zamanında Yezid b. Muaviye döneminde, 84 yaşında, hicrî 62 yılında (681) vefat etmiştir.¹²⁰

2.7.ZEYNEB BİNT CAHŞ

Zeyneb Mekke'de 588 yılında dünyaya gelmiştir.¹²¹ Babası Huzeyme kabilesinin Esed kolundan Cahş,¹²² annesi ise Hz. Peygamber'in halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'tir.¹²³ İslam öncesi adı Berre idi. Resûl-i Ekrem onun adını "Zeyneb" olarak değiştirdi.¹²⁴ Bi'setin ilk yıllarında yirmi küsur yaşlarındaydı. Hakkındaki ilk bilgiler tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam dâveti süreciyle ilgilidir. Hz. Zeyneb'in ilk iman edenlerden ve Medine'ye ilk hicret edenlerden olduğu zikredilmiştir.¹²⁵ Hz. Zeyneb'in yaptığı evlilikler Ahzâb sûresinde, vahyin müdahalesiyle gerçekleştiği için birinci bölümde bütün yönleriyle ele alınacaktır.

¹¹⁷ Sabûnî, **Tefsîru âyâtî'l-ahkâm**, C. II, s. 333; İsmail Yakıt, "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Analizi", s. 23; Kandemir, "Ümmü Seleme", **DİA**, C. XLII, s. 329.

¹¹⁸ Hissa Bint Abdulkerim, **Ümmü Seleme**, s. 145.

¹¹⁹ Hissa, **Ümmü Seleme**, s. 31; Akgül, "Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme", **EKEV Akademi Dergisi**, No: 1, Erzurum, 1999, s. 96.

¹²⁰ Belâzûrî, **Ensâb**, C. II, s. 66; İbnü'l-esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C: VII, s. 278; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü'l-eser**, C. II, s. 398; Diyarbekrî, **Târîhu'l-Hamîs**, C. I, s. 467.

¹²¹ Ayten Koç, "Hz. Zeyneb Bint Cahş'ın Hayatı", **Diyanet İlmî Dergi**, C. XLV, No: 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 2009, s. 109 -120.

¹²² Belâzûrî, **Ensâbu**, C. II, s. 67.

¹²³ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 98; Belâzûrî, **Ensâb**, C. II, s. 67; Hamidullah, "Zeyneb bint Cahş", **DİA**, C. XLIV, 2013, s. 357.

¹²⁴ Müslim: **Bâbü İstihbâbi tağyîri'l-ismi'l-kabîh**, 2142; İbnü'l-esîr, C. VII, **Üsdü'l-gâbe**, s. 127; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 93.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. VII, s. 126

2.8.CÜVEYRİYE BİNT HÂRİS

Cüveyriye, 607 yılı civarında doğdu.¹²⁶ Tam ismi Cüveyriye bint Hâris b. Ebî Dırâr'dır. Babası Hâris, Huzâa kabilesinin Benî Mustalik kolunun lideri idi.¹²⁷ Huzâa kabilesi putperest olmasına rağmen genel olarak Müslümanlara karşı olumlu tavrıyla bilinirdi.¹²⁸ Ancak bu kabilenin Benî Mustalik kolu, Mekke müşriklerinin yanında yer aldığı ve Medîne devletine karşı tehlike olmaya devam ettiği için¹²⁹ Hz. Peygamber bu kabilenin üzerine Hicrî altıncı yılın son aylarında sefer düzenlemiş ve onları mağlup etmişti.¹³⁰ Bu gazvede Müslümanlar yüklü miktarda ganimet elde etmiş ve 700'ü aşkın kişiyide esir almıştı.¹³¹ Bu esirler arasında öldürülen Musâfi b. Safvan'ın eşi Cüveyriye de vardı.¹³² Hz. Peygamber bu gazveden elde edilen ganimetleri askerler arasında taksim edince bazı rivayetlere göre Hz. Cüveyriye Sabit b. Kays'ın hissesine düştü. Cüveyriye, esaretten kurtulmak için ödeyeceği fidye miktarını Sâbit b. Kays ile tespit ettikten sonra belirlenen bu fidyeyi ödeme noktasında yardım istemek üzere Hz. Peygamber'in yanına geldi ve ona, kendisinin Mustalikoğulları liderinin kızı olduğunu, başına gelen bu esaretten kurtulmak için Sâbit b. Kays ile anlaşma yaptığını ve bu bedeli ödeyebilmek için kendisinden yardım istediğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Cüveyriye'ye, kabul ederse kendisine daha hayırlı bir teklifi olduğunu; fidyesini ödeyip kendisiyle evlenmek istediğini açıkladı. Hz. Cüveyriye bu teklifi kabul ederek mü'minlerin anneleri arasına girdi.

¹²⁶ Savaş, "Cüveyriye" **DİA**, C: VIII, 1993, s. 146.

¹²⁷ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 113; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 43.

¹²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Önkâl, "Huzâa", **DİA**, C. XVIII, s. 431- 432.

¹²⁹ Mekke-Medîne ana yolu üzerinde Kudeyd denen bölgede ikâmet eden Benî Mustalik önemli liman şehri Râbiğ'e yakın yerlere sahip bulunuyordu. Bu kabilenin ilk düşmanca tavrı, Uhud gazvesinde müslümanlara karşı birlikleriyle fiilen Kureyş ordusu içerisinde yer almaları olmuştur. (Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. II, s. 405)

¹³⁰ Benî Mustalik gazvesinin tarihi ve sebepleriyle ilgili ihtilaflar günümüze kadar devam etmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.:Receb Erkocaaslan, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mutalik Gazvesi ve İfk Olayı**, Harran Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, 2008; İbrahim Ali, **Sahîhü's-sîre**, s. 245-248.

¹³¹ Ekrem Ziyâ, **es-Sîretü's-sahîha**, C. II, s. 407.

¹³² İbn. Sa'd, **et-Tabakât**, C: X, s.113; Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. I, s. 474; Sâbûnî, **eş-Şübühât ve ebâfil havle teaddüti zevcâti'r-Rasûl**, y.y.y., y.y., 1980, s. 53; Ayrıca bkz. Özlem Hatice Gülaç, "Cüveyriye Bint Hâris Hayatı ve Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme", Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2013, s. 5.

Cüveyriye'nin Hz. Peygamber'le evlendiği haberi sahabe arasında hemen yayıldı. Aralarında bu gelişmeyi değerlendiren sahabe, esirlerin artık Hz. Peygamber'in akrabaları olması dolayısıyla onları köle olarak tutmanın uygun olamayacağı kanısına vardılar. Bunun neticesinde herkes kendi hissesine düşen esiri azât ettiğini açıkladı.¹³³ Neticede Hz. Cüveyriye'nin Resûlüllah'la yaptığı bu evlilik vesilesiyle yüz civarında esir aile özgürlüğüne kavuştu.¹³⁴ Kendi kabilesinin özgürlüğüne sebep olan Cüveyriye hakkında ashab, “kendi yakınları için ondan daha hayırlısını görmedik” demiştir. Bu söz Hz. Âişe'ye de nisbet edilmektedir.¹³⁵

Bu gelişmelerden haberi olmayan Cüveyriye'nin babası Hâris, kızınının fidyesini ödemek üzere develerle birlikte Medine'ye gitmek için yola çıkmıştı. Yolda develerden çok hoşuna giden ikisini bir yere saklamıştı. Hz. Peygamber'den kızını fidye karşılığı serebest bırakmasını talep edince Hz. Peygamber ona, Akîk mevkiinde gizlediği develerini sordu. Hâris b. Ebî Dırar kimsenin bilmediği bu olayı Hz. Peygamber'in haber vermesi karşısında dehşete düştü ve Kelime-i Şehâdet getirerek müslüman oldu.¹³⁶

Cüveyriye, Hz. Peygamber'le evlendiğinde adı Berre idi.¹³⁷ Bu isim Resûlü Ekrem tarafından Cüveyriye olarak değiştirildi.¹³⁸

¹³³İbn Hişam, **es-Sîre**, C. II, s. 295; İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 113; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 399; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 43; Şâmî, Muhammed Yûsuf eş-Şamî, **Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd**, thk. Mustafa Abdülvahid, C. IV, Kahire, 1997, y.y., s. 489; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, C. II, s. 966; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 567; Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. II, s. 651; İbrâhim Ali, **Sah'ihü's-sîretü'n-nebeviyye**, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1995, s. 251.

¹³⁴Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. II, s. 407; İbrâhim Ali, **Sahihu's-sîre**, s. 251;

¹³⁵ Kelâî, Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ el-Kelâî, **el-İktifâ' fi meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'**, thk. Mustafa Abdülvahid, C. II, Mektebetü Hâncî, Kâhire, 1970, s. 221; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'**; **es-Sîretü'n-nebeviyye**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, C. I, Müessesetü'r-risâle, t.y., s.468; Abbas Mahmûd el-Akkâd, **Abkariyyetü Muhammed**, Mektebetü Nehdati Mısır, t.y., s. 106; Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. II, s. 651.

¹³⁶ İbn Hişam, **es-Sîre**, C. II, s. 646;

¹³⁷ Bu isim “kendini tezkiye etmek” anlamına geldiği için Hz. Peygamber tarafından değiştirilmiştir. Bu isim o dönem için yaygın olarak kullanılan bir isim olsa gerek ki Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Zeyneb bint Cahş ve Hz. Meymûne'nin de asıl isimleri Berre idi ve Resûl-ü Ekrem onların isimlerini de değiştirdi. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Cemal Ağırman, “Ad koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 2, Sivas, 1998.

¹³⁸ İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gâbe**, C. VII, s. 58; Makrîzî, **İmtâu'l-esma**, C. I, s. 206; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 44; Şâmî, **Sübülü'l-Hüdâ**, C. IV, s. 489; Ahmed el-Hûfî, **Limâzâ addede'n-Nebiyü Zevcâtühü**, s. 26; Sâmiye Menâsî, **Hz. Muhammed ve Kadın**, s. 80.

Daha önce de geçtiği gibi Resûl-ü Ekrem'in evlilikleri çeşitli sebeplere ve hikmetlere bağlı bulunmaktadır. Bu hikmetler ve sebepler arasında ikili ilişkilerin iyileştirilmesi özel önem taşımaktadır. Nitekim bu evliliğin sonuçlarından biri ikili ilişkilerin iyileşmesi olmuştur. Şöyleki Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile yaptığı evlilik tüm esirlerin âzat edilmesine, güçlü bir kabilenin İslam'a girmesine ve aradaki düşmanlığın ortadan kalkmasına vesile olmuştur.¹³⁹ Ayrıca câhiliye döneminde zihinlere hakim olan esirlerin tahkir edilme algısında bizzat Hz. Peygamber tarafından kaldırılmıştır.¹⁴⁰ Belirtmek gerekirken, bazı kültürlerde düşmanın kızıyla evlilik karşı tarafa hakaret gibi değerlendirilse de Arap kültüründe durum bunun tam aksi olup iyi niyet, dostluk ve yakınlık olarak görülürdü. Örneğin Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'le ilgili ilk olumlu cümlesini kızının onunla evlendiğini duyunca söylemiştir.¹⁴¹ Hulâsa, Hz. Cüveyriye'nin Hz. Peygamber'le evliliği bu kabile ile ilgili problemleri çözmüştür. Hz. Cüveyriye güzel yüzlü, muttaki, zâkir ve âbid bir hanımdı. Hicri 50'de (670) yahut 55'te (675) vefat ettiği bilinmektedir.¹⁴² Kendisinden 7 hadis rivayet edilmiştir.¹⁴³

2.9.HZ. ÜMMÜ HABİBE

Ümmü Habîbe'nin asıl adı Remle'dir. Babası, câhiliye dönemi Mekke'nin idaresinde önemli yere sahip Ümeyyeoğullarının¹⁴⁴ saygın ve sözüne itibar edilen¹⁴⁵ şahsiyetlerinden biri olan Ebû Süfyân b. Harb, annesi aynı kabileden Safiyye bint Ebî'l-Âs'tır.¹⁴⁶ Ümmü Habîbe, 593 yılında bi'set'ten on yedi yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir.¹⁴⁷ İlk evliliğini, Hz. Peygamber'in halası Ümeyme'nin oğlu Ubeydullah b. Cahş ile yapmıştır.¹⁴⁸ Bu evliliğin tarihi ile ilgili net bilgiler olmamakla

¹³⁹ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, C. II, s. 966; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 704.

¹⁴⁰ Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 704.

¹⁴¹ Bkz.: aş. 23.

¹⁴² İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 116.

¹⁴³ Ali Muhammed es-Sallâbî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 2008, s. 696; Rıza Savaş, "Cüveyriye" md., **DİA**, C. III, s. 146; Ümeyme Muhammed Ali, **Zevcâtu'r-Rasûl Ümmehâtü'l-Mü'minîn**, Kahire, Dârü'r-Ravda, s. 72.

¹⁴⁴ İsmail Yiğit, "Emeviler" md., **DİA**, C. XI, İstanbul, 1995, s. 87.

¹⁴⁵ İrfan Aycan, "Ebû Süfyân" md., **DİA**, C. X, İstanbul, s. 231.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 94.

¹⁴⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84; Aynur Uraler, "Ümmü Habîbe" md., **DİA**, C. XLII, s. 318.

¹⁴⁸ Âişe Bintü's-Şâti', **Terâcim**, s. 380; Uraler, "Ümmü Habîbe" md., **DİA**, C. XLII, s. 318.

beraber bazı kaynaklarda geçen rivayetlerden anlaşıldığına göre Ümmü Habibe bu evliliğini bi'set öncesi yapmıştır.¹⁴⁹

Ümmü Habibe'nin mensubu bulunduğu Ümeyyeoğulları, Kureyş'in en güçlü üç kolundan biriydi. Ticaretle meşgul olan bu ailenin ileri gelenleri ilk andan itibaren İslam da'vetine karşı durmakla yetinmemiş diğer insanların da bu dine girmelerine engel olmaya çalışmışlardı.¹⁵⁰ Ümmü Habîbe, İslam'a muhalif olan bu ailede refah düzeyi yüksek bir yaşam sürmekte iken başına gelecek muhtemel sıkıntıları bile bile başta babası Ebû Süfyan olmak üzere kavmine karşı cesurca karşı durmuştur. Basîretini kullanarak İslam'ı tercih etmiş,¹⁵¹ hatta eşi Ubeydullah b. Cahş ile birlikte ilk iman edenler arasında yer almıştır.¹⁵²

Mekke'de Müslümanlara karşı birinci Habeşistan hicreti sonrası her tür baskı ve işkence dahada artınca ikinci Habeşistan hicreti gerçekleşmişti.¹⁵³ Babası Ebû Süfyan'ın eziyet etmesinden korkan Ümmü Habîbe de eşi ile beraber bi'setin altıncı yılında Habeşistan'a giden ikinci kabileye katılıp hicret etmişti.¹⁵⁴ Hicret yurdunda adını Habîbe koydukları bir kızları olmuştu. Bu kızı sebebiyle Ümmü Habîbe olarak künyelenmiş ve bundan itibaren Remle adı unutulmuş bu künye ile tanınmıştır.¹⁵⁵

Bir süre sonra kocası Ubeydullah b. Cahş irtidat ederek eski dinine geri döndü. Ümmü Habîbe'ninde dininden dönmesi için mücadele verdiyse de, Ümmü Habîbe'nin dininde sebat etmesi üzerine ayrılmışlardır.¹⁵⁶ Kocasıyla boşanma durumu ortaya çıkınca kızı Habîbe ile yalnız kalan Ümmü Habîbe, güçlü bir aileye mensup olmasına

¹⁴⁹ İbni Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84; Âişe Bintü'ş-Şâti', **Terâcim**, s. 347; Aynur Uraler, "Ümmü Habibe" md., **DİA**, C. XLII, 2012, s. 318.

¹⁵⁰ İsmail Yiğit, "Emeviler" md., **DİA**, C. XI, 1995, s. 88.

¹⁵¹ Emine Peköz, "**Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Habîbe'nin Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri**", Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları, Şanlıurfa, 2012, s. 10.

¹⁵² İbni Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84; Aynur Uraler, "Ümmü Habibe" md., **DİA**, C. XLII, 2012, s. 318.

¹⁵³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. I, s.104; Peköz, **Ümmü Habîbe**, s. 26.

¹⁵⁴ Ekrem Ziyâ, **es-Sîretü's-Sahîha**, C. I, s. 170.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 94; Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 72; Beyhâkî, **Delâilu'n-Nübüvve**, C. VII, s. 283; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 706.

¹⁵⁶ Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 72; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84; Hristiyan olduktan sonra kendini tamamen içkiye veren Ubeydullah'ın kısa bir zaman sonra aşırı içki tüketiminden boğularak öldüğünde rivayet edilmektedir. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 568; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 706)

rağmen yakınlarının İslam'ın ileri gelen düşmanlarından olmaları sebebiyle Mekke'ye geri dönmeye cesaret edememişti.¹⁵⁷

Diğer tarafta tarihler hicrî altıncı yılın son günlerini gösterirken Hz. Peygamber, Mekke müşrikleri ile on yıl süreli Hudeybiye Anlaşması'nı yaparak onları tehlike olmaktan çıkarmış, evrensel İslam da'vetini çevre devletlere ve milletlere ulaştırma fırsatı bulmuştu. Bu görevini icrâ için muhtelif devlet başkanlarına mektuplar yazmış ve bunları ulaştırmak üzere elçiler göndermişti. Habeşistan Necâşi'sine de iletmek üzere iki mektup yazdı ve Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile gönderdi.¹⁵⁸ Bir mektupta Necâşi'yi İslâm'a davet etmiş, diğer mektupta Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe'yi kendisine nikâhlanmasını ve onunla birlikte o sırada Habeşistan'da bulunan muhacirlerinde Medine'ye gönderilmesini talep etmişti. Necâşi her iki mektubun da gereğini yaptı.¹⁵⁹ Önce İslam'ı kabul etti, sonra hizmetçisi Ebrehe'yi bu müjdeyi vermek üzere Ümmü Habîbe'ye gönderdi. Hz. Peygamber'in evlilik teklifini alan Ümmü Habîbe¹⁶⁰ öylesine mutlu olduğu üzerinde zînet eşyası olarak bulunan her şeyi, müjdeyi getiren Ebrehe'ye verdi.¹⁶¹

Ümmü Habîbe'nin bu evlilik teklifini kabul etmesi üzerine Necâşi,¹⁶² ona kendi malından 400 dirhem mehir vererek Hz. Peygamber'e nikahladı ve Habeşistan'da bulunan mü'minleri davet edip düğün yemeği verdi. Bu düğün yemeğinde Necâşi, Kelime-i şehâdet getirerek İslam'a girdiğini, Hz. Peygamber'in kendisini vekil tayin etmesi sebebiyle Ümmü Habîbe'nin nikahını kıydığını açıkladı.¹⁶³ Ardından Ümmü

¹⁵⁷ Uraler, "Ümmü Habîbe", **DİA**, C. XLII, s. 318.

¹⁵⁸ Makrîzî, **İmtâu'l-esma**, C. I, s. 304; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 1040; Mehdi Rızkullah, **es-Sîre**, s. 513; Mustafa Fayda, "Muhammed", **DİA**, C. XXX, s. 418.

¹⁵⁹ Makrîzî, **İmtâu'l-esma**, C. VI, s. 64; Levent Öztürk, "Necâşi", **DİA**, C. XXXII, s. 476;

¹⁶⁰ Bazı rivayetlerde Sıkıntılı günler geçiren Ümmü Habîbe'nin bu olaydan önce rüyasında birinin kendisine, "Ey mü'minlerin annesi!" diye seslendiğini duyduğu bu rüyanın ne ifade ettiğini düşündüğü bir esnada kapısının çalındığı ve Ebrehe'nin kendisine Hz. Peygamber'in evlilik teklifini müjdelediği zikredilmektedir. (İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s.94; Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s.72; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s.84.)

¹⁶¹ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s.94; Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s.72; Makrîzî, **İmtâu'l-esma**, C. VI, s.65; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84. Makrîzî, **İmtâu'l-esma**, C. VI, s. 65.

¹⁶² Mekke'de işkenceye mâruz kalan müslümanlara kendi ülkesinde barınma imkanı veren, Hz. Peygamber'in devlet başkanlarına gönderdiği İslam'a da'vet mektubunu alınca imân eden Necâşi'nin Hicri 9. yılda vefat ettiği duyulunca Hz. Peygamber Medine'de onun için ilk giyâbi cenaze namazını kıldırmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Levent Öztürk, "Necâşi", **DİA**, C. XXXII, 2006, s. 476-477.

¹⁶³ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 95; Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 73; Beyhâkî, **Delâil**, C. III, s. 461; İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Abdülber el-Kurtubî en-Nemerî, **el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb**, thk. Âdil Mürşid, Amman, Dâru'l-A'lâm, 2002, s. 902;; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-ğâbe**, C. VII, s.

Habîbe'yi hazırlamaları için bir kaç kadını görevlendirdi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra gemiye binen Müslümanları Medîne'ye uğurladı. Ümmü Habîbe'nin içinde bulunduğu bu kabile Hayber'in fethedildiği günde ulaştığı,¹⁶⁴ ve doğruca Resûlullâh'ın yanına gittikleri rivayet edilmiştir¹⁶⁵ Ümmü Habîbe'nin Medîne'ye gelişi büyük sevinçle karşılanmış, düğün yemeğini dayısı Osman b. Affan vermişti.¹⁶⁶

Kaynaklarda bu evliliğin iki sebebi üzerinde durulmaktadır. Bu sebeplerden birincisi, iman mücadelesini tek başına veren Ümmü Habîbe'ye sahip çıkma ve mü'minlerin annelerinden olma şerefine nail olmasıyla onurlandırma olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁷ İkincisi ise Hz. Peygamber'in çok önem verdiği ikili ilişkileri rahatlatma, dostluk kurma ve düşmanlıkları ortadan kaldırma amacıdır. Nitekim Hicretin ikinci yılında Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında yapılan Bedir Gazvesi'nden itibaren müşrik cephesinin liderliğini yapan Ebû Süfyan'ın, kendisinden izin alınmadan kızı Ümmü Habibe ile yapılan bu evliliğe itirazı beklenirken aksine ilk defa Hz. Peygamber hakkında, olumlu bir ifâde kullandığı ve memnuniyetini ifade ettiği zikredilmiştir.¹⁶⁸ Netice olarak Muhammed Hamidullah'ın ifade ettiği gibi, bu evlilik Hz. Peygamber'in azılı düşmanı Ebû Süfyan'ı yumuşatmış ve hedefine ulaşmıştır.¹⁶⁹

Ümmü Habîbe, iman etmenin çok ağır bedeli olduğu dönemde iman etmiş ve bunun bedelini başta hicret olmak üzere ödemekten çekinmemiştir. Gurbet diyarında yol arkadaşı, eşi Ubeydullah'ın Hristiyan olması da onu yolundan vazgeçirememiştir. Ödediği bu bedelin karşılığını dünyada iken almaya başlamış ve mü'minlerin annesi

117; Makrîzî, **İmtâu'l-Esma**, C. VI, s. 65; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84; Ebû Zehre, **Hâtemu'n-nebiyyîn**, C. II, s. 658; Âişe Bintü's-Şâti', **Terâcim**, s. 384;

¹⁶⁴ Belâzûri, **Ensâb**, C. II, s. 73; Beyhâkî, **Delâil**, C. III, s. 246; Makrîzî, **İmtâu'l-Esma**, C. VI, s. 65. NOT: Hz. Peygamber Hayber'i fethettiği gün karşısında yıllardır görmediği amcazâdesi Ebû Ca'fer'i görünce boynuna sarıldı ve sevincini, "**Hayber'in fethine mi yoksa kardeşim Ca'fer'in gelmesine mi daha çok sevineceğimi bilemiyorum**" sözleriyle ifâde etti. (İbn Abdülber, **el-İstî'âb**, s. 109; Ebû Zehre, **Hâtemu'n-nebiyyîn**, s. 1069.)

¹⁶⁵ Ahmet Önkâl, "Ca'fer b. Ebû Tâlib", **DİA**, C. VI, İstanbul, 1992, s. 548.

¹⁶⁶ Âişe Bintü's-Şâti', **Terâcim**, s. 385.

¹⁶⁷ Sâbûnî, **eş-Şübühât**, s. 32.

¹⁶⁸ Belâzûri, **Ensâb**, C. II, s. 73; Makrîzî, **İmtâu'l-esma**, C. VI, s. 66; Sâmiye Menisî, **Muhammed ve'l-mer'e**, s. 84.

¹⁶⁹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 568.

olmakla ödüllendirilmiştir. Hz. Peygamber’le dört yıl evli kalan ve Hicrî 44 (654) yılında vefat eden¹⁷⁰ Ümmü Habîbe altmış beş hadis rivayet etmiştir.¹⁷¹

2.10.HZ. SAFİYYE

Safiyye bint Huyey b. Ahtab, muhtemelen 612 yılında Medîne’de dünyaya gelmiştir.¹⁷² Babası, Hz. Hârun’un soyundan gelen Nadîroğulları’nın lideri Huyey b. Ahtab, annesi aynı kabileden Berre bint Samuel’dır.¹⁷³ Hz. Safiyye’nin mensûbu bulunduğu bu Yahûdi topluluğu Medîne’de ikâmet eden üç büyük Yahûdi topluluğundan biriydi. Bu kabile Hz. Peygamber’e karşı suikast teşebbüsü dolayısıyla hicretin dördüncü yılında (625) Medîne’den sürüldü.¹⁷⁴ Bu sürgün sırasında Nadîroğulları’nın lider kadrosu aileleriyle birlikte bir Yahudi yerleşim merkezi olan Hayber’e sığınıp orayı kendilerine yurt edindi.

Hz. Peygamber Hudeybiye sulhu ile Mekke müşriklerinden emin hale gelince, ardından yirmi gün gibi kısa bir zaman sonra hicrî yedinci yılın başında o sırada önemli bir düşman merkezi haline gelen ve Medine üzerine saldırı hazırlığı yaptıkları duyulan Hayber üzerine sefer düzenlemiş, orayı fethetmiş ve yüklü miktarda ganimet elde

¹⁷⁰ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X. s. 98; İbn Abdilber, **el-İstî’âb**, s. 902; İbni Seyyidünnâs, **Uyûnü’l-eser**, C. II, s. 401; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 84; Diyârbekrî, **Târîhu’l-Hamîs**, C. II, s. 60; Ümmü Habîbe hakkında geniş bilgi için bakınız: Âişe Bintü’s-Şâti’, **Terâcim Seyyidât-i Beyti’n-Nübüvve**, Dârü’r-reyyân li’t-türâs, Kahire, 1987; Uraler, “Ümmü Habîbe”, **DİA**, C. XLII.

¹⁷¹ Uraler, “Ümmü Habîbe”, **DİA**, C. XLII, s. 319.

¹⁷² Ömer Sabuncu, “Hz. Peygamber’in Hanımı Hz. Safiyye ‘nin Hayatı ve Kişiliği”, **İSTEM**, No: 28, 2016 s. 312.

¹⁷³ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X. s. 117; Belâzüri, **Ensâb**, C. II, s. 78; Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma’rifetü’s-Sahâbe**, thk. Adil b. Yûsuf el-Azâzî, C. VI, Dâru’l-vatan, Riyad, 1998, s. 3232; İbn Abdülber, **el-İstî’âb**, s. 916; İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-gâbe**, C. VII, s.168; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü’l-eser**, C. II, s. 401; Makrîzî, **İmtâu’l-esma**, C. VI, s. 87; Diyârbekrî, **Târîhu’l-hamîs**, C. II, s. 56.

¹⁷⁴ Nadîroğulları, Resûl-i Ekrem’e suikast tertip ettikleri Allah tarafından bildirilince şehri terketmeye mecbur edildiler. Bunun üzerine Medîne’nin kuzeyinde 180 km uzaklıkta bulunan ve bir Yahudi yerleşim yeri olan Hayber’e gitmiş ve oraya yerleşmişlerdi. Orada da İslam ve Peygamber düşmanlığına ve çevre kabileleri kışkırtıcılığa devam ettiler. Özellikle Hz. Safiyye’nin babası Huyey b. Ahtab, Hendek harbini hazırlayan baş aktörlerden biriydi. Nitekim Benî Kurayzâ’yı Hendek gazvesinde ihanete ikna etmiş ve bunun bedelini de Benî Kurayza ile birlikte canıyla ödemişti. (İbn Hişam, **es-Sîre**, C. II, s. 214; Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Tefsîru’t-Taberî; Câmiu’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân**, C. X, 3. bs., Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999, s. 266; İbn Hacer, **es-Sîre en-Nebeviyye min Fethi’l-Bârî**, C. I, s. 518; Beyhâkî, **Delâil**, C. III, s. 428; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü’l-eser**, C. II, s. 401; Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. II, s. 307.)

etmişti.¹⁷⁵ Lider kızı, lider eşi ve kabilesinin hanımefendisi Safiyye de, Hayber’de ele geçen esirler arasındaydı.¹⁷⁶ Bu savaş sırasında henüz 17 yaşlarında olan Safiyye önce Sellam b. Mişkem ile evlenmiş; kısa süre sonra ondan ayrılarak ikinci evliliğini şâir ve komutan olan Kinâne b. Rebî ile yapmıştı.¹⁷⁷

Hz. Safiyye’nin Hz. Peygamberle evliliği hakkında kaynaklarda iki farklı rivayet bulunmaktadır. Birinci rivayete göre, her ganimetten kendine seçerek pay alma hakkı (safî)¹⁷⁸ olan Hz. Peygamber, Hayber gazvesinde esirler arasında olan Hz. Safiyye’yi kendine ayırmıştır.¹⁷⁹ Diğer rivayete göre, esirler arasında bulunan Safiyye toplumsal statüsü göz önünde bulundurulmaksızın ganimet taksim edilirken Dihye b. Halife’ye verilmişti. Fakat bazı sahâbeler onun sadece Hz. Peygamber’e layık olduğunu söyleyerek duruma itiraz etmiş, mesele Hz. Peygamber’e arzedilmişti.¹⁸⁰ Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Dihye’ye bedelini ödemiş,¹⁸¹ ardından Hz. Safiyye’yi huzuruna çağırıp ona, şayet İslam’ı kabul ederse onu azât edip kendisiyle evlenmek istediğini, yok eğer Müslüman olmazda Yahudi kalmayı tercih ederse kendisini ailesinin yanına dönmek hususunda serbest bırakacağını söylemişti.¹⁸² Hz. Safiyye, Hz. Peygamber’e kendisinin yahûdiliğe artık ihtiyacı olmadığını, Hayber’de kimsesinin kalmadığını ve kesinlikle Allah ve Resülünü tercih ettiğini söyleyerek Hz.

¹⁷⁵ İbn Hacer, **es-Sîre min fethi’l-bârî**, C. II, s. 238; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 686; Ebû Zehre, **Hâtemu’n-nebiyyîn**, s. 1041; Ekrem Ziya, **es-Sîretü’s-Sahîha**, C. II, s. 329.

¹⁷⁶ Beyhâkî, **Delâil**, C. II, s. 226; Kelâî, C. II, s. 253; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 401; Makrîzî, **İmtâu’l-esma**, C. VI, s. 88; Diyârbekrî, **Târîhu’l-hamîs**, C. II, s. 56.

¹⁷⁷ İbni Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 401 ; İbni Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 127; Mohammad Hanif Haidary, **Sebeb ve Sonuçlarıyla Hayber Gazvesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 64. Bazı kaynaklarda, bildirildiğine göre Hz. Safiye Kinâne ile evlendikten birkaç ay sonra rüyasında, Hicaz tarafından bir ay gelip kucağına düştüğünü görmüş. Bunu eşine anlatınca kendisine yüzünde iz bırakacak şekilde şiddetli bir tokat attığı ve ardından, sen Yesrib kralının, kocan olmasını mı arzu ediyorsun diye sorduğu; hatta bu tokat nedeniyle yüzünde oluşan izin Hz. Peygamber’le evlendiğinde hâlâ yüzünde bulunduğu geçmektedir. (İbn Hişam, **es-Sire**, C. II, s. 336; İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X, s. 117; Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî, **Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk**, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, C. III, Beyrut, y.y., t.y., s. 14.)

¹⁷⁸ Safî: Savaşta elde edilen ganimet taksim edilmeden önce Hz. Peygamber’in seçip alma hakkına sahip olarak kendine ayırdığı paya safî denir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Boynukalın, “Safî” md., **DİA**, C. XXXV, 2008, s. 469-470.

¹⁷⁹ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X, s. 117. İbn Hacer, **es-Sîre**, C. II, s. 265; Muhittin Akgül, “**Hiz. Peygamber’in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme**”, s. 99.

¹⁸⁰ İbn Abdî’l-ber, **el-İstifâb**, s. 917; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 401; Hamidullah, “Hayber”, md., **DİA**, C. XVII, 1998, s. 22; Sâbûnî, **eş-Şübühât**, s. 29.

¹⁸¹ İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-gâbe**, C. VII, 168; Makrîzî, **İmtâu’l-esma**, C. VI, s. 88; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 401; Hatib, **a.g.e.** C. VI, s. 254.

¹⁸² İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X, s. 117; Köksal, C. XIV, s. 205-208; Sâbûnî, **eş-Şübühât**, s. 29.

Peygamber'in evlilik teklifini kabul etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Safiyye'yi âzat etmiş, özgürlüğüne kavuşmasını mehri sayıp onunla evlenmiştir.¹⁸³

Hz. Safiyye'nin asıl adı Zeyneb olmasına rağmen Hz. Peygamberin kendisini seçmesi sebebiyle Safiyye ismiyle tanınmıştır.¹⁸⁴ Günümüz siyer araştırmacıları haklı olarak Resûlü Ekrem'in Hz. Safiyye ile evliliğinin birden çok sebebi ve hikmeti olduğunu söylemiş ve şöyle değerlendirmişlerdir: Hz. Peygamber'in bu evliliği, öncelikle onun yenilgiye uğrayanlarla uzlaşma prensibinin gereği idi.¹⁸⁵ Ve bu evliliğin, bunu sağladığı görülmektedir. Hatta bazıları bu evliliğin Müslümanların Yahudilere olan öfkelerini sakinleştirdiğini, Yahûdilerle Müslümanları yakınlaştırdığını söylemiştir.¹⁸⁶ Ayrıca insan onurunu her şekilde koruyan¹⁸⁷ İslam Peygamber'i, Hz. Safiyye'nin kavmi içindeki kıymetine hâle gelmemesi, konumunu devam ettirebilmesi ve böylece her şeyini kaybetse bile Peygamber eşi ve mü'minlerin annesi olma şerefine nail olmasını sağlamıştır.¹⁸⁸ Yine bu evlilik sebebiyle Hz. Peygamber, Yahûdilerle ırkçılık problemi olmadığını da göstermiştir.¹⁸⁹

Hz. Peygamber'in savaş esiri Hz. Safiyye'yi cariye edinmesi çok normal olduğu halde onu âzat edip kendisine hayat arkadaşı olarak tercih etmesi, esirlere gösterilmesi gereken muamelede Müslümanlara üstün bir örnek olmuştur.¹⁹⁰ Hz. Safiyye'nin babası Huyey b. Ahtâb'ın İslam'a ve Müslümanlara karşı düşmanca tavır sergilemesine rağmen¹⁹¹ Resûl-i Ekrem'in, babası hakkında Safiyye'yi rahatsız edecek hiçbir şeyi dile getirmediği rivayet edilir.¹⁹² Hatta babasını ve kocasını öldürmek zorunda kalma gerekçesini muhtemelen Hz. Safiyye'nin gönlünü almak için izah etmiştir.¹⁹³

¹⁸³ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X. s. 119; Sâbûnî, **eş-Şübühât**, s. 30; Uleymî, **Fıkhü's-sîre**, s. 334.

¹⁸⁴ İbn Hacer, **es-Sîre**, C. II, s. 265; Muhittin Akgül, "**Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme**", C. I, s. 99.

¹⁸⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 569.

¹⁸⁶ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 1065.

¹⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hucurat Sûresi.

¹⁸⁸ Ekrem Ziya, **er-Rasûl ve'r-risâle**, 1990, s. 103; Sallâbî, **a.g.e.**, s. 842.

¹⁸⁹ Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 708.

¹⁹⁰ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-Nebiyîn**, s. 1064-1065.

¹⁹¹ Makrîzî, **İmtâu'l-Esma**, C. VI, s. 88.

¹⁹² İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X. s. 119; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 708.

¹⁹³ Beyhâkî, **ed-Delâil**, C. IV, s. 230; Sâbûnî, **eş-Şübühât**, s. 29; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 708.

Hiz. Safiyye, Hiz. Peygamber'in evinde onurlu bir evlilik hayatı yaşamıştır. Yahudi asıllı veya cariye oluşu sebebiyle hor görülmesine Hiz. Peygamber izin vermemiştir. Nitekim Hiz. Âişe ve Hafsâ kendilerini Arap oldukları için daha hayırlı görüp Safiyye'yi Yahudi asıllı olduğu için dolaylı şekilde kmsemişlerdi. Bu durum Safiyye'nin ağlamasına sebep olmuştu. Hiz. Peygamber Safiyye vâlidemizi ağlar halde bulunca ona, "Ey Huyey kızı neden ağlıyorsun" diye sormuş Hiz. Safiyye de sebebini anlatmıştı. Hiz. Peygamber ona, "Neden onlara, siz benden daha hayırlı nasıl olabilirsiniz ki, eşim Muhammed, babam Hârn, amcam Mûsâ'dır demedin" buyurmuş ve bu şekilde ona bir hakikati hatırlatarak moral vermiştir.¹⁹⁴

Hiz. Safiyye, sâkin ve olaylarla barışık,¹⁹⁵ müttakî, cesur ve cömert biriydi.¹⁹⁶ Affediciliği ve merhametiyle bilinirdi. Nitekim Hiz. Safiyye, hakkında Hiz. Ömer'e şikâyetle bulunan cariyesini dahi azâet etmiştir.¹⁹⁷

Hiz. Safiyye, Hicrî 50. yılın Ramazan ayında (Ekim 670)¹⁹⁸ yahut 52. yılda (Eylül 672) Medine'de vefat etmiş ve Bakî' Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁹⁹ Kendisinden on hadis rivayet edilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁴ Âişe Bintü'ř-şâti', **Terâcim**, s. 373; Aynur Uraler, "Hiz. Safiyye", **DİA**, C. XXXV, s. 475.

¹⁹⁵ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 1064;

¹⁹⁶ Aynur Uraler, "Safiyye" md., **DİA**, C: XXXV, 2008, s. 475.

¹⁹⁷ Âişe Bintü'ř-şâti', **Terâcim**, s. 375. Bir gün cârîyesi Hiz. Safiyye'yi halife Hiz. Ömer'e, onun yahudilerle ilişkisini devam ettirdiği ve ibadet günleri olan Cumartesi gününü sevdiği iddiasında bulunarak şikâyetle bulunmuştu. Hiz. Ömer olayın hakikatini sorunca Hiz. Safiyye, Allah bana Cuma gününü verdiği günden sonra ben Cumartesi gününü asla sevmedim. Yahudilerle olan ilişkim de sila-i rahimden ibarettir diyerek konuyu açıklamıştı. Cârîyesi daha sonra Hiz. Safiyye'ye iftirâ ettiğini itiraf etmiş ve şeytanın kendisini aldattığını söylemişti. Hiz. Safiyye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 116-125; Belâzrî, **Ensâb**, C.II, s. 78-79; Âişe Bintü'ř-şâti', **Terâcim**, s. 363-376; mer Sabuncu, "Hiz. Peygamber'in Hanımı Safiyye'nin Hayatı ve Kişiliği", **İSTEM**, No: 28, 2016, s. 307-330; Mohammad Hanif Haidary, **Sebeb ve Sonuçlarıyla Hayber Gazvesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 19.

¹⁹⁸ Belâzrî, **Ensâb**, C. II, s. 79; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 127; İbn Abdilber, **el-İstîâb**, s. 917;

¹⁹⁹ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 125; İbn Seyyidünnâs, **Uyûn**, C. II, s. 402; Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. II, s. 58; Uraler, "Safiyye", md., **DİA**, C. XXXV, İstanbul, s. 475; Aynur Uraler, "mmehât'l-mü'minîn", **DİA**, C. XLII, 2012, İstanbul, s. 306.

²⁰⁰ Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. II, s. 58; Sabuncu, **a.g.e.**, s. 318

2.11.HZ. MEYMUNE

Tam ismi, Berre bint Hâris b. Hazn b. Büceyr el-Hilâliyye'dir.²⁰¹ Annesi, hanım sahâbîlerden Hind (Havle) bint Avf'tır.²⁰² Tezkiye anlamına gelen Berre adı Hz. Peygamber tarafından bereket ve cömertlik manasını içeren Meymûne olarak değiştirilmiştir.²⁰³ 590 yılında doğduğu tahmin edilen Meymûne²⁰⁴ Âmir b. Sa'sa'a kabilesinin Hilâl koluna mensuptur.²⁰⁵ Hz. Peygamber'den önce bilinen iki evliliği bulunmaktadır. İlk evliliğini Mes'ud b. Amr es-Sekafi ile yapmış ve bir süre sonra boşanmıştı. Ardından ikinci evliliğini yaptığı Ebû Rûhm b. Abdüluzza vefât edince ikinci defa dul kalmıştı.²⁰⁶

Hz. Meymûne kız kardeşi Ümmü'l-Fazl'a Resûlullah'la evlenmek istediğini ve bu işte yetkiyi ona ve eniştesine verdiğini söylemişti. Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbâs, baldızının bu teklifini bir rivayete göre Hz. Peygamber'e Hicretin yedinci yılında yapılan kaza umresi öncesinde Medîne'ye haberci göndererek iletmişti. Kazâ umresi için hazırlıklar yapan Hz. Peygamber bu isteği yerinde gördü ve Ebû Rafî ile Evs b. Havlî'yi umre öncesi Mekke'ye amcası Abbas'a, kendisini Meymûne ile evlendirmesini istemek üzere gönderdi. Fakat yolda develerini kaybeden iki sahâbî Batnî Rabiğ denilen yerde Hz. Peygamber'i beklemek zorunda kaldılar. Daha sonra Hicrî 7. yılın Zilka'de ayında iki bin sahâbeyle beraber umreye gitmek üzere Medine'den ayrılan Resûl-i Ekrem, yolda kendisini bekleyen elçilerininide alarak

²⁰¹ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X. s. 128; İbni Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 191;

²⁰² Yaşar Kandemir, "Meymûne", **DİA**, İstanbul, C. XI, 1995, s. 506; Hind (Havle) bint Avf, tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda bu hanım sahâbiyle ilgili bilgi kızları ve damatları tanıtılırken verilmiştir. Dokuz kızının olduğu ve bu kızların herbiri saygın insanlarla evli bulunduğu için kendisi hakkında, kadınlar arasında damatları en meşhur olan kadın denirdi. Mesela Hz. Peygamber onun iki kızıyla evlenmiş onun damadı olmuştu . Damatları arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in iki amcası Hamza ve Abbâs, Ebû Tâlib'in iki oğlu Ali ve Câ'fer, Mekke'nin ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre ve Übey b. Halef gibi kişiler vardı. Hind'in bütün kızları iman ettiler. (Âişe Bintü's-Şâti', Terâcim, s. 415)

²⁰³ İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, C. I, s. 117; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 191; Sâbûnî, **Şübühât**, s. 54.

²⁰⁴ Kandemir, "Meymûne", **DİA**, C. XXIX, 2004, s. 506.

²⁰⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X. s. 128; İsfahânî, **Ma'rifetü's-Sahâbe**, s. 3234; İbn Seyyidünnâs, **Uyûnü'l-Eser**, C. II, s. 402.

²⁰⁶ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X. s. 128; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s. 192; Mehdi Rizkullah, **es-Sire**, s. 533.

Mekke'ye geldi ve umrelerini yaptılar.²⁰⁷ Daha sonra Hz. Peygamber, amcası Abbas'ın evine gelerek ondan, baldızı Meymûne'yi kendisiyle evlendirmesini istedi. Bunun üzerine Meymûne'yi evlendirme yetkisine sahip olan Hz. Abbas, Resûlullah'ı onunla evlendirdi.²⁰⁸ Bir rivayette ise, Hz. Abbâs baldızının bu teklifini Hz. Peygamber'e bizzat kendisinin kazâ umresinde ilettiği zikredilmiştir. Hz. Abbas'ın 400 dirhem mehri Meymûne'ye Hz. Peygamber adına kendi malından vermiş olması²⁰⁹ onun bu evlilikten ne kadar memnun olduğunu göstermektedir.

Hz. Meymûne, önce geçtiği gibi Hz. Peygamber'le çok kısa bir evlilik sonrası vefat eden Zeyneb bint Huzeyme'nin anne bir kız kardeşidir.²¹⁰ Bu evliliğın Kur'ân-ı Kerîm'e yansıyan tarafıyla da önem taşır. Şöyleki, kendisini Peygamber'e hibe eden mümin kadının, Peygamber de onu nikâhlamayı dilediği takdirde sadece Peygamber'e mahsus olmak üzere onaylayan âyetin²¹¹ Hz. Meymûne hakkında nâzil olduğu rivayetidir. Hz. Peygamber'in kendisiyle evlenmek istediğini öğrenen Hz. Meymûne'nin, mutluluktan kendisini ona hibe ettiği zikredilmiştir.²¹² Resûlullah müşriklere, Meymûne ile Mekke'de evlenip velime yemeği vermeyi ve kendilerinin de bu yemeğe iştirâk etmelerini arzu ettiğini söylemiş, fakat müşrikler Hudeybiye anlaşmasına göre Müslümanların Mekke'de kalabilecekleri üç günlük sürenin dolduğunu söyleyerek daha fazla orada ikametlerine izin vermemişlerdi. Bu nedenle üç günlük süre dolunca umre kâfilesıyla birlikte Mekke'den ayrılan Hz. Peygamber, Hz. Meymûne ile Teni'm yakınlarında Serif denilen bir yerde dünyâ evine girmişti.²¹³

Hz. Peygamber'in bu evliliğiyle ilgili Hamidullah iki sebep üzerinde durur. Birincisi, Meymûne'nin iman etmiş sekiz kız kardeşinden her birinin farklı kabilelerden önemli şahıslarla evlenmiş olmasıdır. Resûlullâh kurduğu akrabalıkla bu

²⁰⁷ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 128; Belâzûrî, **Ensâb**, C. I, s. 440; İbn Kayyim, **Zâdü'l-meâd**, C. I, s. 117; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. VIII, s.192; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 1009; İbrâhim Ali, **Sahîhu's-sîre**, s. 377; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 532; İbrâhim Ali, **Sahîhu's-sîre**, s. 375.

²⁰⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma'rîfetü's-sahâbe**, C. III, s. 3234; Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. II, s. 64; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-Nebiyyîn**, s. 1123; Sâbûnî, **Şübühât**, s. 54; Ahmed Muhammed el-Uleymî, **Fikhu's-Sîre**, s. 335; Hûfî, **Limâzâ addede en-Nebiyyü zevcâtühü**, s. 48.

²⁰⁹ Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. II, s. 64;

²¹⁰ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s.1123.

²¹¹ Ahzâb 33/50

²¹² Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma'rîfetü's-sahâbe**, s. 3234; İbn Seyyidinnas, **Uyûnü'l-eser**, C. II, s. 403; Hûfî, **Limâzâ addede en-Nebiyyü zevcâtühü**, s. 532;

²¹³ Zehebî, **A'lâmü'n-nübelâ**, C. II, s. 108; Diyârbekrî, **Târîhu'l-Hamîs**, C. II, s. 64; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Umretü'l-Kazâ" md., **DİA**, C. XLII, İstanbul, s. 154.

kabileleri etrafında toplamayı ve kalplerini imana ısındırmayı hedeflemiştir. İkincisi, Hz. Peygamber'in Mekkelilerle ikili ilişkileri yumuşatmayı ve bir uzlaşma yolu bulmayı arzu etmesidir.²¹⁴

Hz. Âişe, Meymûne'nin son derece müttakî olduğunu ve sıla-i rahime büyük önem verdiğini söylemiştir.²¹⁵ Hz. Meymûne, Hz. Peygamber'le evlilik yaptığı Serif denen bu yerde²¹⁶ Hicrî 51 (671) yılında vefât etmiş ve oraya defnedilmiştir.²¹⁷ Hz. Peygamber'den yetmiş altı hadis nakletmiştir.²¹⁸

²¹⁴ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 570; Sabûnî, **Şübühât**, s. 26.

²¹⁵ Sabûnî, **Şübühât**, s. 54.

²¹⁶ Kelâî, **el-İktifâ**, C. II, s. 276; İbn Hacer, **es-Sîretü'n-nebeviyye min Fethi'l-bârî**, C. II, s. 265;

²¹⁷ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 570.

²¹⁸ Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. II, s. 65; Uraler, "Meymûne", md., **DİA**, İstanbul, C. XXIX, 2004, s. 507. Hz. Meymûne hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X. s. 128-135; Ebû Zehre, **Hâtemu'n-nebiyyîn**, C. II, s. 1119-1123; Âişe Bintü's-Şâti', **Terâcim**, s. 411-419; Sabûnî, **Şübühât**, s. 1-56.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.CAHİLİYE EVLATLIK GELENEĞİNİN KALDIRILMASI, HZ. PEYGAMBER'İN ZEYNEB BİNT CAHŞ İLE EVLİLİĞİ VE TEBLİĞ SORUMLULUĞU

Evlatlık geleneğinin iptal süreci Zeyneb bint Cahş'ın hayatıyla direk alakalıdır. Onun âyetlere konu olan iki dönemi vardır. İlki Hz. Zeyd'le evlenmesidir. İkincisi Zeyd'den boşanıp Hz. Peygamberle nikahlanma sürecini kapsar. İşte bu sebeble öncelikle Zeyneb'in Zeyd'le yaptığı evliliği ve bununla ilgili âyetleri ele alacağız. Ancak bu konuya geçmeden önce taraflardan biri olması sebebiyle Hz. Zeyd'in soyu, ailesi ve bu evlilik öncesi hayatı hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz. Evliliğin ikinci tarafı Hz. Zeyneb'e gelince onu Hz. Peygamber'in eşlerini anlattığımız giriş kısmında kısaca tanıtmıştık.¹ Daha ayrıntılı bilgiyi ise onun Hz. Peygamber ile evliliğini konu alan âyetin nüzûl sebebinde ve tefsirinde vereceğiz.²

1.1.CAHİLİYE DÖNEMİ EVLATLIK ANLAYIŞININ VAHİYLE İPTALİ

1.1.1. Zeyd b. Hârise

Zeyd'in tam adı Zeyd b. Hârise b. Şürahbîl el-Kelbî'dir. Annesi Su'dâ, Benî Ma'n kabilesinin Tay kolundandır.³ Su'dâ, oğlu Zeyd'i yanına alarak bir kervanla birlikte akrabalarını ziyarete giderken yolda kervan, câhiliye döneminde kervan vuran ve köle ticareti yapan Benî Kayn tarafından baskına uğramış, bu baskında henüz

¹ Bkz. yuk.: 17.

² Bkz. aş.: s.52.

³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, C. II, s.350; Makrîzî, *İmtâ' u'l-esmâ'*, C.VI, s.302; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C.I, s. 29.

ergenlik yaşına girmiş olan Zeyd kaçırılıp köle olarak satılmak üzere Ukaz yahut Hübâşe panayırına götürülmüştü.⁴ Bu panayırdaki Zeyd'i satın alan Mekke eşrafından Hakîm b. Hizâm, onu halası Hatice'ye hediye etmişti. Hz. Hatice'nin de onu, evlendikten sonra Hz. Peygamber'e hediye ettiği zikredilir. Hz. Peygamber'e hediye edildiğinde on beş yaş civarında olan Zeyd, Hz. Peygamber'den yaklaşık on yaş küçüktü.

Diğer taraftan kaçırılan Zeyd'in babası Hârîse, onun için şiirler söyleyip ağıtlar yakarak onu aramakta ve aramaktan da asla usanmayacağını söylemekteydi.⁵ Hac mevsiminde hacca gelen akrabalarından Zeyd'i tanıyanlar oldu. Döndüklerinde bunu ailesine haber verince babası ve amcası fidyesini ödeyip Zeyd'i almak için ciddi bir hazırlık yaparak Mekke'ye geldiler. Önce Hz. Peygamber'i aradılar. Onu Kâbe'nin yanında buldular ve kendisine, Harem ehlinin mert ve cömert insanlar olduğunu hatırlatıp, çocuklarının kendilerine ödeyecekleri fidye karşılığında iâde edilmesini talep ettiklerini söylediler. Ancak Hz. Peygamber onlara, Zeyd sizinle gelmek isterse fidyeye gerek yok dedi. Bunun üzerine Zeyd'i çağırdı ve kendisine, onları tanıyıp tanımadığını sordu. Zeyd onlardan birinin babası diğerinin amcası olduğunu söyledi. Peygamber ona, isterse kendisini tercih edip yanında kalmaya devam edebileceğini, isterse babası ve amcasını tercih edip memleketine dönebileceğini söyleyince Zeyd tereddütsüz tavrını koydu ve “sen benim hem babam hem amcam yerindesin, asla sana kimseyi tercih etmem” dedi. Şaşkınlığa uğrayan babası ve amcası, ona “köleliği özgürlüğe ve bu adamı bizlere tercih mi ediyorsun?” diye sorunca “evet” cevabını verdi ve kimseyi efendisine tercih etmeyeceğini, çünkü onda gördüklerini şimdiye kadar hiç kimsede görmediğini söyledi.⁶ Hz. Peygamber bunun üzerine Zeyd'i Hicr denilen yere götürdü ve orada bulunanlara seslenip şahit olmalarını isteyerek, Zeyd'i âzad ettiğini, onu kendisine evlat edindiğini, artık Zeyd'in kendisine varis, kendisinin de Zeyd'e varis olduğunu bildirdi. O günden sonra câhiliye geleneğine göre Zeyd,

⁴ Belâzürî, *Ensâb*, C. II, s.108; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, s. 242; Makrîzî, *İmtâ' u'l-esmâ'*, C.VI, s. 302. Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber onu, Meysere ile Şam'a ticarete gittiği zaman Hatice adına satın almış, Hatice de Hz. Peygamber'le evlendikten sonra Zeyd'i ona hediye etmiştir. İbn Abdülber, *el-İstîâb*, s. 242; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-sahâbe*, C.III, s.1136.

⁵ Belâzürî, *Ensâb*, C. II, s.108; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, C. II, s.351.

⁶ Belâzürî, *a.g.e.*, C. II, s. 109; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, s. 243; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. III, s. 29; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, C. II, s. 352.

Zeyd b. Muhammed olarak çağrıldı. Bu durum Ahzâb sûresinin dört ve beşinci âyetleri nâzil oluncaya kadar böyle devam etti.⁷

Zeyd'in babası ve amcası şahit olduğu bu durum karşısında oğullarının efendisinin ne kadar üstün ahlaklı biri olduğunu ve çocuklarının efendisi Muhammed'in (s.a.v.) yanında mutlu ve huzurlu olduğunu anladılar. Zeyd'i yanlarına alamadıkları için bir burukluk yaşasalar da onun, yanında güvende olduğu ve çok sevdiği bir efendisi bulunduğunu, oğullarının âzat edildiğini görmeleri içlerini rahatlattı ve gönül huzuruyla memleketlerine döndüler.⁸

Anlaşıldığı gibi Zeyd, henüz genç yaşta olmasına rağmen Hz. Peygamber'in üstün şahsiyetini ve sıra dışı bir karakteri olduğunu anlamış ve onun yanından ayrılmama kararı vermişti. Hz. Peygamber de onu ilk gördüğü andan itibaren üstün kabiliyetini keşfetmiş ve onu yanından hiç ayırmamıştı. Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi verildiğinde evlatlığı Zeyd b. Hârise yaklaşık otuz yaşlarındaydı ve efendisinde gördüğü üstün hasletler dolayısıyla ona derhal iman etti. Hatta onun iman edenlerin dördüncüsü olduğu rivayet edilir.⁹ Zeyd son anına kadar Hz. Peygamber'in en yakınları arasında yer aldı.¹⁰ Resûlüllah ona her zaman önemli görevler verirdi, hatta Hz. Âişe'nin, Resûlüllah'ın onu kimsenin emrine vermediğini, bir orduyla gönderdiğinde onu komutan tayin ettiğini, eğer Zeyd bugün sağ olsaydı Hz. Peygamber'in vefatı sırasında onu istihlâf edeceği görüşünde olduğunu söylemesi bunu te'yd etmektedir.¹¹ Resûl-i Ekrem'in Zeyd'e sevgisi de çok büyüktü. Öyle ki onun için "hibbu'r-rasûl" (Resûl'ün çok sevdiği) denirdi.¹²

Hz. Peygamber Zeyd'in evlilikleriyle de bizzat ilgilenip ilk olarak onu kendi dadısı olan siyâhî Ümmü Eymen'le evlendirmişti. Bu evlilikten oğlu Üsâme dünyaya geldi.¹³ Daha sonra halası Ümeyme'nin kızı Hz. Zeyneb bint Cahş ile evlendirdi. Çok uzun sürmeyen bu evlilikten sonra¹⁴ onu Ümmü Külsûm bint Ukbe ardından Dürre

⁷ Belâzürî, **a.g.e.**, C.II, s. 108; Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'ân**, C. IV, s. 423.

⁸ Belâzürî, **Ensâb**, C. II, s. 109; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. II, s. 352; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. III, s.26. Ayrıca bkz.: Bünyamin Erul, "Zeyd b. Hârise", **DİA**, C. XLIV, 2013, s. 319.

⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. II, s. 352;

¹⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma'rifetü'-Sahâbe**, C. III, s. 1136.

¹¹ Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'**, C. I, s. 228; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. III, s. 26;

¹² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. II, s. 353; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. III, s. 26; Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma'rifetü'-Sahâbe**, C. III, s. 1136; Bünyamin Erul, "Zeyd b. Hârise", s. 320.

¹³ İbn Abdülber, **el-İstîâb**, s. 244; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. II, s. 352; İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. III, s. 25; Ekrem Ziya, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, s. 654.

¹⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. II, s. 352; Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma'rifetü'-Sahâbe**, C. III, s. 1135;

bint Ebi Leheb'le evlendirdi. Zeyd Dürre'yi de boşadı. Ardından Zübeyr b. Avvâm'ın kız kardeşi Hind bint Avvâm'la evlendi. Bizans'la yapılan ilk savaş olan Mûte'de üç bin kişilik ordunun başına tayin edilen üç komutanının ilkiydi. Büyük önem arzeden bu savaşta Hz. Peygamber'in Zeyd'i komutan tayin etmesi, onun bu işe ne kadar ehil olduğunun belgesiydi.¹⁵ Zeyd'in mensûbu bulunduğu aile ve âzatlî köle olması ona verilen bu görevlerin önünde bir engel teşkil etmedi. Hz. Zeyd komuta ettiği Mûte savaşında çatışmaların başında elli beş yaşında (8/629) şehid oldu.¹⁶

1.1.2. Zeyneb bint Cahş'ın Zeyd b. Hârise ile Evlendirilmesi

Hz. Peygamber, evlatlığı Zeyd'i evlendirmek istemiş bunun içinde halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'in kızı Zeyneb bint Cahş'ı uygun görmüş ve onu Zeyd'e istemek üzere ailesine gitmişti. Hz. Zeyneb, Resûlullâh'ın bu ziyaretini önce yanlış anlamış, onun bizzat kendisi için evlilik teklifi getirdiğini düşünmüştü. Çünkü o, kuzeni Hz. Muhammed'e içinden bir sevgi besliyordu. Bir gün kendisini nikahlayacağı umuduyla otuz beş yaşına kadar evlenmemişti.¹⁷ Ancak Resûlullâh'ın Zeyd için aracı olduğunu öğrenince başta kendisi ve erkek kardeşi olmak üzere aile bireyleri bu evliliğe karşı çıktı.¹⁸ Hz. Zeyneb'in bu evliliğe karşı çıkmasına iki sebep gösterilmektedir.

Birincisi sosyal statülerinin farklı olması nedeniyle Zeyneb ve ailesinin Zeyd'i kendisine denk görmemesidir.¹⁹ Çünkü câhiliye Arap toplumunda hâkim geleneklere göre, "evlilikte denklik" zorunluydu. Bu denklik soyda, dinde, sosyal statüde, sanatta

¹⁵ Hüseyin Algül, "Mûte", **DİA**, C. XXXI, 2006, s. 386.

¹⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, C. III, s. 25; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, C. VI, İstanbul, Huzur Yayınevi, 2003, s. 546; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s. 36; Ekrem Ziya, **es-Sire**, C. I, s. 654 - 658; Erul, "Zeyd", **DİA**, C. XLIV, 2013, s. 319; Ayrıca bkz. Neşe Söylemez, "Zeyd b. Harise ve Ailesi", **Fırat Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

¹⁷ Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, çev. Mehmet Yazgan, s.565, Beyan yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁸ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-kadîr**, C. IV, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 1983, s. 259; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmud el-Âlûsî, **Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, thk. Ali Abdalbârî Atiyye, C: XI, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, s. 203; Ekrem Ziya, **es-Sire**, C. II, s. 651; Asım Köksal, **İslâm Tarihi**, C. XII, s. 14.

¹⁹ Taberî, **Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân**, C. X, s. 301; Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, Beyrut, Dâru'l-Fikir, t.y., s. 573; Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, C. XIV, s. 121; , **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 283; Diyarbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. I, s. 501; Derveze, **et-Tefsîrü'l-hadîs tertîbü's-suver hasbe'n-nüzûl**, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, C: VII, 2000, s. 386; Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 422.

ve meslekte birlikte düşünülüyordu. Hür olan köleye; zengin olan fakire; Arap olan, Arap olmayana; ticaretle meşgul olan biri demircilik mesleği icrâ edene denk görülmezdi. Böyle bir evlilik yapan, toplum nezdinde saygınlığını yitirirdi.²⁰ Hz. Zeyneb'in karşı karşıya kaldığı durum tam da buydu. Çünkü Zeyd, azât edilmiş olsa dahi neticede hayatının bir döneminde köleydi. Kureyş kabilesine mensup asil ve hür olan; nesebiyle, güzelliğiyle toplumdaki konumuyla kendisini Zeyd'den üstün gören Zeyneb'e denk olması imkansızdı. Ancak Hz. Peygamber bu evliliğin gerçekleşmesi için Zeyd'in İslam'a göre kıymetli özelliklerini dile getirerek ısrarcı davrandı. Zeyneb onunla evlenemeyeceğini, böyle bir evliliğin kendisini toplumda utanç duyacağı bir konuma düşüreceğini söylediye de Hz. Peygamber'in ısrarı karşısında meseleyi yeniden düşünceğini belirtti.

İkinci sebep ise Zeyneb'in, Hz. Peygamber'e karşı gizli sevgi beslemesi ve içinde bir gün onunla evlenme umudu taşımasıdır. Hz. Peygamberin o güne kadar yaptığı evlilikler onun bu umudunu etkilememişti. Oysaki şimdi Hz. Peygamber'in evlatlığı olan Zeyd'le evliliği kabûl edecek olursa bu umudunu ilelebet yitirecekti.²¹ Çünkü câhiliye geleneğinde evlatlık; nikahta, mirasta, nesepte ve mahremiyette öz evlatla aynı konuma sahipti. Kayınpederi konumuna geçecek olan Hz. Peygamber, kendisine mahrem olacak ve hiçbir şekilde onunla evlenme imkanı kalmayacaktı.²² Bu sebeple Hz. Zeyd'le evlenmeyi istememişti.

Zeyneb'in bu evliliği reddetme sebebi ne olursa olsun onun ve ailesinin bu tutumu üzerine Ahzâb süresi 36. âyet nâzil oldu.²³ Hz. Zeyneb ve ailesi, uygun görmedikleri halde bu ayetin nâzil olmasıyla sadece Allah (c.c.) ve Resûl'ünün emrine itaat için bu evliliği kabul ettiler.²⁴

Olayla ilgili nâzil olan âyet-i kerîme ve meâli şöyledir:

²⁰ Cevad Ali, **El- Mufasssal**, C. IV, s. 368-369.

²¹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 565.

²² Cevad Ali, **el- Mufasssal**, C. IV, s. 559; Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. I, s. 654.

²³ Taberî, **Câmiu'l-beyân**, s. 301; Muhammed Râtib en-Nablusî, **Tefsîrü'n-Nablusî**, C. X, Amman, Müessesetü'l-Fürsân, 2017, s. 86.

²⁴ Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs**, C. I, s. 501; Şevkânî, **Fethu'l-kadîr**, C. IV, s. 259; Derveze, **Siretu'r-Resûl**, C. I, s. 501; Cevad, **el- Mufasssal**, C. IV, s. 543; Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. I, s. 654.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
صَلَ ضَلَالًا مُبِينًا

*“Allah ve rasulü bir emir ve hüküm verdiklerinde, bir mü’min erkek veya bir mü’min kadının, artık başka tercih hakları olamaz. Allah’ın ve rasulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”*²⁵

Âyetin tefsiri

Âyet-i celîlede üzerinde durulması gereken birkaç husus bulunmaktadır. Bunlardan biri kullanılan nefy üslûbudur. Âyetin “وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ ... أَنْ يَكُونَ لَهُمُ” cümlesinde bulunan nefy üslûbu en kuvvetli nefy üslûplarından biridir²⁶ Şöyleki, nefy edatı “ما” eğer “كان” ile birlikte gelir haberinin başında da “لام” edatı bulunursa bir olayı değil bilakis kişide bulunan ahlakî bir vasfı nefyeder.

Bu, “çalmak” anlamına gelen “سَرَقَ” fiili üzerinden izâh edilebilir:

Herhangi bir kişi hakkında “لَمْ يَسْرِقْ” (çalmadı) denildiği zaman, o kişinin sadece bahsedilen nesneyi çalmadığını söylemiş oluruz. Bu ifade o kişinin hırsız olmadığı anlamına gelmez. Yani, bu haber o kişinin karakterine dair bir mana ihtivâ etmeyip sadece o an bahsedilen çalma eylemini gerçekleştirmediğini anlatır. Fakat bu âyetteki üslupla cümleyi, “مَا كَانَ لِفُلَانٍ أَنْ يَسْرِقَ” şeklinde kurduğumuz zaman, bahsedilen kişinin hırsızlık yapacak karakterde olmadığı anlaşılmış olur. Yani çalma eylemi onun tarafından yapılmadığı gibi şahsiyet olarak da asla bunu yapmayacağı anlamına gelir.²⁷

Müfessirlerin çoğu âyet-i kerîmedeki bu cümleye, “İnanan erkek veya kadın (Allah ve Resûl’ünün kesin bir hüküm vermesi durumunda) başka bir şey seçmesi imkansızdır; aksi tercih yapmak onlara yakışmaz; böyle bir tercihte bulunması şer’an helal değildir; böyle bir şeyi yapmak onların aklına bile gelmez” şeklinde mana vermişlerdir.²⁸ Nitekim Şevkânî, “bir cümle “ما كان” ile başlıyorsa, bunun ardından

²⁵ Ahzâb 33. 36; Not: Bu çalışmada âyetlerin mealleri, Hayrettin Karaman v.d. tarafından hazırlanan, **Kur’ân Yolu ve Türkçe Meali**, adlı eserden alınmıştır.

²⁶ Derveze, Muhammed İzzet Derveze, **et-Tefsîrü'l-hadîs**, 2. bs., Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000, s. 385.

²⁷ Nablûsî, Muhammed Râtib en-Nablûsî, "Tefsîr min Sûreti'r-Rûm hattâ'l-Ahzâb", **Mevsûatü'n-Nablûsî**, www.nablûsi.com, 1991, s. 754.

²⁸ Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 121; Şevkânî, **Fethü'l-kadîr**, C. IV, s. 283; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s. 27; Ebû Bekr el-Cezâirî, **Eyserü't-tefâsîr**, C. IV, 3. bs., Cidde, Nehru'l-Hayr, 1990, s. 271; Tantâvî, **el-Vasît**, C. XI, s. 212; Sâbûnî, **Safvetü't-tefâsîr**, C. II, s. 527.

gelecek olan şeyin şer'an helal olmadığı anlamına gelir" şeklinde genel kural bulunduğunu söylemiştir.²⁹ Kur'an-ı Kerim'de bu nefy kalıbının kullanıldığı çok sayıda âyet-i kerîme bulunmaktadır. Bu üslûp bazen aklen³⁰ bazen Ahzâb sûresinin 36. âyetinde olduğu gibi şer'an imkansız ifâde etmektedir.³¹

Bir diğer önemli husus ise "إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا" cümlesinde geçen "قَضَى" fiilinin manasıyla ilgilidir. Bu kelime hükümle ilgili konularda kullanıldığı zaman son sözü söylemek, nihâî kararı vermek, bir işi bitirmek anlamlarına gelir.³² Bu durumda mana, Allah ve Resûlü bir konuda son sözü söyledikten sonra inanan kadın veya erkeğin bu emre itaat etmek dışında başka bir seçeneği yoktur,³³ hatta verilen emrin dışında bir şeyi yapmayı aklından dahi geçiremez şeklinde olur.³⁴ Resûlüllah'a itaat bakımından "قَضَى" fiilinin aynı anlamda kullanıldığı bir başka âyet Nisâ sûresinin altmış beşinci âyetidir. Âyet-i kerîmede, "Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar." buyrulmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber bir konuda hüküm verdiğinde mü'minlerin ona itaat etmesi gerekir. Çünkü Peygamber'in verdiği karar nihâî olma özelliğini taşır.³⁵

Tekrar 36. âyete dönecek olursak önemli olan bir başka husus bitiş cümlesidir:

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا "Allah'ın ve Resûl'ünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır." cümlesiyle âyetin başında yapılan uyarı daha da pekiştirilerek, Allah ve Resûl'ü bir konuda açık bir emir verdikten sonra kişi bu emri kabul etmez veya buna isyan ederse, bile bile doğru yoldan tam olarak

²⁹ Şevkânî, **Fethü'l-kadîr**, C. IV, s. 283

³⁰ Bkz., Neml 27/60: Âyet-i kerimenin ... ما كان لكم ان تنتبوا شجرها... bölümünde, "sizin o güzelliğe ait bir ağacı bile bitirip yeryüzüne çıkarma imkanınız bulunmamaktadır." buyrulmaktadır.

³¹ Mesela bkz., Âl-i İmrân 3/79, 145, 161; en-Nisâ 4/ 92; el-Enfal 8/67; Meryem 19/35. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 121.

³² Râgıb el-İsfahânî, **Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân**, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, 3. bs., Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2002, s. 674; Seyyid Şerîf el-Cürânî, **et-Ta'rîfât**, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, t.y., Dâru'l-Fazîle, Kahire, s. 149; Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdürrezzak el- Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, **Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Abdülmecid Katamış, 2. bs., C: XXXIX, Kuveyt, 2001, "kzy", s. 310.

³³ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. VI, s. 809; İbn Âşûr, **a.g.e.** s. 27; Zuhaylî, **Tefsîrü'l-Münîr**, C. 11, s. 330.

³⁴ Muhammed Mütvellî eş-Şa'râvî, **Tefsîr**, s. 12039.

³⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. VI, s. 809.

sapmış olacağı belirtilmiştir. Nitekim bu âyetin nüzûlünden sonra Hz. Zeyneb ve ailesi Allah ve Resûl'üne itaat için bu evliliğe razı olmuştur. Esasen bu evliliğin gerçekleşmesini isteyen ve ısrar eden Hz. Peygamber'dir ve itiraz ona yapılmıştır. Ancak, Hz. Peygamber Allah'ın emriyle hareket ettiği için bu tavır doğrudan Allah'a ve Resûl'üne itiraz olarak kabul edilmiş ve herkesi kapsayan umûmî bir lafızla bu genel ilke konulmuştur.³⁶ Çünkü lafzı umumî olan âyet, özel bir sebepten dolayı nâzil olsa da hükmü umumîdir.³⁷ Bu âyet, İslam hukukunun temel ilkelerinden biri olarak kabûl edilmiştir.³⁸

Bu âyet-i kerîme, imanı esas almış soylu ile köle arasındaki farkı kaldırmıştır. Allah katında hürlerle köleler, asîllerle sıradan insanlar arasında bir farkın olmadığını kesin bir ifadeyle belirlemiştir. İman eden herkesin, Allah ve Rasûl'ünün emirleri ve hükümleri karşısında eşit olduğu açıklanmıştır. Bu temel kural toplumun en üst kesimine, en soylu kabilelerinden birine mensup bir hanım ile Hz. Peygamber'in azâtlısı olan ve üzerinden kölelik dönemi geçmiş bir şahsın etrafında gerçekleşmiştir. Bu durum, ikinci bir örneği olmayan bir uygulama olarak da karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalarımızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in, iki tarafın rızası olmadan ashabından herhangi birini evliliğe zorladığı hakkında başka bir örnek bulunmamaktadır.

Çünkü bu evlilik, câhiliyenin köklü evlatlık kurumunu ve hukukunu ıslah etmek için vahyin müdahalesiyle gerçekleşmiş özel bir uygulamadır. Böylece câhiliye toplumundaki nikahta denklik anlayışı neseb, haseb, hürriyet ve meslek ekseninden çıkartılmış takva eksenine oturtulmuştur.³⁹ Eş tercihinde kriterler aranır ama hiç kimse rızası olmayan herhangi biriyle evlendirilmez. Nitekim, genç bir kız Hz. Peygamber'e gelerek, babasının, izzetini yüceltmek için kendisini amcasının oğluya evlendirdiğini söylemiş ve babasının buna hakkı olup olmadığını sormuştur. Hz. Peygamber bu konuda yetkinin kızın kendi elinde olduğunu söyleyince genç kız, bu evliliği onayladığını bildirmiş, ancak, "babaların bu konuda yetki sahibi olmadığını kadınlara

³⁶ Zuhaylî, **Tefsîrû'l-münîr**, C. XI, s. 330; Tantâvî, **el-Vasît**, C. XI, s. 211.

³⁷ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahrü'l-mühît**, thk. Abdürrezzâk el-Müheyri, C. VII, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002, s. 310; Mennâu'l-Kattân, **Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, 35. bs., Müessesetü'r-risâle, 1997, s. 76.

³⁸ Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 422.

³⁹ Ekrem Ziya, **es-Sire**, C: I, s. 654; Derveze, **Siretü'r-Resûl**, C: I, s. 78.

göstermek istediğini ifade etmiştir.”⁴⁰ Buhârî'nin, “Bekar kendisinden izin alınmadıkça evlendirilemez” hadisini naklederken “Baba yahut başkası, bekarı yahut dulu rızalarını almadıkça evlendiremez” başlığı ile izah etmesi de buna delildir.⁴¹ Dolayısıyla Hz. Zeyneb ve Hz. Zeyd'in evlilik olayı özel bir durumdur ve ileride anlaşılacak olan, evlatlık geleneğinin iptaline yöneliktir.

Bu olay üzerine nazil olan 36. âyet-i kerîmenin bağlamı açısından nasıl değerlendirildiğine dair birkaç örnek aktarmamız yerinde olacaktır:

- 1- Fahreddin Râzî, bu âyetin kendinden önceki 28 ve devamı olan tahyîr âyetleriyle alakalı olduğunu söylemiştir.⁴² Tahyir âyetlerinde Hz. Peygamber'in eşlerine tanınan seçme özgürlüğünden anlaşılan, Resûlüllah'ın kimseye zarar vermek istemediği ve bir başkası için kendi hakkından feragat ettiği. Bu olayın mü'minlerde, her konuda kişinin kendi arzusunun ardına düşebileceği, tercih hakkının kendi elinde olduğu düşüncesi oluşturmaması için 36. âyet-i kerîmede, herhangi bir konuda Allah ve Resûlü kesin hüküm verince mü'mine düşen görev derhal buna uymak olduğu, muhâlif bir şey yapmaya kalkışmanın isyan ve dolayısıyla açıkça haktan sapmak anlamına geldiği vurgulu bir şekilde bildirilmiştir.⁴³
- 2- Bikâî', 36. âyetin 5. âyetle alakalı ve onun bir neticesi olduğunu söylemiştir. Şöyle ki, “Peygamber mü'minlere kendi nefislerinden daha yakın ve öncelik hakkına sahiptir” buyrulunca zaruri olarak ardından, inanan erkek ve kadının hayatında Allah ve Resûl'ünden başka yetki sahibinin asla olmadığını bu âyetle beyan etmiştir.⁴⁴
- 3- İbn Âşûr, 36. âyetin bir önceki âyetle alakalı olduğunu söyler ve bağlantıyı şöyle açıklar: Allah'a itaat edenlerin sahip olmaları gereken vasıflar ve nâil olacakları af ve mağfiret kadın erkek ayrımı olmaksızın zikredildikten sonra bu âyette Resûl'e

⁴⁰ İbn Mâce, “Nikah”, 12.

⁴¹ Buhârî, Nikah, 69.

⁴² Tahyir için bkz.: aş.: 82.

⁴³ Râzî, Fahrüddîn Muhammed er-Râzî, **Tefsîr-i kebîr: Mefâfihü'l-gayb**, C. XXV, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1981, s. 212.

⁴⁴Bikâî, Burhânüddîn Ebü'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer b. er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî, **Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-ây ve's-süver**, C. XV, Kahire, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, s. 354.

itaatin de vacip olduğu, hatta ona itaatin Allah'a itaatin bir parçası olduğu, bu konuda kadın erkek eşit olduğu izah edilmiştir.⁴⁵

- 4- Muhammed Seyyid Tantâvî ise iki âyet arasındaki alakayı şöyle izah eder: 35. âyette dünya ve âhiret saadetini kazandıran; insan ile Allah arasındaki ilişkinin yanısıra kişinin kendi ile diğer insanlar ve diğer varlıklarla olan münasebetini düzenleyen vasıflar zikredilmiştir. Ardından 36. âyette kulun yaratıcısına ve Peygamberine karşı zorunlu görevinin koşulsuz itaat olmasıyla ilgili konuya geçilmiştir.⁴⁶

Görüldüğü gibi, bu değerlendirmelerin ortak yönü, bu âyetin sebebi özel olsa da hükmünün tüm inananları kapsadığıdır.

1.2. HZ. PEYGAMBER'İN HZ. ZEYNEB BİNT CAHŞ'LA EVLENDİRİLMESİ

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'le evliliğinin asrı saadetten günümüze kadar İslam düşmanlarının rivayetler açısından kötüye kullanabildiği malzemeyi oluşturduğu bir gerçektir. Ahzâb sûresinin bu iddia ve iftiralara cevap niteliğinde olan 37-48 arası âyetlerinde, ilâhî vahyin konuya nasıl müdahil olduğu ve Hz. Peygamber'in Allah katındaki konumu anlatılmaktadır. Bu konuya geçmeden önce münafıkların imanı zayıf olanları etkileme amacıyla dillerine doladığı, Resûlullâh'ın evlatlığının hanımıyla evlendiği iddiasıyla alakalı olarak "câhiliyede evlatlık" konusuna kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1.2.1. Câhiliyede Evlatlık Geleneği

Araplara Roma hukukundan geçtiği söylenen evlat edinme câhiliye döneminde yaygın ve köklü bir gelenektir.⁴⁷ Bu geleneğin kendine has gerçekleşme biçimi ve bunun sonrası oluşan hukuku vardı. Bir çocuğu evlat edinebilmek için önce, gerçek

⁴⁵ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s. 27.

⁴⁶ Muhammed Seyyid Tantâvî, **et-Tefsîru'l-vasîf li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, C. XI, Kâhire, Dârü'n-Nahdati'-Arabiyye, 1998, s. 211.

⁴⁷ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 959.

babası ile evlat almak isteyen karşılıklı anlaşmaları gerekirdi. Bu anlaşma ile evlatlık alan kişi evlatlığın gerçek babası kabul edilir ve çocuk yeni ailesinin nesebiyle çağrılırdı. Taraflar arasında yapılan bu anlaşma, ileride aileler arasında problem çıkmaması için insanların toplandığı özel günlerde veya kalabalık ortamlarda halka ilan edilirdi. Böylece evlatlık alınan kişi yeni ailesinin öz evladı olarak kabul edilir, öz evlatların sahip olduğu miras dahil tüm haklara sahip olurdu.⁴⁸ Ayrıca bu durum akrabalık, evlilik ilişkilerini de doğrudan etkiliyordu. Baba ile öz evlâdı arasındaki nikah yasakları da aynıyla baba ve evlatlıklar arasında uygulanırdı. Evlâtlık, evlât edinenin kızını, kız kardeşini, halasını ve teyzesini nikahlayamazdı. Evlât edinen de evlâtlığının ayrıldığı veya ardında bıraktığı eşiyle nikahlanamazdı.⁴⁹ Dolayısıyla Hz. Peygamber ve evlat edindiği Zeyd’le arasındaki hukuk da böyleydi. Bu hukuka göre Hz. Peygamber’in, evlâtlığı olan Zeyd’in boşadığı hanımla evlenmesi mümkün değildi.

Daha önce geçtiği gibi Hz. Peygamber Zeyd’i evlâtlık edinmiş ve bunu ilân etmişti. Câhiliye dönemi hukukuna göre Zeyd’in Hz. Peygamber’e nisbeti resmiyet kazanmış ve Muhammed’in oğlu Zeyd olarak çağrılmaya başlanmıştı. Aralarında oluşan hukuk Ahzâb sûresi 4 ve 5. âyetler nâzil olup evlâtlık ilgâ edilinceye kadar geçerli olarak kalmış ve Zeyd Hz. Peygamber’in gerçek evlâdı muamelesini görmüştü. Derveze, Resûlullâh’ın nübüvvet öncesinde câhiliye dönemine ait yaptığı bilinen tek şeyin bu geleneğe uyarak Zeyd’i evlâtlık edinmesi olduğunu söyler.⁵⁰

Fıtrî ve şer’î hiçbir asla dayanmayan bu câhiliye âdeti, Hz. Peygamber’in şahsında, onun Allah tarafından Zeyd’in boşamış olduğu Zeyneb bint Cahş’la evlendirilmesiyle ortadan kaldırılmıştır. Resûlullah’ın bu evliliğinin, biri âyetlerden açıkça anlaşılan bir diğeri araştırmacılar tarafından belirtilen iki temel gayesi vardır. İlki ve en önemlisi, aile mahremiyetine aykırı evlatlık müessesesinin ve üzerine bina edilen miras hukukunun geçersiz hale getirilmesi için gerekli olan ilk adımı atmaktır.

⁴⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, C. V, s. 559.

⁴⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân-ın Çağdaş Tefsiri*, C. VII, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y., s. 132.

⁵⁰ Muhammed İzzet Derveze, *Sîretü’r-resûl: Suver muktebese mine’l-Kurâni’l-Kerîm*, C. I, Beyrut, el-Mektebe’l-asriyyes, t.y., 29.

İkincisi, Hz. Peygamber tarafından açıkça belirtilmiş olmasa da câhiliyede var olan sosyal sınıflaşmanın ortadan kaldırılmasıdır.⁵¹

1.2.2. Câhiliye Evlatlık Geleneğinin Kaldırılması ve Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb bint Cahş'la Evliliği

Evlatlığın iptali hususunda Zeyneb bint Cahş'ın 36. âyette Zeyd'le evlendirilmesiyle başlayan süreç, bundan kısa bir süre sonra ikinci merhale olarak Ahzâb sûresinin 4 ve 5. âyetleri nazil olup sadece iddiadan ibaret olan evlatlık müessesesi geçersiz hale getirilerek devam etmiştir. Üçüncü merhale ise Zeyd'in Zeyneb'i boşamasının ardından nazil olan aynı sûrenin 37. âyetiyle Hz. Peygamber'in Allah tarafından Zeyneb ile evlendirilmesiyle tamamlanmıştır.⁵²

Bu gelişmeler şöyle devam etmiştir: Allah ve Resûlül'ünün emriyle gerçekleşen Zeyd ile Zeyneb arasındaki bu evlilik beklenen şekilde gitmedi. Çünkü Zeyneb, Kureyşli asil ve zengin bir aileden gelmesi nedeniyle âzatlî bir köle olan Zeyd'i kendisine denk görmüyor ve sürekli huzursuzluk çıkarıyordu. Bu arada Ahzâb sûresinin evlatlık kurumunu iptal eden dördüncü ve beşinci âyetleri nâzil oldu. Cenâb-ı Hak bu âyetlerde şöyle buyuruyordu:

“Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır. Annelerimize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlatlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddialarınızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da o gösterir. Evlatlıklarınızı babalarının adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat kasıtlı ve bilinçli olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

⁵¹ Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, **es-Sîre en-nebeviyye fî dav'i'l-Kur'âni ve's-sünneti**, C. II, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 1992, s. 293; Zâhir Avvâd el-Elmaî, **Ma'a'l-müfessirîn ve'l-müşteşrikin fî zevâcî'n-nebî şallallahü 'aleyhi ve sellem bi-Zeyneb bint Cahş**, 4. bs., Riyad, 1983, s. 60; Celalettin Divlekçi, “Ahzab Sûresi 37. Âyetiyle İlgili Nüzûl Sebebi rivayetleri ve İlmî Değeri”, **EKEV Akademi Dergisi**, yıl: 18, No: 59, s. 91.

⁵² Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 391; Zâhir Avvâd el-Elmaî, **a.g.e.**, s. 55 - 56.

Hız. Zeyd, bu âyetlerle Hız. Peygamber'in oğlu olma vasfını kaybedince onunla hanımı arasında zaten var olan huzursuzluk artık dayanılmaz bir hal almıştı.⁵³ Bu gelişmeler üzerine Zeyd, henüz bir yılını doldurmuş olan bu evliliğin ⁵⁴ devam edemeyeceğini düşünerek ayrılık kararı almak istemiş, Hız. Peygamber'in huzuruna gelip durumunu arzemişti. Ancak Resûlullah ona, eşinin geçimsizliğinden şikâyet etmemesini; bu konuda Allah'tan korkmasını ve eşiyle beraber yaşamaya devam etmesini tavsiye etmişti. Hatta ilgili âyet-i kerîmede geçen muzarî kalıbındaki "تَقُولُ" fiilinden,⁵⁵ Zeyd'in bu şikâyetini defalarca iletteği ve her defasında Hız. Peygamber'in ona, "Allah'tan kork ve eşini boşama" şeklinde nasihat ettiği anlaşılmaktadır. Hız. Zeyd, buna rağmen Hız. Zeyneb'in çıkardığı problemlere dayanamayarak onu boşamak zorunda kalmıştı.⁵⁶ Belkide Zeyd, Hız. Zeyneb'in, kendisiyle birlikte olmaktan duyduğu mutsuzluğu, huzursuzluğu ve ızdırâbı yakinen görüp ona sıkıntı vermek istemediği için onu boşamıştır.⁵⁷ Evlatlığın iptalinin ardından Zeyd'in Zeyneb'i boşayıp iddet dahil tüm ilişiği kesilince Resûlullah Zeyneble evlendirilmiştir.

Tüm bunlar 37. âyet-i kerîmede şöyle geçmektedir:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَنْزَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

"Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere, evlatlıklarının -kendileriyle beraber olup

⁵³ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 959.

⁵⁴ İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'ân**, C. VI, s. 810. Ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, "Zeyneb", **DİA**, C. XLIV, 2013, s. 357; Asım Köksal, **İslam Tarihi**, C. XII, s. 18; Sallâbî, **es-Sîre**,. 753.

⁵⁵ Muzarî fiil bir işin belli aralıklarla tekrar ettiğini gösterir. (İbn Âşûr, C. IX, s. 30)

⁵⁶ Belâzûrî, **Ensâb**, C. II, s. 67; Beyhâkî, **Delâilü'n-nübüvve**, C. III, s. 465; Diyârbekrî, **Târîhü'l-hamîs**, C. I, s. 501; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, C. II, s. 959; Ebû Zehre, **a.g.e.**, C. II, s. 1499; Derveze, **Siretü'r-Resûl**, C. I, s. 78; Münîr Muhammed:Gadban, **Fıkhu's-sîre** , Mekke, Câmiât-ü Ümmü'l-Kurâ, t.y., s. 654; Derveze, **et-Tefsîrü'l-hadîs**, C. VII, 2000, s. 388; Sallâbî, **Siyeri Nebî**, s. 753; ayrıca bkz. Mahmut Çınar, "Hız. Peygamber'in Zeynep bint Caş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler",**Diyanet İlmî Dergi** , C. XLIII, Ankara, 2007, No: 1, s. 31-50.

⁵⁷el-Elmaî, **Ma'a'l-müfessirîn**, s. 63.

ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."⁵⁸

Konuyu âyet-i celîlenin cümle cümle ayrıntılı olarak tefsirini yapmak suretiyle aktarmaya çalışacağız:

İlk cümle, Zeyd'in boşanması süreciyle alakalıdır:

وَأَذِّنْ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ

“Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütuftâr davrandığın kişiye, 'Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork!' demiştin...”

Âyeti kerîmenin, *“Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütuftâr davrandığın kişiye”* cümlesinde, daha sonra bizzat ismiyle zikredilecek olan Zeyd'e verilen iki nimetten bahsedilmektedir. İlk nimet, Allah tarafından olanıdır ki bu onun Hz. Peygamber'le karşılaşması ve nimetlerin en büyüğü olan hidâyete ulaştırılmasıdır. İkincisi, Resûlü Ekrem'in nimetidir ki, bu da peygamberlik öncesinde kölesi iken onu azât edip evlât edinmesi, nübüvvet öncesi ve sonrası ona büyük değer vermesi, her dâim önemli görevlere getirmesi şeklinde değerlendirilmiştir.⁵⁹ İşte böylesi nimetlere mazhar olduğu âyetle tescil edilen kişi yukarıda geçtiği şekilde Allah ve Resûl'ünün emriyle Zeyneb'in evlendirildiği Zeyd b. Hârise'dir.

Bu âyet-i celîlede Hz. Peygamber'in Zeyd'e, “eşini boşama, Allah'tan kork!” uyarısından önce, “senin nimet verdiğin” ifadesiyle Resûlüllâh'ın ona lütufta bulunduğu zikredilmesi çok önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in onun hukukunu ve saygınlığını hassasiyetle koruduğunu ve Resûlüllah'ın Zeyd'in velisi olma durumunu kötüye kullanmaktan berî olduğunu göstermektedir.⁶⁰ Dolayısıyla Resûlüllah'ın Zeyd'e, “Eşin hususunda Allah'tan kork ve eşinden kesinlikle ayrılma” nasihatı, Zeyd'in hukuku, menfaati gözetilerek yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber bu konuda Zeyd'e kendi özel bilgisine göre değil, genel ahlak ve hukuk kurallarına göre nasihatte bulunmuştur. Aynı zamanda bu evliliği, kendi kötü

⁵⁸ el-Ahzâb 33/37

⁵⁹ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, C. X, s. 302; Cessâs, *Ahkâmü'l-K ur'ân*, C. III, s. 472; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, C. IV, s. 405; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. XIV, s. 122; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, C. IV, s. 284; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, C. II, s. 527.

⁶⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, C. IV, s. 31.

hedeflerine malzeme kullanarak insanları olumsuz etkileyebileceği hususunda münafıklardan korkması da bu nasihatın sebeplerinden kabul edilmektedir.⁶¹ Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bu yaptığı nasihati, Resûl sıfatıyla değil bilakis velisi olarak gerçekleştirdiğini; onun gelecekte vukû bulacak bir şeyi bilmesinin, söylemesi gereken nasihate engel olmadığı şeklinde de izah edilmiştir.⁶²

Hz. Peygamber Zeyd'e eşiyle ilgili nasihatte bulunurken; ona, Allah'tan korkarken içinde gizlediği bir şey vardı. Âyette bu husus şöyle geçmektedir:

وتخفي في نفسك ما الله مبديه وتخشى الناس "Allah'ın ortaya çıkaracağı şeyi içinde gizliyor ve insanlardan çekiniyordun!"

Âyet-i kerîmenin tefsiri:

Bu âyette birbirine "vav" edatıyla bağlı bulunan "تقول" (söylüyorsun) ve "تخفي" (gizliyorsun) fiillerinin muzari oluşu her iki eylemin de tekrarlandığını ve bir süre devam ettiğini gösterir.⁶³ Buna göre Hz. Peygamber, kendisine bildirilen bir hususu bir süredir gizlediği ve Zeyd'in her şikâyet edişinde ona, eşini boşamamasını tavsiye ettiği ve bir endişe taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bazı kaynaklarda Resûlüllah'ın gizlediği ve endişe duyduğu şeyin ne olduğu hususunda nübüvvetin şanına yakışmayacak bir takım rivayetler ve bunları makulleştiren bir takım yorumlar bulunmaktadır. Halbuki Allah (c.c) âyette açıkça, Resûlüllah'ın gizlediği bir şeyin bulunduğunu ve bunu "ما الله مبديه" (Allah'ın bunu açıklayacaktır.) ifadesiyle onun gizlediği şeyi bizzat açıklayacağını bildirmiştir. Ki eğer, Allah Teâlâ, Resûl'ünün bir şeyi gizlediğini bildirmese ve bunun ne olduğunu açıklamayı buna kimse vakıf olamazdı. Çünkü Hz. Peygamber tarafından, içinde gizlediği şeyin ne olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Bu sebeple âyetteki beyânı esas almayan açıklamaların vehimden ibaret olduğu söylenebilir.⁶⁴ Nitekim Allah Teâlâ açıklayacağını va'dettiği şeyi âyetin devamında, "Seni Zeyneb'le

⁶¹ Hayrettin Karaman vd., **Kur'ân Yolu ve Türkçe Meali**, C. IV, DİB, Ankara, 2007, s. 386.

⁶² İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IV, s. 31.

⁶³ İbn Âşûr, **a.e.**, C. IV, s. 32.

⁶⁴ Mâturîdî Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkandî , **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, thk. Ali Haydar Ulusoy - Bekir Topaloğlu, C. XI, Mizan Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 351.

evlendirdik” şeklinde haber vermiştir.⁶⁵ Bu âyeti tefsir eden rivayetlere baktığımız zaman Kur’ân’ın bu beyanı ile örtüşen iki rivayet karşımıza çıkmaktadır.

Birinci rivayete göre bu âyetin, Hz. Peygamber’in, Zeyneb’i Zeyd’le evlendirdikten sonra Allah Teâlâ’nın ona Zeyneb’in kendi hanımlarından biri olacağını haber vermesine rağmen Hz. Peygamber’in, eşini boşamak isteyen Zeyd’e eşini boşa demekten hayâ etmesi üzerine nâzil olmuştur.⁶⁶

İkinci rivâyet, Kur’ân’ın ruhuna en uygun izah olduğu belirtilen Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin’e ait açıklamadır. Zeynelâbidîn’e göre bu âyette, Allah Teâlâ Peygamberine, Zeyneb’in ileride kendisinin eşi olacağını bildirmişti. Ancak kendisine gelen Zeyd, hanımını boşamak istediğini söyleyince bu bilgiyi gizleyen Hz. Peygamber’in ona, eşini boşama Allah’tan kork deyince “وتخفي في نفسك ما الله مبديه” âyeti indirilmiştir.⁶⁷

Bazı müfessirlerin kanaatine göre, Hz. Peygamber’in bu bilgiyi gizlemesinin sebebi, bu bilgiyi tebliğle mükellef olmaması ve bunun Rabbi ile kendisi arasında bir sır olması şeklinde izah etmiştir. Eğer tebliğle memur olsaydı bu bilgiyi gizleme ihtimali olmaz, kesinlikle açıklardı.⁶⁸

“*Sen insanlardan korkuyordun...*”: Diğer yandan âyetin nüzûlüne kadar geçen yaklaşık on sekiz yıllık nübüvvet hayatı incelenecek olursa Resûlüllah’ın insanlardan korkusunun, kendi şahsına yönelik bir korku olmadığı anlaşılır. Rabbini ayne’l-yakîn

⁶⁵ Kannûcî, Ebû’t-Tayyib Sıddîk b. Hasen b. Ali el-Hüseyin el-Kannûcî, **Fethü’l-beyân fî mekâsidi’l-Kur’ân**, C. XI, Beyrut, el-Mektebe el-Asriyye, 1992, s. 95.

⁶⁶ İbn Hacer, **Fethü’l-bârî**, C. VIII, s. 523-524.

⁶⁷ Taberî, **Câmiu’l-Beyân**, C. X, s. 303; Sa’lebî, Ebû İshâk b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî, **El-Keşfü ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân; Tefsîr es-Sa’lebî**, thk. Seyyid Kisrâ Hasan, C. V, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004, s. 115; Mâverdî, Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, **En-Nuket Ve’l-Uyûn**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 406; Vâhidî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nîsâbü’rî, **el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm**, thk. Adil Ahmed Abdülmecûd vd. (dört kişiler), C. III, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, s. 473; Kurtubî, **el-Câmi**, C. XIV, s. 121; Hâzin, Ebû’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, **Lübâbü’t-te’vîl fî me’âni’t-tenzîl: Tefsîrü’l-Hâzin**, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, C. III, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004, s. 427; Süyûtî, Celâleddîn es-Süyûtî, **Ed-Dürrü’l-Mensûr et-Tefsîr bi’l-Me’sûr**, thk. Abdullah b. Abdülmün’im et-Türkî, C. XII, Kahire, Merkez Hicrî’l-Bühûs ve’d-Dirâsât el-Arabiyye ve’l-İslâmiyye, 2003, s. 58; Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 551; Zuhaylî, **Tefsîrü’l-Münîr**, C. XI, s. 335-336; Muhammed Ali Tâhâ, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ’râbü’l-hü ve Beyânühü**, C. VII, Dımaşk, Dâru İbn Kesîr, 2009, s. 491;

⁶⁸ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IV, s. 32; Gadban, **Fıkhü’s-Sîre**, s. 663.

bilen ve kendisinden her peygamber gibi görevi hususunda “sağlam söz”⁶⁹ alınan Resûl-ü Ekrem’in, kendisine tebliğ edilmek üzere vahyedileni insanlardan korkması sebebiyle gizlemesi veya ertelemesi mümkün değildir. Dolayısıyla Zeyneb’in kendisine eş olacağını bilen Hz. Peygamber’in bu bildiğini insanlara açıklama sebebiyle taşıdığı endişe, sûrenin genel muhtevsından da anlaşılacağı üzere Hendek gazvesinde hedeflerine ulaşamayan Yahudi ve münafıkların bunu kötüye kullanarak Medine’de ortalığı sarsacak şekilde asılsız haberler yaymaları⁷⁰ ve bu sebeple henüz iman etmiş olanların olumsuz etkilenme ihtimalidir.⁷¹ Çünkü Hz. Peygamber, zanna ve fitneye vesile olacak şeylerden dikkatle sakınırdı. Meselâ bir gece hanımı Safiyye ile yürürken onları iki sahâbe görmüş ve hızla oradan uzaklaşmaya kalkışmışlardı. Ancak Hz. Peygamber onları geri çağırılmış ve yanındaki kadının eşi Safiyye olduğunu söylemiştir. Bu iki sahabe “sübhanellah” deyince Resûlüllah, “şeytan insanın damarlarında gezer, sizin kalbinize de bir şey atmasından korktum” buyurmuştu.”⁷²

Âyetteki “*Halbuki korkulmaya layık olan sadece Allah’tır*” ibaresinde bulunan “*احق*” kelimesi mutlak üstünlük bildiren bir ism-i tafdildir. Yani, senin korkmana layık olan sadece Allah’tır. Hz. Peygamber’e bu uyarının Allah’tan başkasından korktuğu için değil, sadece Allah’tan kork anlamında yapıldığı söylenir.⁷³ Buna göre Hz. Peygamber’in insanlardan korkması aslında Allah’tan korkması ve davasıyla ilgili taşıdığı endişeden olmasına rağmen bu dolaylı korkudan sakınıp yalnız Allah’tan korkması istenmiştir.⁷⁴

Âyet-i kerîmenin bu bölümünde Hz. Peygamber’e bir itâp (ilâhî bir uyarı) olup olmadığı hususunda müfessirler ve konuyla ilgili çalışma yapanlar farklı görüşlere sahiptir.

Çoğunluğa göre bu âyette itâp vardır. Ancak bu itâbın sebebi hususunda ihtilaf vardır. Müfessirlerden bazılarının göre itâbın sebebi, Resûl-i Ekrem’in sessiz kalması gerektiği yerde tavsiyede bulunmasıdır. Şöyle ki, Zeyd eşi Zeyneb’i boşamak

⁶⁹ el-Ahzab 33/7

⁷⁰ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, C. XV, s. 358; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, C. XXII, s. 42.

⁷¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, C. XXII, s. 33; Ebû Şehbe, *es-Sîre*, C. II, s. 295; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsîri’l-Kur’ân*, C. XVI, Beyrut, Müessesetü’l-A‘lemî li’l-matbûât, 1997, s. 327.

⁷² Buhârî, “*Bed’ü’l-halk*”, 3132.

⁷³ Râzî, Fahreddin, *Mefâtîhu’l-gayb*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, C. XVIII, s. 265.

⁷⁴ Tabâtabâî, *el-Mizân*, C. XVI, s. 328.

istediğini ve bu konuda kararlı olduğunu defalarca Resûlullah'a ifade ettiği ve Resûlullah bu boşamanın gerçekleşip Zeyneb'in kendi eşi olacağını bildiği halde Zeyd'e kendi kararını kendisinin vermesini söylemek yerine "Allah'tan kork ve eşini boşama" demiş olması sebebiyle itâp edilmiştir.⁷⁵ Bikâî (ö. 745/1344), kendisine verilen mesajı ulaştırmada gecikmesi ve en iyiyi yapmak yerine iyiyi yapmakla yetinmesi sebebiyle ikaz edildiği görüşündedir.⁷⁶ Hz. Peygamber'in, kendisine bildirilen "Zeyneb senin eşin olacak" bilgisini gizlemesi⁷⁷ ve dedikodulardan korkup bildiğinin tersi bir şey söylemesi sebebiyle uyarıldığı da ileri sürülmüştür. Çünkü doğrusu susması ve durumu Allah'a havale etmesiydi.⁷⁸ Yaygın kabule göre ise, Hz. Peygamber insanların dedikodu yapmasından korktuğu için uyarılmıştır.⁷⁹ Ayrıca Hz. Peygamber'in, bu evliliğin olumsuz etkileri olacağından duyduğu endişeyi Allah Teâlâ'nın itâp sûretinde giderdiği ve bu üslupla kınayanların önüne bizzat kendisinin geçtiği de söylenmektedir.⁸⁰ Diğer yandan Kurân'da geçen itâb âyetleri üslûb açısından değerlendirildiğinde bu âyetlerdeki itâbın yumuşak bir üslûb içerdiği söylenmiştir.⁸¹

Bu âyet-i kerîmede itâp olmadığını düşünen alimlere göre ise, âyet-i kerîme sadece vâkıayı aktarmakta ve duruma açıklık getirmektedir.⁸² Bu görüşe sahip olanlar âyeti farklı şekillerde açıklamışlardır. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, itâba sebep gösterilen "eşini tut" ifadesini, Zeyd'in eşinden gerçekten ayrılmak isteyip istemediğini ortaya

⁷⁵ Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Şur'ân**, C. V, s. 115; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XIV, s.123; Ebû Hayyân, **el-Bahrü'l-muhît**, C. VII, s. 311; Hâzin, **Lübâbü't-Te'vîl**, C. III, s. 427; Ahmet Mustafa el-Merâgî, **Tefsîrü'l-Merâgî**, C. XXII, Kahire, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946, s. 14; Kannûcî, **Fethü'l-beyân**, C. XI, s. 95; Muhammed el-Emîn b. Muhammed eş-Şinkîti, **Edvâü'l-beyân fi îzâh'l-Şur'ân bi'l-Şur'ân**, C. VI, Dâru Âlemi'l-Fevâid, Riyad, 1998, s. 640.

⁷⁶ Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, C. XV, s. 356.

⁷⁷ Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 473.

⁷⁸ Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî, **Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl**, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, C. IV, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y., s. 233; Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, **İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm**, C. VII, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., s. 105.

⁷⁹ Taberî, **Câmiü'l-beyân**, C. X, s.302; Ebû Bekr Cabir el-Cezâirî, **Eyserü't-tefâsîr**, C. IV, s. 273; Nablusî, **Mevsûa**, s. 762; Derveze, et-Tefsîr, C. VII, s. 385.

⁸⁰ Tabatabâî, **El-Mizân**, C. XVI, s. 328-329.

⁸¹ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Abdülbâkî Turan, "Kur'ân-ı Kerimdeki İtâb Âyetleri", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 3, 1995, s. 57-75.

⁸² Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, **İ'râbü'l-Şur'ân**, nşr. Hâlid el-Ali, 2. bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2008, s. 773; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s. 34; Hayrettin Karaman, vd., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 387.

çıkarmak için söylediğini kaydetmektedir. Zeyd'in eşinden boşanacağını bildiği halde bunu söylemesini, Allah Teâla'nın, bazılarının iman etmeyeceklerini bildiği halde onlara imanı emretmesine benzetmekte ve bunda bir problemin olmadığını söylemektedir.⁸³

İbn Âşûr'a göre, "Sen insanlardan korkuyordun" ifadesinde bir uyarı bulunmamaktadır. Sadece Peygamber'e, münafıkların dedikodularından nasıl korunmaya çalıştığı kendisine hatırlatılmıştır. Bazı müfessirlerin bu âyeti itâp olarak değerlendirmesini yanlış bulur. Bu âyet Hz. Peygamberi teşvik, düşmanlarını tahkir etmekte ve ona, yolunda yürümeye devam edip kendisine helal kılınanları yapmasını söylemektedir. "Sen insanlardan korkuyordun" ifadesinin, "... bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından neredeyse kendini helak edeceksin..."⁸⁴ âyetine benzediğini belirtmektedir.⁸⁵ Zira peygamberlerin en büyük temennisi gönderildiği toplumun kendisine iman etmesidir ve bu arzu Hz. peygamber'de en üst düzeyde⁸⁶ olması nedeniyle bunun önüne çıkabilecek her engel onu endişelendirmiştir. Diğer taraftan Nehhâs, bu âyette Hz. Peygamber'e istiğfarın emredilmemesini itâp olmadığını delili olarak değerlendirmiştir.⁸⁷

فلما قضي زيد منها وطرا زوجناها “ *Sonra Zeyd, o kadından ilişkisini kestiğinde biz seni onunla evlendirdik...* ”⁸⁸

Zeyd'in Zeyneb'le olan ilişkisi yukarıda aktardığımız süreçten sonra onu boşaması ve Zeyneb'in iddetini tamamlamasıyla tamamen kesilmiş oldu. Merhale merhale kaldırılan evlatlık geleneğinin son aşaması da “biz seni onunla evlendirdik” emriyle tamamlandı.⁸⁹ Evlatlık geleneği toplumda köklü bir gelenek olup bu tür geleneklere aykırı davranmak sıradan bir insan için göze alınabilecek bir durum değildi. Geleneklere aykırı davranmanın toplum tarafından dışlanma,

⁸³ İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'an**, C. III, Dâru'l-Fikr, s. 578;

⁸⁴ Kehf 18/6; Şuarâ 26 **Kur'an Yolu**, C. IV, s. 387.

⁸⁵ İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l**/3.

⁸⁶ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C. IX, s. 34.

⁸⁷ Ebû Şehbe, es-Sîre, C. I, 363.

⁸⁸ Nehhâs, **İ'râbü'l-Kur'an**, s. 773.

⁸⁹ Elmalılı, **Hak Dîni**, C. VI, s. 546.

⁸⁹ Elmâî, **a.g.e.**, s. 55-56.

itibarsızlaştırılma, ayıplanma gibi ağır bedelleri bulunmaktaydı.⁹⁰ Bu sebeple uzun zaman ve ağır bir süreç içerisinde oluşup toplum tarafından kabul gören bu tür kökleşmiş alışkanlıklar⁹¹ ve geleneklerden biri olan evlatlık kurumu bizzat Peygamber'in fiilî uygulamasıyla değiştirilmiştir. Yük büyüktü ve bu değişimi gerçekleştirmek için bu işin içinde yer alanların tamamının bu yükün altından kalkabilecek bir keyfiyete sahip olmaları gerekiyordu. İşte bu kişiler Hz. Peygamber başta olmak üzere azadlısı Zeyd ve Zeyd'in boşadığı Hz. Zeyneb idi.⁹²

Âyet-i kerîmenin bu bölümünde dikkat edilmesi gereken iki önemli husus bulunmaktadır. İlki, Zeyd'in eşiyle tüm ilişkisinin bitmiş olması; ikincisi ise bu evliliğin Allah Teâlâ'nın iradesiyle vukû bulunduğudır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in gizlediği şey, ilâhî iradenin bu evliliği gerçekleştireceği hususudur.

Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlendirilmesine gelince konuyla ilgili iki farklı olay nakledilmektedir: Birincisine göre, âyet-i kerîme nâzil olmadan Hz. Peygamber Zeyd'i aracı olarak Hz. Zeyneb'e göndermiş ve kendisi için onu istetmiştir. Zeyd bu teklifi iletmek üzere Hz. Zeyneb'in kapısına varınca içinde Zeyneb'e karşı büyük bir saygı oluşmuş ve arkasını dönerek ona geliş sebebini iletmiştir. Hz. Zeyneb, ben rabbime danışmaya kadar bir şey söyleyemem cevabını verip istihâre namazı kılmış; ardından nikah akitlerinin Allah tarafından gerçekleştiğini beyan eden Ahzâb sûresinin otuz yedinci âyeti nazil olmuş ve Hz. Peygamber, Hz. Zeyneb'in yanına izin almadan girmiştir.⁹³

İkinci rivayete göre ise, Hz. Peygamber Hz. Âişe vâlidemizin yanında oturduğu bir sırada kendisinde vahiy alametleri görülmeye başlamış, bir müddet sonra da tebessüm ederek: "Kim Zeyneb'e giderek Allah'ın onu bana gökte nikahladığını

⁹⁰ en-Nâsirî, **et-Teyşîr fî Ehâdisi't-Tefsîr**, C. V, Beyrut, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1985, s. 134; Geniş bilgi için bkz. Feyza Şule Düşgün, "**Örf ve Âdetlerin İslam Hukukuna Etkisi**", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 43-44.

⁹¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Örf", **DİA**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 87,

⁹² Elmâî, **a.g.e.**, s. 66; Ayrıca bkz. Ali Osman Ateş, "Hz. Peygamber'in Zeynep b. Cahş İle Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivayet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, No 7, İzmir, 1992, s. 164-165.

⁹³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Ma'rifetü's-sahâbe**, C. VI, s. 3224; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. VII, s. 126; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 286; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 39; Gadban, **Fıkhü's-Sîre**, s. 565; Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 388; Ekrem Ziya, **es-Sîre**, C. II, s. 655; Sâbûnî, **Safvetü't-tefâsîr**, C. II, s.528.

müjdeleyecektir?” buyurup Ahzâb suresinin 37. âyetini okumuştur.⁹⁴ Bu müjde Hz. Zeyneb’e iletilince çok sevinmiş, cevabını vermeden hemen kalkıp Allah’a şükür namazı kılmış ve üzerinde bulunan mücevherleri gelen elçiye hediye etmiştir.⁹⁵ Hz. Peygamber, ayrıca diğer evliliklerinde yapmadığı şekilde halka gün boyu devam eden düğün ziyafeti vermişti.⁹⁶ Hatta bu daveti yapmakla görevli olan sahâbînin, “Yâ Resûlellah artık dâvet edeceğim kimse kalmadı” dediği⁹⁷ ve dâvetlilerin grup grup gelip yemeklerini yedikleri rivayet edilir. Kaynaklar, Hz. Peygamber’in düğün yemeğinin ekme, et ve hurmadan oluştuğunu zikretmiştir.⁹⁸

لكي لا يكون علي المؤمنين حرج في ازواج ادعيائهم اذا قضوا منهن وطرا
“...mü’minlere evlatlıklarının - kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye...”

“... لكي لا يكون ” cümlesinin başında hem “lam” hemde “key” edatının gelmesi te’kitli sebep ifade eder. Hz. Peygamber’in Zeyneb’le evlenme emrinin gerekçesi, “mü’minlere bir zorluk olmaması” şeklinde vurgulu bir uslubla izah edilmiştir. Câhiliyenin köklü geleneklerinden biri olan “evlatlığın boşadığı hanımıyla evlenememe durumu” Allah’ın emriyle bizzat Resûlüllah’ın hayatında uygulanmak suretiyle iptal edilmiştir.⁹⁹ Yani bu evliliğin asıl hedefi, mü’minlerin, evlatlıklarının boşadıkları ve ilişkilerini tamamen kestikleri hanımlarıyla evlenmeleri hususunda var olan geleneksel engeli tam olarak bertaraf etmek¹⁰⁰ ve bir kişinin evlatlık iddiasıyla kazandığı asılsız hakları aslına döndürmektir.¹⁰¹ Dolayısıyla âyet, Hz. Peygamber’in Zeyneb’le yaptığı evliliğin sebebini te’kitli bir uslubla beyan etmekte ve Resûlüllah’ın bu evliliği nefsânî sâiklerle yaptığı iftirasına açıkça cevap vermektedir. Şöyle ki, bu

⁹⁴ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X, s. 99; Taberî, **Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk**, C. II, s. 563; İbni Hacer, **El-İsâbe**, C. VIII, s. 92; Diyarbekrî, **Târîhu’l-Hamîs**, C. I, s. 502; Ziya Kazıcı, **H. Muhammed’in Eşleri ve Aile Hayatı**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1991, s. 240.

⁹⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 565.

⁹⁶ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, C. X, s. 101; İbn Seyyidünâs, **Uyûnu’l-Eser**, C. II, s. 398; Âişe Abdurrahman, **Terâcimü seyyidâti beyti’n-nübüvve**, Kahire, **Dârü’r-Reyyân li’t-türâs**, 1987, s. 347; İbrahim Ali, **Sâhîhu’s-Sire en-Nebeviyye**, Ürdün, **Dâru’n-Nefâis**, 1995, s. 290.

⁹⁷ Ebû Zehre, **Hâtemü’n-Nebiyîn**, C. II, s. 962.

⁹⁸ Diyarbekrî, **Târîhu’l-Hamîs**, C. I, s. 502.

⁹⁹ Derveze, **Et-Tefsîru’l-Hadîs**, C. VII, s. 389

¹⁰⁰ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 39.

¹⁰¹ Ebû Bekir Mahmud Cûmî, **Reddü’l-Ezhân ilâ Meâni’l-Kur’ân**, C. II, y.y.y., t.y., s.549.

evlilik şeriatın koyduğu kanunun fiilî beyanıdır.¹⁰² Nitekim Hz. Âişe'nin, “eğer Hz. Peygamber Kur'an'dan bir şey gizleseydi kesinlikle bu âyeti gizlerdi”¹⁰³ sözü Hz. Peygamber'in çektiği zorluğu açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Zeyneb, 35. âyette Resûlullah'ın verdiği hükme, imanının gereği olarak nasıl uymak zorunda kalmışsa aynı şekilde Hz. Peygamber de 36. âyette Allah'ın verdiği hükmü hem tebliğ etmek hem de tatbik etmekle mükellefi ve gereğini yapmıştı.

وكان امر الله مفعولا “Allah'ın emri elbet yerine getirilmiştir.”

Allah'ın olmasını murad ettiği şey kesinlikle gerçekleşecektir. Bu cümledeki “emir” teşrîî olabileceği gibi tekvînî de olabilir. Her iki durumda da gerçekleşmesi zaruridir. Teşrîî olma durumunda Hz. Peygamber'in bu emri uygulaması zorunludur. Tekvînî olma durumunda ise bu bir kaderdir, kaçınabilmek söz konusu değildir.¹⁰⁴ Dolayısıyla Allah'ın Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenme vahyi, hakkında nihâî karar verilmiş, uygulanması kaçınılmaz bir hükümdür¹⁰⁵ ve meşrû olduğu fiilen de gösterilmiştir.¹⁰⁶

1.2.3.Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile Evliliği Hakkında Kaynaklarda Geçen Rivayetler

İnsanı fitratına döndüren, sosyal hayatı hakikatler üzerine inşa eden ilâhî vahyin, evlatlık geleneğini ve ona bağlı oluşturulan hukuku da kademeli olarak tashih etmek üzere bu evliliği emrettiğini âyet-i kerîmede açıkça beyan edilmiştir. Münafıklar ve o sırada Medine'de bulunan Yahudiler evlatlığın iptali ile ilgili bu sürecin tamamına tanık olmuştur. Buna rağmen Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesini emreden âyet nâzil olduğunda onun geliniyle evlilik yaptığını iddia ederek fitne çıkarmaya gayret göstermişlerdir. Diğer yandan onların yaptığı eleştirinin vechesi zamanla değiştirilerek tefsir ve İslam tarihi kaynaklarında yer alan tam problemlili bir hikayeye dönüşmüştür.

¹⁰² Razî, *Mefâfihü'l-gayb*, C. XXV, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1981, s. 213.

¹⁰³ Buhârî, “Tevhîd”, 2221.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, C. XI, s. 357; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, C. XXII, s. 39-40.

¹⁰⁵ Mâverdî, *en-Nüket*, C. IV, s. 407; Râzî, *Mefâfihü'l-gayb*, C. XVIII, s. 265; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, C. II, s. 528.

¹⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dîni*, C. VI, s. 553;

Bu hikayeler, Kur'ân'ın anlattığı peygamber tasavvuruna ve nübüvvet makamına uygun şeyler değildir.

Sahih hadis kaynaklarında geçmeyen bu hikayelerin kaynağı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, bunlar kassâslar tarafından uydurulmuş ve zamanla daha ilginç hale getirmek için farklı şekillerde anlatılmıştır. İbn Âşûr, bu rivayetlerin münafıkların asılsız iddiaları ve iftiraları olduğunu, daha sonra kassâslar tarafından yaygın hale getirildiğini düşünmektedir. Dedikodudan ibaret olan bu iddiaların senedinde herhangi bir sahabi de bulunmamaktadır.¹⁰⁷ Bazı kaynaklarda, bu iftiraların temelinde bir hristiyan azizi olan Yuhanna ed-Dımaşkî'nin (ö.131/749?) olduğu söylenmektedir.¹⁰⁸ Buna göre Emeviler döneminde yaşayan Yuhanna, Hz. Peygamber'in Zeyneb'e aşık olduğu iftirasını ilk ortaya atan kişidir. Ardından bu hikaye tebe-i tâbiîn arasında yayılmıştır.¹⁰⁹ İlk tefsir kaynaklarında geçen bu rivayet Taberî tarafından da Zeynelabidîn'in açıklamasının yanı sıra aktarılmıştır.¹¹⁰

Ahzâb sûresi 37. âyetin nüzulüne sebep gösterilen bu hikaye tefsir ve tarih kaynaklarına birbirinden farklı rivayetler halinde yansımıştır. Bunlardan beş tanesini aktarmaya çalışacağız.

Birinci rivayet: Hastalanan Zeyd'i ziyarete giden Hz. Peygamber'in gözü Zeyneb'e ilişmiş ve "Ey kalbleri ve gözleri evirip çeviren Allah'ım sen noksan sıfatlardan münezzehsin" demişti. Bunu duyan Zeyd, "senin için onu boşayayım mı?" deyince kabul etmemiştir. Bunun üzerine Ahzâb 37. âyet nâzil oldu.¹¹¹

İkinci rivayet: Evlatlığı iptal eden âyetler henüz nâzil olmamıştı. Dolayısıyla Zeyd, Zeyd b. Muhammed olarak çağrılmaktaydı. O günlerden birinde Hz. Peygamber Zeyd'in evine gitti. Zeyd evde yoktu. Karşısına Zeyneb üstü başı dağınık bir şekilde çıktı ve Resûlüllah'ı evine dâvet etti. Fakat Hz. Peygamber eve girmeyeceğini söyledi.

¹⁰⁷ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C. XXII, s. 35.

¹⁰⁸ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 1501; Elmaî, **a.g.e.**, s. 29; Ayrıca bkz. İsmail Taşpınar, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî", Marmara Üniversitesi İlahiyat, No: 21, 2001, 37-39.

¹⁰⁹ Elmaî, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁰ Ebû Şehbe, **es-Sîre en-nebeviyye**, C. II, s. 298;

¹¹¹ İbn İshak, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî, **Siretü İbn İshak**, thk. Muhammed Hamidullah, Konya, Hayra Hizmet Vakfı, 1981 s. 283.

Zeyneb alelacele elbislerini giymeye koşunca bu hâli Hz. Peygamber'in hoşuna gitti ve bir şeyler mırıldanarak döndü. Zeyneb Hz. Peygamber'in söylediğinden sadece, "Ey noksan sıfatlardan münezzeh olan ve kalbleri çeviren Allah'ım" sözünü anlamıştı. Bir süre sonra Zeyd eve döndü ve Zeyneb, Resûlullah'ın geldiğini haber verdi. Zeyd, "içeri davet etseydin" deyince Zeyneb dâvet ettiğini ama girmediğini, bir şeyler mırıldanarak döndüğünü aktardı. Bunun üzerine Zeyd Resûlullah'a giderek, "Ya Resûlellah bize geldiğini öğrendim. Neden eve girmediniz? Anam babam sana fedâ olsun ya Resûlellah! Belki Zeyneb hoşunuza gitmiştir, ben onu boşayayım" dedi. Ancak Hz. Peygamber âyet-i kerîmede geçen "eşini boşama, Allah'tan kork" tavsiyesinde bulundu. Fakat Zeyd, artık evli kalmaya tahammül edemedi ve Zeyneb'i boşadı. Hz. Peygamber de iddeti bitince Zeyneb'le evlendi.¹¹²

Üçüncü rivayet: Hz. Peygamber, Zeyd'i halasının kızı Zeyneb ile evlendirdikten sonra bir gün onu ziyaret için evine gitti. Kapıda kıldan bir örtü bulunmaktaydı. Rüzgar bu örtüyü kaldırıncı Resûlullah Zeyneb'i uygunsuz bir şekilde gördü ve ondan hoşlandı. Hz. Peygamber Zeyneb'ten hoşlanınca Allah da Zeyd'in kalbine, eşine karşı bir nefret verdi. Bu nefret sebebiyle eşinden ayrılmak istedi ve bu durumu Hz. Peygamber'e bildirdi. Hz. Peygamber, Zeyneb'in kendisini kuşkulandıracak bir şey yapıp yapmadığını sordu. Zeyd, eşinin böyle bir şey yapmadığını söyleyince Resûlullah ona, boşamamasını tavsiye etti ve bunun üzerine ayet-i kerime nâzil oldu.¹¹³

Dördüncü rivayet: Hz. Peygamber bir gün Zeyd'i ziyarete gelmiş, Zeyneb'i görmüş ve çok hoşlanmıştı. "Ey kalbleri çeviren Allah'ım" diyerek geri dönmüş fakat Zeyneb Hz. Peygamber'in bu sözlerini duymuştur. Zeyd eve gelince bu olayı ona aktarmış Zeyd de Resûlullah'ın Zeyneb'ten hoşlandığını anlamıştır. Derhal Hz. Peygamber'e giderek, eşinden ayrılmak istediğini söylemiştir. Hz. Peygamber ona, Zeyneb'in kendisini kuşkulandıracak bir şey yapıp yapmadığını sormuş, Zeyd yemin ederek hanımından hayırdan başka bir şey görmediğini, (bahane olarak) fakat sürekli kendisine karşı büyüklendiğini söylemiştir. Hz. Peygamber, insanların

¹¹² İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 99; Ayrıca bkz. Afzalurrahman, **H. Muhammed: Süret Ansiklopedisi**, çev. Mustafa Aykaç, vd., 3. bsk., C. II, İstanbul, İnkılab, 2003, s. 182.

¹¹³ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s.302.

dedikodularından korktuğu için Zeyneb'e olan sevgisini gizlemiş ve düşündüğünün aksine Zeyd'e eşini boşama, onun hakkında Allah'tan kork demiş ve uyarı mahiyetinde bu âyet nazil olmuştur.¹¹⁴

Beşinci rivayet: Bu rivayette olay daha da abartılmıştır. Şöyle ki, Hz. Peygamber Zeyneb'i görünce normal her insanın yapısında var olan doğal bir şekilde ona ilk görüşte vurulmuş ve mırıldanarak bir şeyler söylemişti... Ve rivâyet bir öncekiler gibi devam etmektedir.¹¹⁵

Bu rivayetlere karşı geçmişten günümüze genel olarak müfessirlerin, tarihçilerin ve konuyla ilgilenenlerin tutumunu özet olarak aktarmaya çalışacağız:

1- Olduğu gibi nakledip yorum yapmayanlar: Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767),¹¹⁶ Yahya b. Sellam (ö. 200/815)¹¹⁷Ferrâ (ö.207/822),¹¹⁸ İbn Sa'd (ö.230/845),¹¹⁹ Taberî (ö. 310/923),¹²⁰Vâhidî (ö.468/1076)¹²¹ bu rivayeti sadece naklediler. İbn Atıyye (ö. 541/1147)¹²² Beyzâvî (ö.685/1286),¹²³ Suyûtî (ö. 911/1505),¹²⁴ Nesefî (ö. 710/1310),¹²⁵ Şevkânî (ö.1250/1834)¹²⁶ gibi bazı müfessirler de Taberî'den olduğu gibi aktarmıştır.

2- Rivâyetleri kısmen aktarıp yahut hiç değinmeyip bu konuda söylentilerin bulunduğunu, bunların tümünün uydurma olduğunu söyleyen ve konuyu ismet sıfatı

¹¹⁴ Mâverdi, **en-Nüket**, C. IV, s. 405; Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Havârizmî ez-Zemahşerî, **el-Keşşaf**, C. III, Beyrut, Dârü'l-Fikr, t.y., s. 262. Beyzâvî, **Envârü't-tenzîl**, C. IV, s. 232.

¹¹⁵ Ebüssuûd, **İrşâdü aklî's-selîm**, C. VII, s. 105.

¹¹⁶ Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîrü'l-Mukâtil**, tk. Abdullah Mahmud Şehhâte, C. III, Beyrut, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2002, s. 494.

¹¹⁷ Yahyâ b. Sellâm, **Tefsîru Yahyâ b. Sellâm**, thk. Hind Şelbî, C. II, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004, s. 722

¹¹⁸ Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', **Meâni'l-Ḳur'ân**, C. II, 3. bs., Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1983, s. 343.

¹¹⁹ İbn Sa'd, **et-Tabakât**, C. X, s. 99.

¹²⁰ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 302.

¹²¹ Vâhidî, **el-Vasîf**, C. III, s. 472.

¹²² İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Atıyye el-Endülüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz, fi Tefsîri'l-kitâbi'l-azîz**, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, C. IV, Beyrut, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 2001, s.386.

¹²³ Beyzâvî, **Envârü't-tenzîl**, C. IV, s. 232.

¹²⁴ Suyûtî, **ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr**, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, C. XI, Merkezü hicri li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire, 2003, s. 53.

¹²⁵ Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, C. III, İstanbul, Eda Neşriyat, 1991, s. 304.

¹²⁶ Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 284.

çerçevesinde ele alan müfessirler ve tarihçiler bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Zühri (ö. 124/742),¹²⁷ Matürîdî (ö. 333/944),¹²⁸ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148),¹²⁹ Râzî (ö. 606/1210),¹³⁰ Kurtubî (ö.671/1273),¹³¹ Hâzin (ö. 725/1341),¹³² İbn Kesîr (ö. 774/1373),¹³³ İbn Hacer, (ö. 852/1449)¹³⁴ Âlûsî (ö. 1270/1854),¹³⁵ Ebû Zehre (ö. 1898/1974),¹³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen (1883/1971)¹³⁷ bu görüşe sahip alimlerdendir.

3- Hz. Peygamber'in Zeyneb'i gördüğü ve ondan hoşlandığını içeren rivayetleri hem nakledip hem de bu rivayetlerin makul olduğunu ispata çalışanlar olmuştur. Beğavî (ö.516/1122),¹³⁸ Zemahşeri (ö. 538/1144),¹³⁹ Ebüssuûd (ö. 982/1574)¹⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)¹⁴¹ bunlara örnek gösterilebilir. Bu düşünceye sahip müfessirlere göre bu durum Hz. Peygamber'de normaldir. Peygamberler bu konuda eleştirilemez ve ayıplanamazlar. Çünkü insan, kalbine gelen düşüncelerden sorumlu değildir. Dolayısıyla irade dışı gerçekleşen bu sevgiden Peygamberler de sorumlu değildir.

4- Bazı tefsir ve tarih kaynakları bu tür rivayetlere hiç yer vermeyerek bunları âdeta yok saymış, sahih rivayetlerle yapılan tefsirle yetinmiştir. Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826),¹⁴² Zeccâc (ö.311/923),¹⁴³ İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938),¹⁴⁴

¹²⁷ Elmaî, **a.g.e.**, s. 43.

¹²⁸ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, C. XI, s. 353.

¹²⁹ İbn Arabî, **Ahkâmü'l-Kurân**, C. III, s. 576.

¹³⁰ Fahreddin er-Râzî, **İsmetü'l-Enbiyâ**, Beyrut, Müessesetü Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Türâs, 1986, s. 100-104

¹³¹ Kurtubî, **el-Câmî**, C. XIV, s. 124.

¹³² Hâzin, **Lübâbü't-Te'vîl**, C. III, s. 427.

¹³³ İbn Kesîr, **Tefsirü'l-Kur'ân**, C. VI, s. 378.

¹³⁴ İbn Hacer el-Askalânî: **el-İsâbe fî marifeti's-sahâbe**: C. VIII, s.93.

¹³⁵ Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 204.

¹³⁶ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, C. II, s. 960-961.

¹³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985, s. 2811

¹³⁸ Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, **Meâlimü't-tenzil**, C. VI, thk. Muhammed Abdullah en-Nemer, vd., Riyad, Dâru Tayyibe, 1990, s. 356.

¹³⁹ Zemahşerî, **el-Keşşaf**, C. III, s. 263.

¹⁴⁰ Ebüssuûd, **Tefsirü Ebüssuûd**, C. VII, s. 105.

¹⁴¹ İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân**, C. VII, İstanbul, Eser Yayınları, 1969, 187.

¹⁴² Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, **et-Tefsîr**, thk. Mahmut Muhammed Abduh, C: III, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1999, s. 41.

¹⁴³ Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. ez-Zeccâc, **Meânî'l-Çur'ân ve i'râbühü**, thk. Abdülcelil Abduh Şelbî, C: IV, Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1988, s. 229.

¹⁴⁴ İbn Ebî Hatim Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, **Tefsirü'l-Çur'âni'l-'azîm**. thk. Esad Muhammed Tayyib, C. I, Riyad, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997, s. 3137.

Nehhâs (ö. 338/ 950),¹⁴⁵ Cessâs (ö. 370/ 981),¹⁴⁶ İbn Fûrek (ö. 406/1015),¹⁴⁷ Beyhakî (ö. 458/1038),¹⁴⁸ İbn Abdülber (ö.463/1071),¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233),¹⁵⁰ Ebû Hayyan (ö. 745/1344),¹⁵¹ Kastallânî (ö. 923/1517),¹⁵² Ebü'l-Yümn el-Uleymî (ö. 928/1522),¹⁵³ Şemseddin eş-Şâmî (ö.942/1536)¹⁵⁴ bu alimler arasındadır.

5- Hamidullah, Elmalılı ve İbn Âşûr gibi bazı alimler, Hz. peygamber'in Zeyd'in evine gittiğini, onu evde bulamadığını ve içeri girmeden geri dönerken "Ey gönülleri evirip çeviren rabbim! Sen her noksandan uzaksın" sözlerini mırıldandığını kabul etmişler ve bunun makul bir açıklamasının olduğunu söylemişlerdir. Hamidullah bunun, daha önce siyâhî bir câriye ile (Ümmü Eymen) evlenip mutlu olan Zeyd'in, Zeyneb gibi güzel biriyle nasıl anlaşılamadığına hayret ettiğinin ifadesi olduğunu söylemiştir. İbn Âşûr ve Elmalılı, Hz. Peygamber'in tesbihinin bir güzelin güzelliğini ve yaratıcıyı takdir etmek dışında bir anlamı olmadığını söylemektedir.¹⁵⁵

6- Ebû Şehbe, Ebû Zehre, Derveze, Sâbûnî, Şinkîtî, Seyyid Kutup, Mevdûdî, Kannûcî gibi yakın dönem alimlerinin çalışmalarına baktığımız zaman tamamına yakını ortak tavır göstermiştir. Şöyle ki, önce bu rivayetleri nakledip sened ve metin açısından tenkit etmiş ve geçersiz olduklarını belirtmişlerdir. Ardından bunların âyet-i kerîmenin metni, sahih rivâyetler ve Hz. Peygamber'in şahsiyeti, ahlakı, ismet sıfatı ile çeliştiğini ayrıntılı olarak ele almışlardır.¹⁵⁶

¹⁴⁵ Nehhâs, **İ'râbü'l-Kur'ân**, s. 773.

¹⁴⁶ Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 472.

¹⁴⁷ İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Fûrek, **Tefsîrü ibnü'l-Fûrek**, thk. Alâl Abdülkâdir Bendvîş, C. II, Mekke, Câmîatü Ümmülkurâ, 2009, s. 109.

¹⁴⁸ Beyhâkî, **a.g.e.**, C.III, s. 466.

¹⁴⁹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Abdilberr el-Kurtubî en-Nemerî (ö. 463/1071), **el-İstî'âb**, thk. Âdil Mürşid, Ürdün, Dârü'l-E'lâm, 2002, s. 906; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. VII, s. 126.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. II, s.352

¹⁵¹ Ebû Hayyân, **el-Bahrü'l-mühîr**, C. VII, s. 310.

¹⁵² Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî,**el-Mevâhibü'l-ledünniyye**, C. I, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1996, s. 409.

¹⁵³ Ebü'l-Yümn Mücîrüdîn b. Muhammed el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, **Fethu'rrahmân fi tefsîri'l-Kur'ân**, thk. Nureddîn Tâlib, C. V, Katar, Vezâretü's-şuûni'l-İslâmiyye,2009, s. 367.

¹⁵⁴ Şâmî, Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, **Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd**, thk. Abdülmüiz Abdülhamîd el-Cezzâr, C. XII, Kâhire,el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye 1997, s. 108.

¹⁵⁵ Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 559; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 36.

¹⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 294-309; Ebû Zehre, **Hâtemü'n-nebiyyîn**, s. 959; Derveze , **et-Tefsîrü'l-hadîs**, C. VII, s. 387-391; Sâbûnî, **Tefsîrü âyâtî'l-ahkâm**, C. II, s. 334-335; Şinkîtî, **Edvâü'l-beyân**, C. VI, s. 639-642; Mustafa Müslim, **et-Tefsîrü'l-mevzûi**, C. VI, Câmîatü's-Şârika, 2010, s. 119-124; Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürre, **Tefsîrü'l-Kur'ân ve İ'râbühü ve**

Süreci özetlemek gerekirse, Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesi üzerine Yahudi ve münafıklar, Resûlullah'ı töhmet altında bırakma gayreti içerisine girmişlerdi. Onlar, "Muhammed, evladı sayılan oğlu Zeyd'in hanımıyla evlendi; halbuki evlatların boşadığı hanımı kendilerine haram kılınmıştı; bu yasağa rağmen kendi evladı Zeyd'in hanımıyla nasıl evlendi?" gibi dedikodularla davete zarar verme teşebbüsünde bulunmuşlardı.¹⁵⁷

Ancak mesele onların dedikodu ve asılsız yaygaralarıyla kalmamış Hz. Peygamber'in de devreye konulmasıyla ortadan kaldırılmış olan evlatlık uygulaması, Hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren bazı asılsız rivayetlere de konu edilmiştir. Hatta bu uydurma hikayeler bazı tefsir ve tarih kitaplarına da girmiştir. Muhtemelen "Hz. Peygamber Zeyneb'ten hoşlanmıştı" gibi bazı yorumlar, Ali Zeynelabidin b. Hüseyin'e ulaşmış olmalı ki; Hz. Peygamber'in Zeyneb'ten hoşlandığı ifadesini reddetmiş ve âyetin tefsirinin; "Zeyneb'in gelecekte kendisine eş olacağı bilgisinin vahiy yoluyla kendisine bildirilmesine rağmen, onun hanımını boşamak isteyen Zeyd'e, hanımını boşamamasını tavsiye etmesi ve insanların dedikodusundan endişe duyması uyarılmasına sebep olmuştur", şeklinde düzeltme yapmıştır.

Ahzâb 37. âyete baktığımızda konuyla ilgili şu sonuçları çıkarmamız mümkündür.

- 1- Zeyd, Allah ve Resûlü tarafından nimetle muâmele görmüştür. İhanetle muamele görmemiştir.
- 2- Zeyd sürekli eşinden şikâyetçidir ve ayrılmak istemektedir fakat Resûlullah Zeyd'e, hanımını boşamamasını tavsiye etmiştir.
- 3- Hz. Peygamber'in "eşini boşama" sözünün Resûl sıfatıyla olmadığını, sadece bir tavsiye niteliği taşıdığını bilen Zeyd, eşini boşamış ve iddetin tamamlanmasıyla tüm alakasını kesmiştir.

beyânühü, C. VII, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2009, s. 490- 491; Seyyid Kutub, **Fî Zilâl'l-Kur'ân**, trc. Bekir Karlığa; Emin Saraç; İ. Hakkı Şengüler, C. XII, İstanbul, Hikmet Yayınları, 1968, s. 43-45; Mevdûdi, **Tefhîm**, C. IV, s. 424; Kannûci, **Fethü'l-beyân**, C. XI, s. 94-97; Muhammed b. Salih el-Useymin, **Tefsîru'l-Kur'ân; Sûretü'l-Ahzâb**, Müessesetü'ş-Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin el-Hayriyye, 2015, s. 293-309.

¹⁵⁷ Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 289.

- 4- Hz. Peygamber, Allah'ın daha sonra açıklayacağı bir şeyi içinde gizlemekte ve insanların koparacağı yaygara dolayısıyla bir endişe taşımaktadır.
- 5- Cenâb-ı Hak Resûlullah'ın gizlediği şeyi kendisinin ortaya çıkaracağını haber vermiştir.
- 6- Allah'ın âyette ortaya çıkardığı tek şey, “biz seni onunla evlendirdik” cümlesidir. Resûl-i Ekrem'in gönül dünyasına ait bir açıklama yoktur.
- 7- Bu evliliğin sebebi âyette, mü'minlere evlatlıklarının boşadığı hanımlarla evlenmelerinde bir sıkıntı oluşmaması şeklinde açıkça belirtilmiştir.
- 8- Âyet-i kerîme, Allah'ın emrinin gerçekleştiği belirtilerek son bulmuştur. Yani, bu Allah'ın emridir ve gerçekleşmesi kaçınılmazdır.
- 9- Yahudi ve münafıkların, “oğlunun boşadığı eşiyile evlendi” ithamlarına 40. âyet-i kerîme ile cevap verilmiş ve Resûlullah'ın hiçbir erkeğin babası olmadığı vurgulanmıştır.

Ebû Şehbe, tüm bunlara rağmen âyetleri kendi hevâları doğrultusunda eğip büken ve Peygamber'e iftira edenlerin bu rivayetlerini bazı alimlerin nakletmesini büyük gaflet olarak nitelemiş ve bütün bu rivayetlerin İslam düşmanlarına, Peygamber aleyhine aradıkları malzemeyi sunduğunu söylemiştir.¹⁵⁸ Hz. Zeyneb'in, Peygamberimiz'e kendisinin diğer hanımlarda bulunmayan üç şeyle nazlanabileceğini söylerken bunlardan birini nikahının Allah tarafından göklerde kıyıldığını söylemesi de evliliğin sebebi iddia edilen duygusal bir çarpılma değil aksine ilâhî vahiy olduğunu göstermektedir. Eğer mesele mahrem duygular olsaydı burada Hz. Zeyneb bunu iftiharla söyleyebilirdi.

1.3. PEYGAMBERLERİN VAHYİ TEBLİĞ ETME SORUMLULUKLARI

Peygamberlerle ilgili âyetler izah edilirken iftiralara meydan vermemek için dikkat edilmesi gereken bazı kriterler bulunmaktadır. Bunlardan biri ve öncelikli olanı, onları diğer insanlardan farklı kılan sıdk, emanet, fetânet, tebliğ, ismet sıfatlarının

¹⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Şehbe, *es-Sîre*, C. II, s. 289-292.

onlardan ayrılmaz olduğunu hatırd tutmak gerekir.¹⁵⁹ Hz. Peygamber hakkında bu esaslara riayet etmekle birlikte, Ahzâb sûresindeki bu âyet tefsir edilirken konuyla ilgili diğer âyetler de dikkate alınarak meseleyi bir bütün olarak anlamak gerekmektedir. Şöyle ki, Hz. Peygamber'in bütün mü'minlere, kendi nefisleri dahil herkesten ve herşeyden daha yakın ve her hususta öncelik hakkına sahip oluşu,¹⁶⁰ Allah'a ve âhirete iman eden, Allah'ı çokça zikredenler için örnekliliği,¹⁶¹ hüküm koyucu vasfı ve ayrıca onun koyduğu hükme isyan edenlerin dalâlette olması,¹⁶² hiç kimsenin Hz. Peygamber'e eziyet yapamayacağını¹⁶³ Allah ve melekler katında çok kıymetli oluşunu belirten âyetler¹⁶⁴ esas alınmalıdır.¹⁶⁵ Hulâsâ Hz. Peygamber'in özel hayatına dair konuşurken Kur'ân onu nasıl anlatmışsa onu esas alarak söz söylemek ve haddi aşacak ifadelerden şiddetle sakınmak gerekmektedir.¹⁶⁶

1.3.1. Tebliğ Görevi ve Allah'ın Peygamberler Hakkındaki Sünneti

Ahzâb sûresinin girişinde Hz. Peygamber'e, kafir ve münafıklara itaat etmesi yasaklanmış ve sadece kendisine vahiy edilene uyması emredildikten sonra tedavisi zor olan zihar ve evlatlık problemlerine düzenlemeler getirilmişti. İşte evlatlık geleneğinin iptal edildiği âyetlerin ardından Resûlullâh'ın tüm mü'minlere kendilerinden bile mutlak anlamda daha öncelik hakkına sahip olduğu, 7. âyet-i kerîmede tüm nebîlerden alındığı bildirilen "mîsâk-ı galiz" ile âdeta bu önceliğinin sebebi izah edilmiştir. Alınan bu mîsâk peygamberlerin aslî görevi olan vahiy edilene

¹⁵⁹ Peygamberlerin sıfatlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, **Kelam**, Konya, Tekin Kitabevi, t.y., s. 305-347; Mustafa Lâleli, **Peygamber Sıfatlarının Sosyo-Psikolojik Tahli**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Konya, 2007, s. 1-113

¹⁶⁰ el-Ahzâb 33/6

¹⁶¹ el-Ahzâb 33/21

¹⁶² el-Ahzâb 33/36

¹⁶³ el-Ahzâb 33/53

¹⁶⁴ el-Ahzâb 33/56

¹⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Ali Karataş, "Ahzab Sûresi Bağlamında Medine'de Müslümanların Hz. Peygamber ile İlişkileri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt: VI, sayı: 7, 2013, s. 597-619.

¹⁶⁶ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 577.

tebliğ etmeleridir.¹⁶⁷ Bu kapsamda geleneğin yasakladığı bir şeyi Allah c.c. helal hale getirdikten sonra peygamberlerin bunu uygulamasında hiçbir sıkıntı yoktur.

Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evliliğinde kusur arayanlara Cenâb-ı Hak Ahzâb 38 ve 39. âyetlerde şöyle cevap vermiştir:

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا
مَقْدُورًا

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رَسُولَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

“ Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez katedir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir.”¹⁶⁸

Âyet-i kerîmenin tefsîri:

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ

“Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda Peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz.”

Câhiliye döneminde bir yabancının, mensubu olmadığı bir aileye monte edilip, hakkı olmayan mirastan pay sahibi yapıлып, asılsız mahremiyetler ihdâs edildiği adınada evlatlık dedikleri gelenek kaldırılmış, sebebi de âyette izah edilmişti. Buna rağmen münafık ve Yahudilerden, Hz. Peygamber'in oğlu Zeyd'in boşadığı kadınla evlendiği iddiasıyla onu ayıplamaya devam edenler vardı. İşte bu âyetler onlara reddiye olarak nâzil olduğu bazı kaynaklarda geçmektedir.¹⁶⁹ Şöyleki, tefsirini yapmakta olduğumuz 38. âyet-i kerîmede mü'minlerin önderi ve örneği olan Hz. Peygamber özel olarak “Nebî” vasfıyla tekrar zikredilmiş ve bu geleneğin iptalini

¹⁶⁷ Mâverdi, **en-Nüket**, C. IV, s. 377.

¹⁶⁸ el-Ahzâb 33/38-39

¹⁶⁹ Hâzin, **Lübâbü't-Te'vîl**, C. III, s. 429; Mâverdi, **en-Nüket**, C. IV, s. 407; Vehbe Zuhaylî, **Tefsîrü'l-Münîr**, C. XI, s. 333.

sağlayan Zeyneb'le evliliğinde kesinlikle hiçbir vebalinin olmadığı te'kitli bir üslubla bildirilmiştir.

Âyet-i kerîmenin "فيما فرض الله له" bölümünde "farz" ifadesinin ne anlama geldiği ile ilgili alimlerin tefsirini iki şekilde özetleyebiliriz:

Birinci grup farz kavramını, "lam" harf-i ceriyle kullanılmasından ötürü "Allah'ın mubah kıldığı hususlar" olarak tefsir etmiştir.¹⁷⁰ Buna göre mana, "Hz. Peygamber'e Allah'ın helal kıldığı şeylerde kesinlikle hiç bir günah yoktur." şeklinde olur. Bir diğer grup âlim bu bölüme "Allah'ın farz kıldığı, emrettiği" anlamını vermiştir.¹⁷¹ Matürîdî bu izahı, Nûr Sûresi'nin ilk âyetinde geçen " ... و فرضناها ", (biz onu beyan ettik) cümlesini ve Tahrim Sûresi'nin her iki manaya da uygun 2. âyetteki " قد فرض الله لكم تحلة أيمانكم... " (Allah yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmış veya farz kılmıştır) bölümünü zikrederek delillendirmiştir. Buna bağlı olarak cümlenin anlamının, " Allah'ın farz kıldığı veya beyan ettiği hususta Peygamber'e hiçbir günah yoktur." şeklinde olduğunu söylemiştir.¹⁷² Dolayısıyla bu evlilik Allah tarafından farz kılınmıştır ve Peygamber'in bu konuda hiçbir sorumluluğu, vebâli yoktur. Âyette "Nebî" vasfı da zikredilerek muhataplar uyarılmış ve kimsenin Resûlullah'ı kınama hakkına da sahip olmadığı zımnen söylenmiştir. Ayrıca emredildiği gibi hareket etme zorunluluğu, Hz. Muhammed'e özel bir durum olmadığı âyet-i celîlede, "Sünnetullah" kavramıyla belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyal baskı kimden gelirse gelsin Allah'ın emrinin tebliğinde ve tatbikinde hiçbir şeyden çekinmeksizin O'nun emrine uyması Nebî olmanın zaruretlerindedir.¹⁷³

¹⁷⁰ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, C. III, Beyrut, 496; Taberî, *Câmi' ü'l-beyân*, C. XIX, s.119; Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, C. III, s. 474; Mâverdî, *en-Nüket*, C. IV, s. 407; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, C. IV, s. 233; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, C. III, s. 429; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 376; Neseî, *Medârik*, C. III, s. 305; Tabatabâî, *el-Mîzân*, C. XVI, s. 330; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, C. VI, s. 380; Muhammed Ali ed-Dürre, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbü'hu ve Beyânü'hu*, C: III, Beyrut, Dâru ibni Kesir, 2009, s. 494; el-Useymin, *Sûretü'l-Ahzâb*, s. 310; Abdurrahman b. Nâsır b. Abdullah b. Nâsır es-Sa'dî, *Teysîrü'l-kerîmî'r-rahman fi tefsiri kelami'l-mennan: Tefsîrü's-Sa'dî*, s. 782; Mustafa Müslim, *et-Tefsîrül-mevdûî*, C. VI, s. 122; Hikmet b. Beşîr b. Yasin, *Et-Tefsîru's-sahîh Mevsûatü's-sahîh el-mesbûr mine't-tefsîr bi'l-me'sûr*, C. IV, Medine, Dâru'l-meâsir, 1998, s. 129.

¹⁷¹ Neseî, *Medârik*, C. III, s. 33; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, C. VI, s. 812; Ebû Bekir Mahmud Gumî, *Reddü'l-Ezhân*, C. II, Müessesetü Gombe, 1987, s. 556; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, C. IV, s. 426; Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C. XII, s. 46; Cezâirî, *Eyserü't-Tefâsîr*, C. IV, s. 273;

¹⁷² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, C. XI, İstanbul, Dâru'l-mîzân, 2008, s. 357.

¹⁷³ Mevdûdî, *Tefhîm*, C. IV, s. 426; Derzeze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, C. VII, s. 391.

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ : “Bu, Allah'ın geçmiş peygamberler hakkındaki sünnetidir.”

Âyet-i kerîmede geçen önemli kavramlardan biri Sünnetullah'tır. Kur'an-ı Kerim'de "sünnetullah" terkîbinin geçtiği âyetlere baktığımız zaman tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet hariç diğerlerinin tamamı, Allah'ın (c.c.), peygamberlerine isyan eden toplumları helak etmesiyle ilgili yasası olarak geçmektedir.¹⁷⁴ Bu âyet-i kerîme farklıdır. Âyeti bağlamında ve sûre bütünlüğü içerisinde anlamak gerekirse 7. âyette peygamberlerden alınan misakla alakalı olduğu söylenebilir. Buna göre her peygamber kendisine verilen kavli, fiili emirleri yapmak ve iletmek zorundadır.¹⁷⁵

Müfessirler bu âyet-i kerîmede bulunan sünnetullahın ne olduğu ile alakalı yorumlarını, kısmen bir önceki âyette geçen Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evliliği hakkındaki açıklamalarının devamı niteliğinde yapmışlardır. Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlilik sebebini, Allah'ın emri şeklinde izah edenlerin sünnetullah yorumu şöyledir:

Allah, peygamberlerine bir emir verdiği zaman, onların hiç kimseden korkmadan bu emri yerine getirmeleri zorunludur. Aynı şekilde bir şeyi mübah kıldığında Peygamberlerin bunu yapmasında da bir günah yoktur. Allah bir şeyi hem helal kılıp hem de o helali işleyeni hesaba çekmez. Peygamberlerin emirlere uyma zorunluluğu ve mübahları yapma hakkı Allah'ın (c.c.) tüm peygamberleri hakkında kadim sünnetidir.¹⁷⁶ Çünkü Allah, risâletini tebliğ etmek üzere peygamberleri seçtiğinde hikmeti gereği bazı gelenekleri iptal, bazılarını ta'dil, bazılarını olduğu gibi korumak istediğinde elçilerinden tüm bunları korkusuzca yapmalarını istemiştir. Bu da Allah'ın peygamberler hakkındaki sünnetidir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Fâtır 35/43; el-Ahzâb 33/62; Ğâfir 40/85; Fetih 48/23.

¹⁷⁵ İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'ân**, C. VI, s. 812; Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 426; Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 391.

¹⁷⁶ Taberî, **Câmiu'l-beyân**, C. X, s. 304; Beyzâvî, **Envârü't-tenzîl**, C. IV, s. 232; İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'ân**, C. VI, s. 812; Şevkânî, **Fethü'l-kadîr**, C. IV, s. 376; Elmalılı, **Hak Dîni**, C. I, s. 553; Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 426; Seyyid Kutub, **Fî Zilâl**, C. XII, s. 46; Tabâtabâî, **el-Mizân**, C. XVI, s. 331; Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 391; el-Cezâirî, **Eyserü't-tefâsîr**, C. IV, s.273;

¹⁷⁷ Derveze, **Sîretü'r-resûl**, C. I, s. 78.

Hız. Peygamber'in Zeyneb'le evlenme sebebini, ansızın başlayan bir gönül işi olarak görenlerin çoğunluğu, sünnetullah kavramını Hz. Davud'u (a.s.) örnek göstererek izah etmiştir. Ancak bu konuda ne Kur'ân'ı Kerim'de ne de güvenilir hadis kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in Zeyneb'e karşı hissettikleri Tevrat'tan aktarılan bu kıssada Hz. Dâvûd için anlatılanlara benzetilmiştir.¹⁷⁸ Buna göre Allah'ın sünneti, herhangi bir peygamberin Hz. Dâvud örneğinde olduğu gibi, hoşlandığı ve beğendiği kadınla evlenmesidir.¹⁷⁹ Aynı zamanda Hz. Peygamber'in çok evliliğini kınayan Yahudilere cevâben, Davûd ve Süleyman Peygamber'in de çok evlilik yaptığı ve peygamberlerin çok evlilik yapması sünnetullahtan olduğu söylenmiştir.¹⁸⁰

“Allah'ın hükmü değişmez bir kaderdir.” وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مَقْدُورًا

Allah'ın emri aynen taktir ettiği şekilde gerçekleşir; onu engelleyecek hiç bir güç yoktur.¹⁸¹ Âyet-i kerîmenin bu bölümü, henüz tamamlanmamış bir cümlede manayı pekiştirmek amaçlı sıfat mevsuf arasına girmiş i'tirâz cümlesidir.¹⁸² 36. âyet-i kerîmeden itibaren başlayan te'kitli üslûp bu âyette de i'tirâz cümlesiyle devam etmiştir. Şöyle ki: Peygamberler hakkında verilen bu hüküm, konulan sünnet Allah'ın (c.c.) nihâî hükmüdür ve bunu engelleyecek hiçbir güç yoktur.¹⁸³ Dolayısıyla Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'in evliliğini takdîr etmiş, emretmiş ve gerçekleştirmiştir.

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رَسُولَاتِ اللَّهِ وَيُحْسِنُونَ وَلَا يَحْسُونَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهُ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

“Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiç kimseden çekinmeyen peygamberlerdir bunlar. Hesab sorucu olarak Allah kâfidir.”

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Dâvûd" md., **DİA**, 1994; Barış Şahin, "**Tefsir Literatürü çerçevesinde Peygamberlerin İsmeti**", Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri, 2017.

¹⁷⁹ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 496; Sa'lebî, **el-Keşfü ve'l-beyân**, C. V, s. 117; Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 408; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s.474; Suyûti, **ed-Dürrü'l-mensûr**, C. XII, s. 57.

¹⁸⁰ Zemahşerî, **Keşşaf**, C. III, s. 264; Râzî, **Mefâtihu'l-ğayb**, C. XXV, s. 214; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XVII, s. 164; Neseî, **Medârik**, C. III, s. 34; Hâzin, **Tefsîrü'l-Hâzin**, C. III, s. 429; Ebüssuûd, **İrşâdü'l-akli's-selîm**, C. VII, s. 105; Merâgî, **Tefsîrü'l-Merâgî**, C. XXII, s. 15; Mustafa Müslim, **Tefsir Mevzûî**, C. VI, s. 122

¹⁸¹ İbn Fûrek, **Tefsîrü İbn Fûrek**, s. 110; Komisyon, **el-Vasît**, C. VIII, s. 192.

¹⁸² İ'tirâz: Bir gayeden ötürü anlam bütünlüğü açısından ardarda gelmesi gereken iki ögenin veya cümlelerin arasına giren cümle ya da cümlelere denir. Bkz. Halil Aldemir, "Mu'tarız cümle ve Kur'ân'da Yer Alış Nedenleri", **EKEV Akademi Dergisi**, No: 51, 2012 s. 327.

¹⁸³ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 362; Ebüssuûd, **İrşâdü'l-akli's-selîm**, C. VII, Kahire, t.y., s. 105.

Âyet-i kerîmede geçmiş peygamberler, birbirinin ayrılmazı olan tebliğ ve haşyet vasıflarıyla zikredilmiştir. Tebliğ kavramının izahı 45-48. Âyetlerde Cenâb-ı Hak tarafından bizzat açıklanmıştır. Detaylarını aşağıda ilgili âyetlerin tefsirinde ele alacağız.¹⁸⁴ Haşyet kavramı, korku ve endişe manasına gelir. Bu korku, herhangi korkutucu bir durumdan oluşmaz. Aksine muhatabın güç ve kudretinden, azametinden kaynaklanan bir tür korkudur.¹⁸⁵ Bu nedenle haşyet kelimesini, cümlenin muhtevasına göre korkmak, bilmek ve bazen de saygı duymak şeklinde tercüme etmek mümkündür.¹⁸⁶ “Haşyet” kavramı kendisine en yakın anlam içeren “havf” kavramından farklıdır. Havf kavramı beşerin fitratında olan bir korkuyu ifade etmekte olup korkanın zayıflığından yahut korktuğu şeyi tanımamasından kaynaklanabilmekte ve bu korku herhangi bir canlıya veya nesneye karşı da hissedilebilmektedir.¹⁸⁷ Haşyet ise, Allah'ın azabından değil azametinden saygıyla korkmaktır.

Peygamberlerin aslî görevi tebliğdir. Mekkî sûrelerde bu görev peygamberlerin kendi dillerinden defâatle zikredilmiştir.¹⁸⁸ Haşyet yani, Allah'tan saygıyla korkmaları tebliğ görevinin ayrılmaz bir parçasıdır. Zira haşyet vasfı bulunmayınca tebliğ görevinin yerine getirilme imkanı yoktur. Allah'tan başkasından korkan tebliğ yapamaz ve risâlet görevini yerine getirememiş olur.¹⁸⁹ Halbuki peygamberler görevlendirildikleri zaman kendilerinden tebliğle ilgili sağlam misak alınmıştır.¹⁹⁰ Kendilerine gelen mesajları iletmekte -içeriği ne olursa olsun- ihmalden öte erteleme dahi yapamazlar. Bu uğurda engel tanımaz ve hiçbir eziyetten korkmazlar.¹⁹¹ Hz. Peygamber de tebliğ ve diğer vazifelerini en mükemmeliyle yerine getirmiştir.¹⁹² Resûlüllah tebliği yerine getirme hususunda kimsenin kınamasından ve

¹⁸⁴ Bkz.: aş.: 66

¹⁸⁵ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "hşy" md..

¹⁸⁶ Zeki Halis, “**Kur’ân’da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri**”, Türkoloji Araştırmaları, C. XI, No: 5, Ankara, 2016, s. 320.

¹⁸⁷ Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 208. Daha geniş bilgi için bkz. Zeki Halis, “**Kur’ân’da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri**”, Türkoloji Araştırmaları, C. XI, No: 5, Ankara, 2016, s. 315-350.

¹⁸⁸ Bkz. Mâide 5 / 67; Arâf 7 / 62 , 68, 79, 93, 135; Yâsîn 36 / 17 vd.

¹⁸⁹ Nablûsî, **Tefsîrü'n-Nablûsî**, C. X, s. 93.

¹⁹⁰ el-Ahzâb 33/7

¹⁹¹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 42-43

¹⁹² İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 813; Sa'dî, **Tefsîrü's-Sa'dî**, C. II, s. 782

وَنَذِيرًا . وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا . وَبَشِيرًا الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا . وَلَا تُطِيعُ الْكَافِرِينَ
وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعِ أَذْيَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

"Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir. Ey iman edenler! Allah'ı çok çok anın. Sabah akşam O'nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için O size rahmetiyle lutfufta bulunuyor, melekleri de dua ediyor. O, müminlere karşı çok merhametlidir. Kendisine kavuştukları gün onları esenlik dileyerek selâmlayacaktır ve onlar için değerli bir ödül hazırlamıştır. Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik. Kendileri için Allah'ın büyük bir lutfunun bulunduğunu müminlere müjdele! İnkârcılara ve iki yüzlülere kulak asma, onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah'a dayan ve güven, güvenmek için Allah yeter."²⁰⁰

Âyetlerin tefsiri:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا .

"Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."

Bu âyet-i kerîme evlatlıkla ilgili sürecin sonuncusudur. Allah (c.c.), evlatlığı ve buna bağlı ahkâmı Ahzâb 4 ve 5. âyetlerle geçersiz hale getirmesine rağmen, Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evliliğini gündemde tutmaya devam eden münafıklara, kalblerinde maraz olanlara, insanların içine şüphe düşürme gayretindeki Yahudilere daha açık ve te'kitli bir üslûbla cevap vermiştir.²⁰¹ Aynı zamanda Hz. Peygamber'e hitaben, "sen kimsenin babası değilsin ki korkasın ve üzülesin, sen sadece Allah'ın vahyini insanlara iletmekle memur Resûl'sün" denilmiştir.²⁰²

Âyet-i celîlede bulunan dört nokta, dört ayrı hususa cevap niteliğindedir:

²⁰⁰ el-Ahzâb 33/40-48

²⁰¹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 43.

²⁰² Âlûsî, **a.g.e.**, C. XI, s. 209; Merâğî, **a.g.e.**, C. XXII, s. 16.

- 1- Hz. Peygamber gelini ile evlendi iddiasına âyet, "Muhammed (s.a.v.) asla sizden hiçbir erkeğin gerçekten veya evlat edinme yoluyla mecazen babası değildir" şeklinde cevap vermiştir.²⁰³
- 2- Zeyd, "Hz. Peygamber'in gerçek oğlu değilse bile onun boşadığı hanımla evlenmemeliydi" itirazına, "... fakat o Allah'ın Resûl'üdür..." cümlesiyle cevap verilmiştir. Çünkü, bir asla dayanmayan evlatlık geleneğinin iptali ve boşadığı eşinin helal olduğunu göstermek bir peygamber olarak Hz. Muhammed'in görevidir.²⁰⁴
- 3- Bu uygulamanın bizzat Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilme nedeni "... nebîlerin sonuncusudur" cümlesiyle açıklanmıştır. Eksik bıraktığı hususları tamamlayacak başka peygamber gelmeyeceği için bu kötü geleneğin bizzat Resûlullah tarafından uygulamalı olarak kaldırılması gerekirdi.²⁰⁵
- 4- Eğer, "evlatlığı iptal eden âyetler yetmez miydi, neden Hz. Peygamber bu evliliği yapmak durumunda kaldı?" diye sorulacak olursa âyetin hitâmı buna cevap niteliğindedir. Kalıcı bir çözüm için gerekli müdahalenin nasıl olacağı hususu, "Allah her şeyi bilendir" denilerek bu hükmün Allah tarafından verildiği açıklanmıştır.²⁰⁶

Ahzâb 36-39. âyetlerde altı çizilen nübüvvet vasfı, tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyetlerde tekrarlanarak mü'minlere, Peygamber'le ilişkiniz resûl-ümme ilişkisidir, Peygamber'e verilen emirler bu esas üzere algılanmalı ve içselleştirilmelidir uyarısı yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamalarının hevâ ve heves menşe'li olmayacağını, bilakis Resûl, Nebî vasfıyla alakalı olduğunu bilmek gerekmektedir.

Âyet-i kerîmede bulunan "خَاتَمَ النَّبِيِّينَ" terkinindeki "خَاتَمَ" kelimesinde iki kıraat bulunmaktadır. "ت" harfinin fethasıyla ve kesra ile okunmaktadır. "ت" harfi kesra olunca "sona erdirdi" anlamında olup sona erdiren yahut mühürleyen manasına

²⁰³ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 363.

²⁰⁴ Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 427.

²⁰⁵ Mevdûdî, **a.g.e.**, C. IV, s. 427.

²⁰⁶ Mevdûdî, **a.g.e.**, C. IV, s. 427.

gelir.²⁰⁷ “ت” harfi fetha olunca mühür anlamına gelir.²⁰⁸ Mühürde bir şeyin belgelenmesi ve tasdiki için sonuna basıldığından hem son manasını hem de onay manasını içerir. Dolayısıyla Allah Rasûlü Muhammed, birinci kıraate göre peygamberliği sona erdiren son peygamberdir. İkinci kıraate göre ise bütün peygamberleri doğrulayıp belgelendiren İlâhî bir mühürdür.²⁰⁹

“ وخاتم النبيين...” terkihi, Kur'ân'da nübüvvet müessesesinin Hz. Muhammed'le son bulunduğunu açıkça gösteren tek âyettir. Bu ifade Resûlüllah'tan sonra hiçbir nebî ve resûl gelmeyeceğinin açık delilidir. Sahâbe bu konuda icmâ etmiştir. Nitekim, ashâb Efendimiz'in son peygamber oluşu kat'i olması nedeniyle onun vefatından sonra peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan kişilerle savaşıırken hiç tereddüt etmemişlerdir.²¹⁰ Resûlüllah nübüvvet müessesesinde kendi yerini, o yapıyı tamamlayan son parça olarak tanımlamaktadır.²¹¹

Tefsirini yaptığımız âyetlerde, Allah'ı çok az zikreden,²¹² bu sebeple Allah ve nübüvvet algısı bozuk,²¹³ namazda da problemlili olan²¹⁴ münafıkların Hz. Peygamber'le ilgili iddialarına ve iftiralarına tek tek cevap verildikten sonra 41. âyette mü'minlere hitaben, "Ey iman edenler! Allah'ı çok çok zikredin" emri verilmektedir. Çünkü zikir, imanla ilgili problemleri çözüme kavuşturan en önemli unsurdur. Allah'ı kemal sıfatlarla anarak, noksan sıfatlardan münezze olarak zikretmek kalbe imânı

²⁰⁷ Bkz. Şevkânî, **Fethu'l-kadîr**, C. IV, s. 284; Dâmegânî, **el-Vücûh ve'n-nezâir**, C. II, s. 123; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 40.

²⁰⁸ Es-Sâhib İsmail b. Abbâd, **el-Mühît fi'l-luga**, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yasîn, C. IV, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1994, s. 315; Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh Tâcü'l-luga ve sihâhi'l-arabiyye**, "htm" md., thk. Ahmed Abdülğafûr Hammâd, 2. bs. Beyrut, Dârü'l-ilm lilmelâyîn, 1979; Dâmegânî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmegânî **el-Vücûh ve'n-nezâir**, "htm" md., thk. Muhammed Hasan Ebü'l-Azm ez-Zefitî, Kahire, C. II, el-Meclisü'l-a'lâ li's-suûni'l-İslâmiyye, 1995, s. 123.

²⁰⁹ Elmalılı, **Hak Dîni**, C. VI, s. 554.

²¹⁰ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 45.

²¹¹ Ebû Hüreyre'den nakledilen hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ben ve benden önce geçen peygamberlerin durumu bir adamın inşâ ettiği mükemmel binaya benzer. Adamın tek eksiği binanın bir köşesinde eksik bıraktığı tuğladır. İnsanlar bu yapıyı gezer, hayran olur. Ancak keşke bu tuğlayıda yerine koysaydı ya derler. İşte ben o eksiği tamamlayan parçayım, ben peygamberlerin sonuncusuyum.*"

²¹² Nisâ 4/142

²¹³ el-Ahzâb 33/ 12

²¹⁴ Nisâ 4/142

yerleştirir.²¹⁵ Allah sevgisini artırır.²¹⁶ Ayrıca Peygamber'i anlamak ve onu kendine "üsve-i hasene" alabilmek Allah'ı çokça anmaktan geçmektedir.²¹⁷ Ve yine zikir, münafıkların oluşturduğu gündemden ve şerlerinden korunma, imanı kuvvetlendirme yoludur.²¹⁸

İlgili âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا . وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا . هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا

“Ey iman edenler! Allah'ı çok anın. (41) Sabah akşam O'nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için O size rahmetiyle lütufta bulunuyor, melekleri de duâ ediyor. O, mü'minlere karşı çok merhametlidir. Kendisine kavuştukları gün onları esenlik dileyerek selâmlayacaktır ve onlar için değerli bir ödül hazırlamıştır.”²¹⁹

Allah'ı çokça zikretmeyi ve bu zikrin özellikle O'nu noksan sıfatlardan tenzih etmek suretiyle yapılmasını emreden bu âyetler inananlara bazı uyarılarda bulunmaktadır. Şöyle ki, münafıklar İslam'la alay ettiği, Peygamber'i itibarsızlaştırmaya kalkıştığı zaman onların yaydığı şüphelere kulak vermemeleri, onlara karşılık vermek için kötü üslûp kullanmamaları, ortalıktaki fitneye katkı sağlamamaları, aksine Allah'a yönelip tedbir olarak her zamankinden daha fazla O'nu tesbih ile zikretmeleri istenmiştir. Çünkü Allah'ı tesbih etmek bir anlamda onun Resûl'ü Hz. Peygamber'i de ithamlardan tenzih etmektir.²²⁰ Aynı zamanda münafıklara karşı doğru fikir, sağlam duruş yalnızca Allah'ı zikretmekle mümkün olur.

²¹⁵ Ra'd 13/28

²¹⁶ Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), **Tefsîrü'l-kuşeyrî**, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, 2. bs., C. III, Beyrut, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2007, s. 41; Sâ'dî, et-**Teysîr**, s. 783.

²¹⁷ el-Ahzâb 33/21

²¹⁸ Cezâirî, **Eyserü't-tefâsîr**, C. IV, s. 275.

²¹⁹ el-Ahzâb 33/41-44

²²⁰ İbn Âşûr, et-**Tahrîr**, C. XXII, s. 47; Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 428.

Cenâb-ı Hakkı çokça zikrederek O'nunla sağlam irtibat kuran mü'minlere ve tüm insanlığa Hz. Peygamber'in tebliğ görevini ayrıntılı olarak aşağıdaki âyetlerde izah ediliyor.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً . وَدَاعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُنِيراً . وَبَشِّيرَ الْمُؤْمِنِينَ .
بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلاً كَبِيراً . وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذْيَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً

“Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik. Kendileri için Allah’ın büyük bir lutfunun bulunduğunu müminlere müjdele! İnkârcılara ve iki yüzlülere kulak asma, onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah’a dayan ve güven, güvenmek için Allah yeter.”

Âyetlerin tefsiri

يا ايها النبي انا ارسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا. وداعيا الي الله باذنه وسراجا منيرا.

“Ey Nebî! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.”²²¹

Bu âyet-i kerîmede Hz. Peygamber’in tebliğ vasfını anlatan kavramları kısaca anlatacağız.

- 1- Şahid: Bu kelime sözlükte, olay yerinde bizzat bulunup gözleyip tanık olan, gördükleri ve bildikleri konusunda bilgi vererek tanıklık eden kişiye denir.²²² Dünyada Hz. Peygamber’in Allah’ın birliğine, Allah’a nasıl kulluk edileceğine şahid tutulacak örnek; kıyamette, ümmetinin her haline şahidlik etmesi anlamındadır.²²³
- 2- Beşîr: Bu kelime güler yüzlü olmak anlamında olan “beşr” aslındandır. Hz. Peygamber’in sıfatlarından ve genelde bu sıfat Kur’ân’da “beşîr” olarak geçmektedir. Müjdelemek, sevindirici bir sonucu iletmek anlamına gelir.²²⁴

²²¹ el-Ahzâb 33/45

²²² Rağıb el-İsfehânî, a.g.e., "şhd" md.; Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Beyan Yayınları, t.y., s. 1026; Hüseyin K. Ece, **İslamın Temel Kavramları**, s. 627.

²²³ Elmalılı, **Hak Dîni**, C. IX, s. 559.

²²⁴ Ahmet Önkâl, “Beşîr”, **DİA**, C: V, 1992, s. 554.

- 3- **Nezîr**: Bu kelime "nezz" aslından if'al babından ismi fâildir. Nezz, bir şeyi bilip ondan korunmak anlamına gelir. İnzâr ise bir şeyi haber verip, ondan korunulmasını istemek, "ileride şu felaket var bundan sakın, korun" diye doğruyu göstermektir.²²⁵
- 4- **Dâî**: Bu kelime, da'vet kökünden ismi fâildir. Âyette, Allah'a çağırın kişi anlamındadır.

5- **Sirâc**: Bu kelime karanlıkta ortaya çıkan, karanlığı dağıtan ve ışığın kaynağı olan güneş anlamındadır. Bu âyeti kerimede Hz. Peygamber şirk ve küfür karanlığını bertaraf edip insanlığı aydınlatmada güneş anlamına gelen sirâca benzetilmek suretiyle teşbîh-i belîğ yapılmıştır.²²⁶

Ahzâb Sûresi'nde Resûlullah'a, "Ey Nebî" şeklindeki üçüncü hitaptır. Âyetin girişinde, "Ey nübüvvet vasfı ile şereflendirdiğimiz Nebî, seni bir çok vazifeyi içerisinde barındıran risâlet göreviyle biz gönderdik buyrulmaktadır."²²⁷ 39. âyette peygamberlerin gönderilme sebebi olan tebliğ vasfı zikredildikten sonra burada özel olarak Hz. Peygamber, tebliğ vasfını detaylandıran beş özellikle anlatılmıştır ki bunlar nübüvvetin özünü oluşturmaktadır.²²⁸ Bu sıfatlar yukarıda geçtiği gibi şahid, mübeşşir, nezir, Allah'a dâvetçi ve Sirac-ı münîrdir. Hz. Muhammed'in risaletini anlatan bu özellikleri biraz daha ayrıntılı ele almamız gerekmektedir.

Öncelikle şâhid, iddia sahibinin delilini tanık vasfıyla haber veren, karşı tarafın batıl iddalarını reddedendir.²²⁹ Aynı zamanda şahid olan kişi, bilirkişiler tarafından önce tezkiye edilmiş ve onun şahidliğinin makbul olup olmadığı belirtilmiştir. Hz. Peygamber'i tezkiye eden ise bizzat Allah-u Teâlâdır.²³⁰ Resûlullah'ın şâhit olmasının anlamı oldukça geniştir ve bunlardan öne çıkanlar şunlardır:

²²⁵ Mu'cemu'l-Vesît, "nzz" md.; Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "nzz" md.; Elmalılı, **Hak Dîni**, C. I, s. 213; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, C. III, s. 582.

²²⁶ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 54; Abdurrahman Habennneke el-Meydânî, **Emsâlu'l-Kur'ân**, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, 1992, s. 230. Teşbîh-i belîğ: Teşbîh bir beyan terimidir. Benzeyen, kendisine benzetilen, benzeme yönü ve benzetme edatı olmak üzere kendisinde dört unsur bulunur. Kısımları vardır. Dört unsurdan benzeme yönü ve benzetme edatı cümlede bulunmayınca buna teşbîh-i belîğ denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bulut, **Belâgat**, 3. bs., İFAV, İstanbul, 2015, s. 194.

²²⁷ Kuşeyrî, **Tefsîrü'l-Kuşeyrî**, C. III, s. 42.

²²⁸ Mekki, **et-Teysîr**, C. V, s. 783.

²²⁹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 52.

²³⁰ Hayrettin Karaman vd., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 394.

Hız. Peygamber Allah'ın vahdâniyyetinin şahididir.²³¹

Hız. Peygamber geçmiş şeriatlerin şahididir; doğrularını tasdik, tahrif edilenleri nesh etmiştir.²³²

Şahid, gerçeği haber verendir. Hız. Peygamber de Allah'tan gelen emirleri, yasakları, cennet ve cehennem gibi gayba dair gerçekleri, karşılaşıcağı muhtemel her tür tepkiyi göze alarak açıkça bildirmiştir.²³³

Hız. Peygamber kıyâmet günü, kendinden önce geçen bütün Peygamberlere vazifelerini yerine getirdiklerine dair şahitlik yapacaktır.²³⁴ Ve yine âhiret günü, kendisini tasdik eden mü'minlerin lehine, küfredib yalanlayanların aleyhine şahitlik yapacaktır.²³⁵

Allah'a nasıl kulluk edileceğine şahid tutulacak örnek Hız. Peygamber'dir. Her hal ve harekette uyulması gereken bir imam ve numûne-i imtisaldir.²³⁶

Mübeşşir, Kur'ân'da daha ziyade "beşir" formunda gelmektedir. Güzel haberler veren, güler yüzlü anlamında Hız. Peygamber'in sıfatlarından biridir. Tebliğ görevinin bir parçasıdır. Müjdenin muhatabı mü'minlerdir. Verilen müjde ise hem dünyâyı hem âhireti kapsar.²³⁷ Dünyâda düşmana karşı zafer, yeryüzünde iktidar, korktuğundan emin olan; âhirette ise başta cennet olmak üzere verilecek her tür nimettir.²³⁸ Hız. Peygamber'in, âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, aslı görevinin müjdelemek ve yapılması gerekenleri anlatmak olması nedeniyle beşir vasfı nezir vasfından önce gelmiştir. Bu durum aynı zamanda müjdelenenlerin de kıymetini ifâde etmektedir.²³⁹

Nezir, Hız. Peygamber'in beşir sıfatının karşıtı olup tebliğ görevini tamamlayan bir diğer unsurdur.²⁴⁰ Nezir, Mekkeliler tarafından bilinen bir kavramdı. Kendi kavmine yapılacak baskını veya kötü haberi getiren kişiye söylenirdi. Bu haberci,

²³¹ Kuşeyrî, **Letâif**, C. III, s. 42; İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'an**, C. VI, s. 721.

²³² İbn Aşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s. 52. bkz., Mâide, 5/48.

²³³ Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 430.

²³⁴ Bakara 2/143.

²³⁵ Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s.288.

²³⁶ Elmalılı, **Hak Dîni**, C. VI, s. 559.

²³⁷ Bkz. Yûnus 10 / 64.

²³⁸ Mukâtil, **Tefsîrû'l-Mukâtil**, C. III, s. 499; Sa'dî, **Teysîr**, s. 783.

²³⁹ Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 223.

²⁴⁰ Hayati Hökelekli, "**İnzâr**"md., DİA, 2000, İstanbul, s. 358.

kendi sesini duyuramadığı kişilerin de kendisini görmelerini sağlamak amacıyla elbisesini çıkartıp yüksek bir yerden sallaması nedeniyle uryân (çıplak) haberci olarak nitelenirdi. Resûlüllah'ın isyan edenlere haber verdiği şiddetli azab da²⁴¹ ya gerçekleşti veya gerçekleşmek üzere olduğu için kendisini bu uryân haberciye benzetmiştir²⁴² Bu sebeble Kur'an'da nezir vasfı münzir vafına göre daha fazla kullanılmıştır. Nezir vasfı şeriatın yasaklar ve cezalar bölümünü kapsar.²⁴³

“Allah'ın izniyle Allah'a davet edensin.”:

Hız. Peygamber'in risâletinin özünü oluşturan özelliği davetçi vasfıdır. Allah'a davet etmek mutlak bir ifadedir; vahdâniyyete,²⁴⁴ O'na ibadete, O'nu sıfatlarıyla fiilleriyle tanımaya, dâru's-selâma hulâsâ her şekilde Allah'a davettir.²⁴⁵ Hız. Peygamber bu vazifeyi Allah'ın izni ile yani onun bilgisi ve yetkisi;²⁴⁶ O'nun emri ile yapmaktadır.²⁴⁷ Ayrıca "O'nun izni" ifadesi, kolaylaştırma ve yardım etme anlamına da gelmektedir. Câhiliye ve şirk ehlini tevhide ve şeriate davet etmek imkansız derecesinde zor bir iştir. Bu davet ancak Allah'ın kolaylaştırmasıyla ve yardımıyla yapılabilir.²⁴⁸ Aynı zamanda Allah'ın izni ile davet etmek Peygamberlerin farkını ortaya koymaktadır. Herkes Hakka davet edebilir ama yetkili değildir. Ayrıca Peygamberler Cenâb-ı Hakkın desteğine sahiptir.²⁴⁹ Bu âyette Resûlüllah'ın gönderilişinin gayesi de açıkça belirtilmektedir: Yani o, dünyevî arzular, şeref ve şân, ırkçılık ve câhiliye geleneklerini korumak veya makam ve saltanat için değil, yalnızca Allah'a davet edici olarak gönderilmiştir.²⁵⁰

Sirâc, Hız. Peygamber burada nur saçan, aydınlatan bir kandil olarak nitelendirilmektedir. Âyette teşbîh-i belîğ vardır.²⁵¹ Yani Resûlüllah, aydınlatmada ve

²⁴¹ Bkz. Sebe' 34/46

²⁴² Buhârî, "Rikâk", 26.

²⁴³ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 53.

²⁴⁴ Mukâtil, **Tefsirü'l-Mukâtil**, C. III, s. 500.

²⁴⁵ Mâtürîdî, **Tevilât**, C. XI, s. 364.

²⁴⁶ Hayrettin Karaman vd., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 394.

²⁴⁷ Mukâtil, **Tefsir**, C. III, s. 500; Taberî, **Camîu'l-Beyan**, C. X, s. 307; Zeccâc, **Meâni'-Kur'ân**, C. IV, s. 231; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 430.

²⁴⁸ Zemaşerî, **Keşşâf**, C. III, s. 266; Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 234; Elmalılı, **Hak Dîni**, C. VI, s. 559.

²⁴⁹ Mevdûdî, **Tefhim**, C. IV, s. 432.

²⁵⁰ Kutub, **Fî Zilâl**, C. XII, s. 51.

²⁵¹ Cessâs, **Ahkam**, C. III, s. 473; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 54; Sâbûnî, **Safvetü't-tefâsîr**, C. II, s. 533.

her şeyi herkese net gösterme noktasında güneşe benzemektedir. Çünkü Hz. Peygamber, güneşin karanlığı dağıttığı gibi şirk ve cehâlet karanlıklarını bertaraf edip insanlara hidâyet yolunu açıkça gösterecek nübüvvet nuruyla gönderilmiştir. Allah'ın emri ve yardımı ile Allah'a davet eden Peygamber'in, doğal olarak çağrıda bulunduğu yolun doğruluğunu gösterecek ve o yolu aydınlatacak bir kandile ihtiyaç vardır. Bu kandilde kendisine verilmiştir.²⁵²

Resûlullah'ın güneşe değil de kandile benzetilmesi, nurun kaynağının hissedilebilir ve alınabilir olmasındandır. Bir kandilden çok sayıda kandil tutuşturulur ve ilk kandil sönsen dahi ışık diğerleri aracılığıyla var olmaya devam eder. Nitekim her sahâbî hidâyet nurunu Hz. Peygamber'den alma noktasında kendilerinden sonra gelen nesillere nuru taşımış ve bu nur nesilden nesile aktarılmıştır.²⁵³

Sirâc kandil olup zaten ışığı vardır. "Münîr" sıfatı ile gelmesi, bu hidâyetin çok açık ve irşadı çok etkileyici olduğunu gösterir.²⁵⁴ Yahut, ışığı olmayan veya yetersiz kalan kandillerinde bulunmasındandır.²⁵⁵ Aslında bu özellik Resûlullah'ın yukarıda geçen tüm özelliklerini kapsar.²⁵⁶ Zira insan neleri yapıp neleri yapmaması gerektiğini kendi aklıyla bilemez. Peygamberler bu konuda insanlığa ışık tutarlar.²⁵⁷ Aynı zamanda çok zor olan bu görevin Allah'ın izni ve lütfu olmadan ifa edilmesi de mümkün değildir.²⁵⁸ Dolayısıyla Hz. Peygamber kandil misali hidâyette çok net, açık seçik olarak gönderilmiştir. Batılın batıl oluşunda hiçbir şüphe bırakmayan kuvvetli hüccetlerle tebliğde bulunmuştur. O, Allah'ın emri ve izniyle insanları vahdâniyyete ve şeriate davet etmiştir.²⁵⁹

Bazı müfessirler, Sirâc-ı münîrden maksadın Kur'ân-ı Kerîm olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁰ Bu durumda mana, biz seni şahid, mübeşşir, nezîr ve Alla'nın izniyle

²⁵² Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 373.

²⁵³ Râzî, **Mefâtîhu'l-gayb**, C. XVIII, s. 274.

²⁵⁴ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 55.

²⁵⁵ Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XVII, s. 172;

²⁵⁶ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 53.

²⁵⁷ Hayrettin Karaman vd., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 394.

²⁵⁸ Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 223.

²⁵⁹ Bkz. Yusuf 12/108

²⁶⁰ Nehhâs, **İ'râb**, s. 775; Nesefî, **Medârik**, C. III, s. 36.

O'nun yoluna davet eden Resûl olarak, Kur'ân'ı da aydınlatan bir kandil olarak gönderdik, şeklinde olur.

ولا تطع الكافرين والمنافقين “*Kafir ve münafıklara itaat etme!*” Hz. Peygamber'e, tebliğ görevini yerine getirirken karşısında duran, ona muhalefet ve eziyet eden kafir ve münafıklara itaat etmemesi emredilmiştir. Bu nehiy, Hz. Peygamber'in nübüvvet görevi süresince hiç yapmadığı bir hususta gelmiş olması nedeniyle bir kaç şekilde yorumlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1- Hz. Peygamber kafirlere ve münafıklara zaten itaat etmediğine göre bu emirle bulunduğu durumu korumaya devam edip taviz vermemesi ²⁶¹ ve onların vahye aykırı olan taleplerine boyun eğmemesi emredilmiştir.²⁶²
- 2- Yahut Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğde ufacık bir taviz veya müsamaha kafirlere ve münafıklara itaat kabul edildiği için, "itaat etme" yasağı abartılı bir uslûbla gelmiştir.²⁶³
- 3- Yahut Hz. Peygamberin kafirlere itaati söz konusu olmadığı için bu âyette başkalarına gönderme bulunmaktadır.²⁶⁴
- 4- Sûrede şu ana kadar geçen kafir ve münafıkların eziyetleri ve baskıları esas alındığında tüm bunlar, “sakın olaki seni emrolunduğun konularda taviz vermek durumunda bırakmasın” anlamında bir yasak mahiyetindedir. Yoksa Peygamber'in bunlara itaat etmesi mümkün değildir. Bazen maslahat bir takım tavizlerde görülebilir ancak sen sakın bunu yapma şeklinde bir uyarıdır.²⁶⁵ Kendisine helal olan evliliği yapması gibi konularda onlara itaat etmemesi istenmiştir.²⁶⁶
- 5- Belki de taviz vermek itaat olarak değerlendirilmiş ve kesinlikle hiçbir konuda taviz vermemesi için, "onlara itaat etme" şeklinde bir yasak gelmiştir.

²⁶¹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, C. IV, s. 234; Neseî, *Medârik*, C. III, s. 307.

²⁶² Sa'dî, *Teysîr*, s. 784.

²⁶³ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, C. XI, s. 223; Elmalılı, *Hak Dîni*. C. I, s. 559.

²⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 288.

²⁶⁵ Useymin, *Sûretü'l-Ahzâb*, s. 349.

²⁶⁶ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, C. XV, s. 374; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, C. XXII, s. 58.

وَدَعِ أَذْيَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

"Onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah'a dayan ve güven, güvenmek için Allah yeter."

Bu âyette, ezâ lafzının fâiline veya me'ûlüne izâfe edilmesine göre iki şekilde mana verilmiştir. Eğer ezâ kelimesi fâiline muzâf olursa mana, sen onlara tebliğ yaparken maruz kalacağın eziyetlere²⁶⁷ hatta Zeyneb'le ilgili yaptıkları eziyetlerine aldırma, sabret şeklindedir.²⁶⁸ Eğer ezâ kelimesi mef'ûlüne muzâf olursa mana, sana yaptıkları eziyetlere karşılık sen de onlara eziyet etme; aksine onlardan yüz çevir ve onların cezasını Allah'a havale et şeklinde olur.²⁶⁹ Resûlullah'tan tebliğ görevine yoğunlaşıp câhillerin yaptıklarına karşılık vermekle meşgul olmaması istenmektedir. Böylesi işlerde durumu tevekkül etmek suretiyle Rabbine havale etmesi istenmiştir. Çünkü Allah, elçisini onlardan kesinlikle koruyacak ve onlara karşı savunacaktır.²⁷⁰

1.3.3. Hz. Peygamber'in Mü'minler Açısından Konumu

Ahzâb sûresinin en temel konusu, mahlukatı nazar-ı itibâra almadan ihlaslı bir şekilde Allah'a yönelmek, O'na inanıp O'nun gücüne teslim olmaktır. Çünkü kulunun maslahatını bilen yalnızca O'dur. Dilediğini zayıfta olsa yücelten, dilediğini güçlüde olsa alçaltan O'dur.²⁷¹ İşte bu ana meseleyi bizlere anlatmak, kendi hayatında fiilen yaşayarak bizlere yaşatmak üzere Hz. Peygamber görevlendirilmiştir. Böylesi ağır risâlet görevini îfâ ederken kendi şahsına ait hiçbir karşılık beklememiştir. Aksine, Kur'ân'da insanlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini üzüntüden helak edeceğinden bahsedilmiştir.²⁷²

Ümmetine ve insanlığa karşı böylesi gayret ve merhamet sahibi olan Resûlullah'a mü'minlerin her anlamda vermeleri gereken değer ve ona eziyet sayılabilecek

²⁶⁷ Zemahşerî, **Keşşaf**, C. III, s. 266; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 288.

²⁶⁸ Mukâtil, **Tefsîr**, C. III, s. 500; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân**, C. IV, s. 231 Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 476.

²⁶⁹ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 374; Ebû Hayyân, **Bahrü'l-muhît**, C. VII, s. 317; İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 821.

²⁷⁰ Bikâî **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 374.

²⁷¹ Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, C. XV, s. 273; Mustafa Müslim, **et-Tefsirü'l-mevdû'ı**, C. VI, s. 65.

²⁷² Kehf 18/6

şeylerden şiddetle sakınma bu sûrenin altını çizdiği hususlardan ikisidir. Öncelikle Hz. Peygamber'in inanan insan için herşeyden ve herkesten daha yakın olduğunu anlatan Ahzâb 6. âyet-i kerîmeyi tahlil edeceğiz. Âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ

"Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleride onların anneleridir..."²⁷³

Âyet-i kerîmenin tefsiri:

Âyet-i kerîmenin bu bölümünde iki husus zikredilmektedir.

Birincisi, Hz. Peygamber'in mü'minlere kendilerinden daha yakın olması; ikincisi, eşlerinin mü'minlerin anneleri olması hususudur.

Âyet-i kerîmenin ilk cümlesinde iki anahtar kelime bulunmaktadır. İlki "Vly" aslından türemiş İsm-i tafdîl olan "أَوْلَىٰ" lafzıdır. "V-l-y" sözlükte, engelsiz yakınlık anlamına gelir. Bu yakınlık, mekan gibi somut; akrabalık, sevgi ve inanç gibi soyut hususları da kapsar.²⁷⁴ Evlâ ise, en yakın olan kişi anlamına gelir. İkinci anahtar kelime, kendileri anlamına gelen "أَنفُسُ" tür. Yani, Hz. Peygamber, inananlara kendi nefislerinden ve bir mü'minin diğer herhangi bir mümine yakınlığından daha yakındır.²⁷⁵

Resûlullah, hiç kimsenin sahip olmadığı "her şeyde öncelik hakkına sahip olması" anlamında "evlâ" vasfına sahiptir. Bu vasfın zikredildiği âyet evlatlığın iptali bağlamında gelmiştir. Evlatlığın kaldırılmasından sonra Hz. Peygamberin, özelde Zeyd ile genelde tüm ümmetiyle alakasının ne olduğu bu âyetle bildirilmiştir.²⁷⁶

Sadece hükümle alakalı olmayıp Resûlullah'ın ve mü'minlerin duygularını da kapsayan bu öncelik hakkının kapsamı maddeler halinde şöyle özetlenebilir.

²⁷³ el-Ahzâb, 33/6

²⁷⁴ Ragıb el-İsfahânî, "vly" md..

²⁷⁵ Hayrettin Karaman, v.d., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 367.

²⁷⁶ Mustafa Müslim, **et-Tefsirü'l-mevzû'î**, C. VI, s. 77.

- 1- İtaatte ve hükümde öncelik: Hz. Peygamber emrettiği ve yasakladığı herşeyde öncelik hakkına sahiptir.²⁷⁷ Herhangi bir emir verdiğinde onu yapmak için başkasından izin alınması söz konusu değildir. Nitekim bu âyet Tebük seferine çıkılacağı zaman anne babasından izin isteyenler hakkında nâzil olduğu bazı kaynaklarda geçmektedir.²⁷⁸
- 2- Sevgide öncelik Resûlullah'ındır. Bir mü'min onu, kendisi dahil herkesten daha çok sevmelidir. Hz. Peygamber bununla ilgili bir hadiste şöyle buyurmuştur; "Nefsim kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz, beni kendisinden, malından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe mü'min olamaz."²⁷⁹ Yine bir başka hadiste belirtildiğine göre Hz. Ömer (r.a) "Ya Resulallah, Allah'a yemin olsun ki, kendi nefsim hariç seni her şeyden çok seviyorum" demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Hayır ya Ömer, beni kendinden daha çok sevmedikçe olmaz" buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ya Resûlellah, Allah'a yemin olsun ki, seni kendim dahil her şeyden çok seviyorum" demiş, Hz. Peygamber'de "Şimdi oldu ya Ömer" buyurmuştur.²⁸⁰
- 3- Ümmetinin maslahatını korumada öncelik sahibidir. Çünkü insan bazan kendi hakkında verdiği kararlarla kendi dünyasına veya ahiretine zarar verebilir. Hz. Peygamber ise kişiyi kurtuluşa çağırır. Aleyhine olacak hiçbir şeyi emretmez.²⁸¹
- 4- Vefat eden mü'minin borcunu ödeme hususunda o kişiye en yakın olandır. Şöyle buyurmuştur: "Ben mü'minlere kendi nefislerinden daha yakınım. Hangi mümin vefat eder ve geriye mal bırakırsa, o mal mirasçılara aittir. Eğer geriye borç veya zayi olacak birşey bırakırsa bana gelsin. Çünkü ben o kişinin velisiyim"²⁸²

²⁷⁷ Bkz. Nisâ 4/ 65: " Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar. "; Ahzâb 33/36: " Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır. ": Kurtubî, **el-Câmi**, C. XVII, s. 62; Cezâirî, **Eyser**, C. IV, s. 243.

²⁷⁸ Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 373; Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 225.

²⁷⁹ Buhârî, "İman", 8; Müslim, "İman", 69-70. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 339-340.

²⁸⁰ Buhârî, "İman", 8.

²⁸¹ Kurtubî, **el-Câmi**, C. XVII, s. 61.

²⁸² Taberî, **Câmiu'l-beyân**, C. X, s. 258.

- 5- Ümmetine bir babadan daha düşkün, bir anneden daha merhametlidir. Tevbe sûresinde Cenab-ı Hak: “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.” buyurmuştur.²⁸³

Hulâsa Allah’ın Resûlü din ve dünya işlerinin bütününde ümmetine, kendileri dahil herkesten daha yakın ve önceliklidir.²⁸⁴ Evet Hz. Peygamber evlâdır. Çünkü kişi kendini zarara uğratabilecek kararlar verebilirken Peygamber onun dünya ve ahiret saadetini sağlayacak kararlar verir.²⁸⁵ Çünkü inananları karanlıktan aydınlığa götüren,²⁸⁶ akla ve hikmete davet eden odur.²⁸⁷ Emrettiklerinde asla şahsî menfaati yoktur. Çağrısında kendine özel bir pay yoktur.²⁸⁸ Hulâsa, Hz. Peygamber’i öncü edinmek ve öncelemek imanî bir meseledir.

Hz. Peygamber’in mü’minlere kendi canlarından dahi daha ileri olduğu bildirilince eşlerinin konumu da bir sonraki cümleyle “*Onun eşleri onların anneleridir.*” Şeklinde açıklanmıştır.

Bu âyet-i kerîmede söz konusu olan gerçek annelik değildir. Çünkü kişinin gerçek annesi onu dünyaya getirendir. Teşbîh-i belîğ²⁸⁹ bulunan bu cümlede Resûlullah’ın eşleri, kendileriyle evlenmelerinin haram oluşu ve tazime layık olma hususunda tam olarak anneye benzetilmiştir.²⁹⁰ Diğer hususlarda ise yabancı kadınlar gibidirler. Hz. Peygamber’in eşleriyle iletişim âdâbı aşağıda ayrıntılı ele alınacaktır.²⁹¹

Hz. Peygamber’e karşı gereken saygı, sevgi ve her hususta öne alma ve tercih etme buna bağlı olarak eşlerinede anne muamelesi gösterme konusundan sonra altı çizilen diğer husus ona eziyet olacak şeylerden sakınmak ve ona salât ederek her daim gündeminde tutmaktır. Bu konunun geçtiği Ahzâb sûresi Medine’de nâzil olmuştur.

²⁸³ Tevbe 9/128

²⁸⁴ Beyzâvî, **İrşâd**, C. IV, **Envâru’t-tenzîl**, s. 225; Nesefî, **Medârik**, C. III, s. 294.

²⁸⁵ Kurtubî, **el-Câmi**, C. XVII, s. 61; Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 523.

²⁸⁶ Mustafa Müslim, **et-Tefsîrü’l-mevzû’ı**, C. VI, s. 77.

²⁸⁷ Bikâî, **Nazmü’d-Dürer**, C. XV, s. 290.

²⁸⁸ Nablûsî, **Tefsîru’n-Nablûsî**, C. X, s. 18.

²⁸⁹ Bilgi için bkz.: s. 71.

²⁹⁰ Mukâtil, **Tefsîr**, C. III, s. 474; Taberî, **Câmiu’l-beyân**, C. X, s. 258; Mâverdi, **en-Nüket**, C. IV, s. 374; Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 225.

²⁹¹ Bkz. aş.: 104

Medîne dönemi Hz. Mûsâ'nın Kızıldeniz sonrası döneme benzemektedir. Hz. Mûsâ'ya da münafıklar tarafından eziyet edilmiştir. Burada, Hz. Peygamber'e salâtı, ta'zimi, eziyet etmemeyi, Hz. Musa ile eziyete uğrama noktasında ortak yönlerini haber veren ilgili âyetleri bir arada tahlil edeceğiz.

Âyet-i kerîmelerde şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا

*"Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun. Allah'ı ve resulünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır."*²⁹²

Âyet-i kerîmede bulunan salât ve eziyet kelimeleri üzerinde durmak gerekir. Birincisi "salât" kavramıdır. Bu kelime "s-l-v" aslından türemiştir. Kelime anlamı duâ, tebrik, temcid,²⁹³ ayrılmazlık, bağlı kalmak ve yakın olmaktır. Salât Allah'a karşı yapılıncı O'na bağlılığı ifade eden namaz ibadetidir. Bağlılık anlamı esas alınınca mü'minlerin Resûlullah'a salât etmesi, ona eziyet edenlere karşı yanında olmak ve onun sünnetine bağlı kalmak şeklinde anlaşılabilir.²⁹⁴ Her namazın sonunda ona salât-ü selâm getirerek bitirmek Allah'a bağlılığı yenilemenin sonunda Resûl'üne bağlılığıda yenilemek anlamı ifade eder.

Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e salâtı ise, dünyada onun adını yüceltmesi, şeriatını baki kılması ve dinine zafer vermesi; ahirette ise şefaathakkı vermesi, makâm-ı Mahmûd'a göndermesidir.²⁹⁵ Meleklerin salâtı dua etmeleri, istiğfar getirmeleridir.²⁹⁶

Bu âyet-i kerîme, Hz. Peygamber'in eşlerine karşı gösterilecek saygı, evine giriş adabı zikredildikten sonra Hz. Peygamberin insanlar katında değil mele-i âlâda da çok kıymetli olduğunu anlatmaktadır. Allah Hz. Peygambere salat ettikten sonra

²⁹² el-Ahzâb 33/56-57

²⁹³ Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 491; Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Güllüce, "Salat Kavramı", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No:23, Erzurum, 2005, s.171-185.

²⁹⁴ Ali Karataş, "Ahzab Suresi Bağlamında Medine'de Müslümanların Hz. Peygamber (s.a.v.) ile İlişkileri", The Journal of Academic Social Science Studies, 2013, C.VI, No: 7, s. 605.

²⁹⁵ Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, C. XI, s. 253

²⁹⁶ Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. IV, s. 300-301.

meleklerin veya bizim salatımızın anlamı ona ta'zimin ifadesidir.²⁹⁷ Bu âyette yine Resûlullâh'ın nebî vasfının altı çizilerek insanlara görevi hatırlatılmıştır. Ona ta'zim gösterilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bunu yapmayanlara gelince bunlar münafıklardır. Hz. Peygamber'e Zeyneb'le evliliği hususunda, Hendek'te en sıkıntılı anlarda ve buldukları her fırsatta fitne ve şüphe yaymakla eziyet ettiler. Cenâb-ı Hak ona yapılan eziyeti kendi zatına karşı işlenmiş suç olarak kabul edip onlara lanet etmiştir. Bundan vaz geçmeme durumunda yakalanıp öldürülecekleri haber verilmiştir.²⁹⁸

Hz. Peygamber'in münafıklar tarafından maruz kaldığı eziyetler Hz. Mûsâ'nın Kızıldeniz sonrası Yahudilerden gördüğü eziyete benzemektedir. Onlar Hz. Mûsâ'nın Resûl ve Nebî olduğunu bile bile getirdiği emirlere muhalefet ederek ona eziyet ettiler.²⁹⁹ Cenâb-ı Hak mü'minleri bu konuda Yahudilere benzemekten sakındırıp Hz. Mûsâ'yı onların iddialarından nasıl temize çıkardığını haber vermiştir.³⁰⁰

Âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا

*"Ey iman edenler! Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onun, hakkında söylediklerinden uzak, tertemiz biri olduğunu ortaya koymuştu. Gerçekten o, Allah katında itibarlı idi."*³⁰¹

Hz. Peygamber'i de Zeyneb'le evliliği konusunda kınayanları uyarmış, bu evliliği kendisinin gerçekleştirdiğini haber vermiştir.

Küfre götüren eziyet olduğu gibi, evde rahatsız etme türünden mü'minlerden sâdır olabilecek eziyetlerde bulunmaktadır. Mü'minlere düşen görev Hz. Peygamber'i kendi

²⁹⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, C. XVIII, s. 182.

²⁹⁸ el-Ahzâb 33/57, 61.

²⁹⁹ Bkz. Mâide 5/24: "Ey Mûsâ! Onlar orada buldukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve rabbın gidin savaşın; biz burada oturacağız"; Saf 61/5 : Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Size Allah tarafından gönderilmiş elçi olduğumu gayet iyi bildiğiniz halde ne diye beni üzüyorsunuz?" Onlar eğrilik yapınca Allah da kalplerini eğiltti. Allah günaha sapanları doğruya eriştirmez."

³⁰⁰ el-Ahzâb 33/69.

³⁰¹ el-Ahzâb 33/69

dahil herşeyden çok sevmek, her hususta öncelemek, ona eziyet etmekten sakındığı gibi ona yapılabilecek eziyetlere karşıda onu müdafaâ etmektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TAHYİR OLAYI VE HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİNE ÖZEL HÜKÜMLER

Hz. Peygamber'e gönderilen vahiyden kimse istisna edilmemiş tüm müslümanlar emir ve yasakların muhatabı olarak sorumlu tutulmuştur. Ancak bulunulan makam gereği bazı ilave sorumluluklar ve bunların karşılıkları bulunmaktadır. İşte vahyin merkezinde bizzat Hz. Peygamber'e en yakın olmanın getirdiği yükümlülük ve mükafat bunlardandır. Bu bölümde Ahzâb sûresinde Hz. Peygamber'in eşlerine özel durumları ve hükümleri tahlil etmeye çalışacağız.

2.1. TAHYİR OLAYI

2.1.1. Tahyir öncesinde Hz. Peygamber'in ailesinin Geçim Tarzı

Hz. Peygamber kendisine hayat tarzı olarak zühdü tercih etmişti; kendisinden hükümdar Peygamber olmakla kul Peygamber olmak arasında seçim yapması istendiğinde Cebrâil'in de işaretleriyle kul Peygamber olmayı tercih ederek mütevâzı hayatı benimsemişti.¹ Hz. Peygamber'in zühd hayatını tercih edişi ihtiyâriydi. Muhtaç olmasından kaynaklanan zorunlu bir durum değildi.² Çünkü Medîne'ye geldikten bir

¹ Ebû Zehre, **Hâtemü'n-Nebiyîn**, C. I, s. 286.

² Ali Yardım, **Peygamberimiz'in Şemâili**, İstanbul, Damla Yayınları, 2005, s. 440.

süre sonra maddî durumu düzelmiş gelir kaynakları artmıştı.³ Özellikle ömrünün son dört yılında sahip olduğu maddi imkanlar onun refah içinde yaşamasını sağlayacak nitelikteydi. Ancak o kendisine ganimetlerden ve fe'yden düşen payı borcunu ödedikten sonra hemen taksim ederdi. Yanında bir şey bırakmaktan hoşlanmazdı.⁴ Bir hadisinde, "*Yanımda şu Uhud Dağı kadar altın olsa, bu beni sevindirmez. Bir borcu ödemek için ayırdığım hâriç, yanımda bir dinar bulunduğu hâlde üç gün geçmesini istemem.*" buyurmuştur.⁵ Muhtemeldirki zâhidâne hayat tarzının temelinde yoklukta haysiyetini koruyarak herşeye rağmen mutlu ve umutlu insan olma modelini göstermek vardı.⁶

Hz. Peygamber'in günlük yaşamına baktığımızda ölünceye kadar hayat tarzında değişikliğe gitmediğini görürüz. Kendi gelirini muhtaçlara dağıtır, hanelerinde bir ay iki ay yemek pişmezdi. Kendisi ve ailesi buğday ekmeğini pek nâdir görür, çok defa arpa ekmeği yerlerdi. İki gün arka arkaya karınlarını doyurdıkları vâkı değildi.⁷ Hatta Hz. Peygamber, vefat ettiğinde arpa karşılığı verdiği zırhı bir yahudide rehindi.⁸

2.1.2. Müminlerin annelerinin sade hayat ile dünya nimetleri arasında tercih İmtihanı

Müminlerin annelerinin bu imtihanı tahyir olarak bilinir.⁹ Tahyir, bir kimseye iki veya daha fazla seçenek arasında tercih imkânı vermeye denir. Tahyir olayı ise, Hz. Peygamber'in hanımlarının dünya nimetleriyle Allah, Allah'ın resulü ve âhiret arasında tercih yapma durumunda bırakılmalarıdır. Konuyla ilgili âyet-i kerîme "tahyîr âyeti" olarak adlandırılmıştır.¹⁰

³ Kandemir, "Muhammed" **DİA**, C. XXX, İstanbul, 2005, s. 423.

⁴ İbn Âşûr, "İrâzü'r-Resûl ani'l-İhtimâm bi Tenâvülü't-Taâm", **Cemheretü Makâlât ve Resâil**, nşr. Muhammed Tâhir el-Mîsâvî, C. II, Ürdün, Dârü'n-Nefâis, 2015, s. 597.

⁵ Buhârî, "İstikrâz", 3; Müslim, "Zekât", 31. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 652.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Yardım, **Peygamberimiz'in Şemâili**, s. 438.

⁷ Buhârî, "Hibe", 1; Müslim, "Zühd", 22, 34, 36.

⁸ Buhârî, "Cihâd", 89.

⁹ Hz. Peygamber, hanımlarına kırılıp onlardan bir ay uzak kalacağına yemin ettiği (îlâ) için bu olay başlangıcı itibariyle îlâ, bitişi itibariyle tahyir olarak bilinir. Geniş bilgi için bkz. Hamdî Döndüren, "Îlâ", **DİA**, C.XXII, İstanbul, 2000, s. 61-62.

¹⁰ Ahmet Özel, "Tahyîr", **DİA**, C. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 442.

Bu âyetlerde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُرَدُّنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَرِيثَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أَمْ تَحْكُمْنَ وَأَسْرَحُكُمْ سَرَاحاً جَمِيلاً
وَأَنْ كُنْتُمْ تُرَدُّنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْأَجْرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمْ أَجْراً عَظِيماً

*"Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: "Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük ödül hazırlamıştır."*¹¹

Tahyir âyetlerinin nüzûlüne sebep olarak kaynaklarda üç olay kaydedilmiştir.

1- Hz. Peygamber'in hanımlarının hayat seviyelerinin yükseltilmesini istemeleri:

Hz. Peygamber'in hanımları fetihler ve elde edilen ganimetlerden sonra mü'minlerin refah düzeyinin yükseldiğini kendilerinin de daha iyi şartlarda yaşayabileceklerini görünce Resûlullah'tan kendileri için ayrılan istihkakın artırılması talebinde bulunmuştu. Bu durum Hz. Peygamber'i üzdüğü için hanımlarından bir ay ayrı kalma kararı almış,¹² odalarına gitmeyerek geceleri mescidin üst katında Meşrebe adı verilen aynı zamanda beytü'l-mal olarak ta kullanılan yerde kalmıştı.¹³ Bu durum Sahâbîler tarafından hanımlarını boşadığı şeklinde anlaşılmıştı. Hızla yayılan bu haber ashâbı çok endişelendirmişti. Bunu duyan Hz. Ebû Bekir Resûlullah'ın kaldığı yere geldi ve ashâbtan bazılarının da orada üzgün bir şekilde beklediğini gördü. İçeri girmek için izin istedi, ancak kendisine izin verilmedi. Ardından Hz. Ömer geldi ve aynı şekilde içeriye alınmadı. Bir süre sonra ikisine de izin verildi ve Resûlullah'ın yanına girdiler. Hanımlarının ortasında oturan Hz. Peygamber, onlardan hiç biriyle

¹¹ el-Ahzâb 33/28-29

¹² Taberî, **Câmiü'l-Beyân**, C. X, s. 288; Mâtürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 332; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 467; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XVII, s. 117; Hâzin, **Lübâbü't-Te'vîl**, C. III, s. 423; Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 230; Ebüssuûd, **İrşâd**, C. VII, s. 100; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 275; Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, C. XI, s. 177; Neseî, **Medârik**, C. III, s. 301; Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 538; Kannûcî, **Fethü'l-beyân**, C. XI, s. 75; Seyyid Kutub, **Fî Zilâl**, C. XII, s. 12; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, C. II, s.520; Derveze, **Tefsîrü'l-hadis**, C. VII, s. 372; Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 609.

¹³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 882.

konuşmuyordu. Hz. Ömer,¹⁴ ben Peygamberle konuşacağım belki onu güldürebilirim deyip hanımıyla arasında geçen bir anıyı anlatmaya başladı; Resûlullah'a, "Falan kadını görüyor musun (eşini kastederek) biraz önce benden nafaka istedi ben de onun canını acıttım" deyince bu durum karşısında Hz. Peygamber azı dişleri görünecek şekilde güldü ve "işte bunlar da benden nafaka istiyor" dedi. Bu durum karşısında Ebu Bekir ve Ömer mü'minlerin annelerine yönelerek, "siz Peygamber'den, onda olmayan bir şeyi mi istiyorsunuz?" diyerek kızlarının üzerine yürüdüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların oturmalarını istedi. Diğer taraftan mü'minlerin anneleri, "biz artık Hz. Peygamberin yanında olmayan bir şeyi asla ondan istemeyeceğiz" dediler. Bu olayın ardından tahyir âyetleri nâzil oldu.¹⁵

Bu rivayetlerin devamında bildirildiğine göre Hz. Peygamber bu âyetleri hanımlarının her birine ayrı ayrı okuyup onlardan Allah, Resûlullah ve âhîret hayatı ile dünya hayatı ve ziyneti arasında bir tercih yapmalarını talep etti. Eğer dünya hayatını tercih ederlerse onların nafakalarını temin etmek üzere bir miktar mal verip onları güzellikle serbest bırakacağını bildirdi. Bu âyetler nâzil olduğunda nikahında bulunan dokuz hanımı da tereddütsüz Allah'ı, Resûlünü ve âhîret yurdunu tercih ettiklerini bildirdiler.¹⁶ Böylece zühdü kendine hayat tarzı olarak belirleyen Hz. Peygamber'in hanımları da o'na uygun bir hayatı tercih etmiş oldular. Alimlerin çoğu nüzul sebebi olarak bu rivayeti tercih etmiştir.

2- Mü'minlerin annelerinin kendi aralarındaki kıskançlık:

Hz. Peygamber'in hanımları, birbirlerini kıskanmalarından dolayı çıkardıkları problemlerle zaman zaman Hz. Peygamber'i üzüyorlardı. Müfessirlerin bir kısmına göre tahyir âyetlerinin nüzul sebebi bu kıskançlıktır.¹⁷ Bazı kaynaklarda bu âyetlerin her iki gelişmenin ardından nâzil olduğu ifade edilmektedir.¹⁸

¹⁴ Bazı kaynaklarda bu kişinin Ebû Bekir olduğu da geçmektedir. Bkz. Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 621.

¹⁵ Taberî, **Câmiü'l-Beyân**, C. X, s. 289; İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 795.

¹⁶ Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, C. XII, 2003, s. 20-21; Derveze, **et-Tefsîrü'l-Hadis**, C. VII, s. 374.

¹⁷ Taberî, **Câmiü'l-Beyân**, C. XIX, s. 289; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 467; Hâzin, **Lübâbü't-Te'vîl**, C. III, s. 423; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XVII, s. 117; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s.275; Neseî, **Medârik**, C. III, s. 301; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. VI, s.794; Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 609; Kannûcî, **Fethü'l-beyân**, C. XI, s. 75; Hayrettin Karaman, v.d., **Kur'an Yolu**, C. IV, s. 380.

¹⁸ Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 467; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 423; Ebû Hayyân, **el-Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 298; Hayrettin Karaman, v.d., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 380; Sadrettin Gümüş, " Hz. Peygamber ve

3- Dünyaya karşı âhireti tercih:

Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in dünya saltanatı ile âhîret nimetleri arasında bir tercih yapmasını istemiştir. Hz. Peygamber dünyaya karşı âhîreti tercih edince Cenâb-ı Hak O'na, hanımlarının da bir tercih yapması gerektiğini bildiren bu âyetleri indirmiştir.¹⁹

Tefsir ve tarih kaynaklarında, bu olayın Hicrî kaçınıcı yılda vukû olduğu ve buna bağlı olarak o dönemde Hz. Peygamber'in nikahında kaç hanım bulunduğu hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Çoğunluğa göre tahyir âyetlerinin nüzulüne sebep olan olay Hicrî 9. yılda (630) vuku bulmuştur. Ki bu sırada Hz. Peygamber'in nikahında dokuz hanımı bulunuyordu.²⁰ Bazı kaynaklarda Benî Kurayza gazvesinin ardından olduğu ve o dönemde Resûlüllah'ın dört hanımı bulunduğu zikredilmektedir.²¹ Ancak yaygın kanaat bu olayın meydana gelişi ve âyetlerin nüzülü Hicrî 9. yıldadır. Hatta İbn Hacer el-Askalânî tahyir olayının 9. yıl gerçekleştiği hususunda ittifak olduğunu söylemiştir.²² Bu olayın tarihinin önemini son bölümde değerlendireceğiz.²³

Âyet-i kerîmenin tefsiri:

Bu âyet-i kerîmenin "Ey Nebî!" nidasıyla başlaması, ardından gelecek olan konunun çok önem arzemesindedir. Sûrede Hz. Peygamber'e ikinci kez "Nebî" vasfıyla hitab edilmiştir. İlk nidâ ile Hz. Peygamber'in Rabbine karşı yapması gereken görevlerine giriş yapılmıştır. İkinci hitabla, Peygamber hanımlarının ahlakının ve yaşam tarzının nübüvvet makamına ve Peygamber'in tercih ettiği hayata uygun olması

Aile Hayatı; Resûlüllah'ın Aile Hayatıyla İlgili Âyetlerin Toplu Değerlendirilmesi", **Tartışmalı İlmî toplantılar Dizisi**, İstanbul, t.y., s. 235.

¹⁹ Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 394; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XVII, s. 117; Mustafa Müslim, **et-Tefsîrü'l-mevdûî**, C. VI, s. 106.

²⁰ Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, C. X, s. 289; Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 396; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 467; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 423; Ebû Hayyan, **Bahrü'l-Muhît**, C. VII, S. 298; İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kurân**, C. VI, s. 795; Şevkânî, **Fetü'l-Kadîr**, C. IV, 275; Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, C. XI, s. 178; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 571; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, C. II, s. 523; Vehbe Zuhaylî, **Tefsîrü'l-Münîr**, C. XI, s. 298; Mustafa Müslim, **Tefsîrü'l-Mevdûî**, C. VI, s. 105.

²¹ Hayrettin Karaman vd., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 380; Geniş bilgi için bkz. İbnü'lArabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 557.

²² İbn Hacer el-Askalânî, **es-Sîre'n-Nebeviyye min Fethi'l-Bârî**, thk. Muhammedü'l-emîn b. Muhammed Mahmut b. Ahmet el-Cegenî, C. II, Beyrut, Dâru ibn Hazm, 2001, s. 17; el-Harbî, Ahmed Semrân Ahmed el-Harbî, **"el-Ahkâmü'l-hâssa bi'n-Nebî fi'l-Kur'ân'i ve's-sünneti"**, Câmiatü ümmi'l-kurâ, Külliyyetü'ş-Şerîa ve'd-dirâse'l-İslâmiyye, s. 93.

²³ Bkz.: aş.: 122

gerektiğini anlatan âyetlere giriş yapılmıştır.²⁴ Bu Âyette hitabın, emrin asıl muhatabı olan hanımlara "Ey Peygamber hanımları" şeklinde olmayıp, "Ey Peygamber! hanımlarına söyle" şeklinde dolaylı gelmesi itâb olarak değerlendirilmiştir.²⁵ Bu itâb, çoğu servet ve refâh ortamında yetişmiş²⁶ Peygamber hanımlarının, Medine'de fetihler vesilesiyle muhacir ve ensar hanımlarının elde ettiği ekonomik refahtan kısmende olsa pay istemelerindendi. Çünkü bu talepler, Resûlüllah'ın kendisi ve aile efrâdı için tercih ettiği hayatın, fakir müminlerin hayatıyla aynı olması prensibine aykırıydı.²⁷

Mü'minlerin annelerinin Hz. Peygamber'den istedikleri ve uyarı aldıkları dünya hayatı ve zinetinden maksadın, ilgili kaynakların çoğunda, nafakalarının artırılma talebi olduğu şeklinde geçmektedir.²⁸ Ancak kaynaklarda, kralların ve zenginlerin eşlerinin yaşadığı gibi bir hayat istedikleri de kaydedilmiştir.²⁹

İlgili rivayetlerde geçen Hz. Peygamber'in hanımlarının nafaka ve kıyafet için talepte bulunmaları, dînî açıdan helal ve o günün ulaşılan yaşam standardı için de normal talepler cinsinden olduğu anlaşılmaktadır. Mü'minlerin anneleri o güne kadar öğrendikleri vahye aykırı herhangi bir istekte bulunmamışlardı. Kur'ân'da, Allah'ın zinetlerini kimsenin yasaklayamayacağı, bunların mü'minlerin hakkı olduğu;³⁰ helalleri kimsenin haram kılamayacağı, helal olan rızıktan afiyetle yenebileceği bildirilmişti.³¹ Dolayısıyla mü'minlerin anneleri, Hz. Peygamber'in yaşadığı sade hayatı muhtemelen içinde buldukları maddi imkansızlıklardan kaynaklandığını

²⁴ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXI, s. 315.

²⁵ Nâblûsî, **Tefsîrü'n-Nablûsî**, C. X, s. 53.

²⁶ <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0507.htm>

²⁷ Esed, Muhammed Esed, **Kur'ân Mesajı**, çev. Cahit Koçak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 2002, s. 856.

²⁸ Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, C. X, s. 288; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 467; Beğavî, **Meâlimü't-Tenzîl**, C. VI, s. 345; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 423; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XVII, s. 117; Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, C. XII, s. 19; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. VI, s. 794; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 275; Ekrem Ziyâ, **es-Sîre**, C: II, s. 652; Muhammed el-Uleymî, **Fethü'r-Rahmân**, C: V, s. 358; Cezâirî, **Eyserü't-Tefsîr**, C. IV, s. 262; Nablûsî, **a.g.e.**, C. X, s. 52; Kannûcî, **Fetü'l-Beyân**, C. XI, s. 75; Derveze, **et-Tefsîrü'l-Hadîs**, C. VII, s. 371.

²⁹ Ebû Hayyân, **El-Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 298; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefsîr**, C. II, s. 523; Mustafa Müslim, **et-Tefsîr el-Mevzûî**, C. VI, s. 105.

Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C:II, s. 608.

³⁰ "De ki: 'Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı.?' De ki: 'Onlar dünya hayatında mü'minlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.' İşte bilmek isteyen bir topluluk için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz." *A'râf* 7/32;

³¹ "Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği helal ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının." (Maide 5/87-88)

düşünmüşlerdi. Şartlar değişip daha önce fakir olan nice kişi zenginleşince kendileri de diğer hanımlar gibi istekte bulunabilecekleri zannıyla nafaka talep etmişlerdi. Fakat bu talepleri Resûlullah tarafından üzüntüyle karşılanmıştı. Çözümü sunan cevap Hak Teâlâ'dan geldi. Artık Hz. Peygamber'in hanımları, kesin karar vermelerini gerektiren bir yol ayrımına gelmişti:

"Eğer siz dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük ödül hazırlamıştır."

Hz. Peygamber'in hanımları ya onun hayat tarzı olan zühde rıza gösterip nikahında kalacaklardı veya istedikleri dünya hayatına ulaşmak için boşanacaklardı. Bu yetki kendi ellerine verilmişti. Peygamberle aynı hayatı paylaşmanın bir bedeli vardı. Ve bunu gönüllü olarak ödeyecek olanlar Peygamber'le yola devam edebilecekti. Kimse Peygamber'in sade hayatına kendi iradesi dışında mecbur değildi. Bu sebeble Resûlullah bu teklifi tek tek dokuz hanımınada yaptı. Hanımlarının hepsi tereddütsüz Hz. Peygamber'i tercih etti.³² Hatta Resûlullah Âişe validemize, "Bir tercih yapması gerektiğini ama bu tercihinin anne babasına sormadan yapmamasını" söylediğinde Hz. Âişe'nin cevabı, "senin hakkında mı anne – babama danışacağım?" diyerek kendi kararının Resûlullah'ın yanında kalmak olduğunu bildirmişti.³³

Eğer Hz. Peygamber'in hanımlarının tercihi dünya hayatı ve zineti olarak nitelenen daha müreffeh bir yaşam olsaydı, Resûlullah onları incitmeden boşayacak ve gönüllerini hoş edecek, geçimlerini kolaylaştıracak bir miktar para veya mal da verecekti. Bu yol ayrımında Hz. Peygamber'in hanımlarının dünya malına düşkün olmadıklarını gösteren tercihi, onları ümmetin kadınlarına örnek olabilecekleri bir üst mertebeye yükseltmişti.³⁴

Âyeti kerimede "Dünyayı tercih ederseniz" ifadesinin ardından "onları güzelce salıvereceği" bildirilmiştir. Râzî bunun, eğer siz Hz. Peygamber ibadetle meşgul olmasına rağmen dünya hayatını tercih ederseniz onun size asla dönüp bakmayacağını

³² Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, C. VII, s. 373.

³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, C. X, s. 290.

³⁴ Mustafa Müslim, *a.g. e.*, C. VI, s. 107.

bilin anlamına geldiğini söylemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in hanımlarına onların bazı tavırlarına göz yumacak kadar düşkün olmadığına da işaret ettiğini belirtmiştir.³⁵ Hz. Peygamber'in hem sade hayat tarzını seçmesi hem de bunun uğruna eşlerinden vazgeçeceğini söylemesi onun hakkında, "nefsine düşkün ve dünya lezzetleri ardında koşan biri" iddialarının temelsiz olduğunun belgesidir.³⁶

Âyet-i kerîmede dünya hayatı ve zinetleri karşısında dînin temeli olan Allah, Peygamber ve ahiret zikredilmiştir. Dünyayı terkederek bu üç şeyi tercih etmek Peygamber hanımlarının tavrı ihsan sıfatı ile nitelenmiş³⁷ ve âhiretteki mükafatlarının her açıdan çok büyük olacağı belirtilmiştir.³⁸ Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in eşlerinin yaptıkları bu seçimin dünyada iki şekilde mükafatlandırıldığı ifade edilmiştir. İlki, mü'minlerin anneleri olmaları;³⁹ ikincisi, Ahzâb 52. âyetle Hz. Peygamber'in onları boşaması ve yeni bir evlilik yapmasının haram kılınmasıdır.⁴⁰

Hz. Peygamber'in eşleriyle alakalı yaşadığı tüm sıkıntı bu ikisinden ibarettir. Bu duruma vahiy müdahale etmiş ve ümmetin dersler çıkaracağı âyetler olarak Kur'ân'ın parçası haline getirilmiştir. Mü'minlerin anneleri olan bu hanımlar, fitrat gereği aralarında yaşanan kıskançlık ve inananlar için meşrû olan dünyevî talepleri dışında Hz. Peygamber'in risâlet görevini îfâ etmekte birinci dereceden yardımcıları; nâzil olan emirlerin ilk uygulayıcıları ve vahyin kaynağından aldıklarını, gördüklerini ve öğrendiklerini ümmete ileten birer davetçi olmuşlardır.⁴¹uhud

³⁵ Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 255.

³⁶ İzzet Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 373.

³⁷ Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 207.

³⁸ Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 255.

³⁹ Maverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 394-396

⁴⁰ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 487; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, C. X, s. 291; Mâverdî, **a.g.e.**, C. IV, s. 396; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 468; Beğavî, **Tefsîrü'l-Beğavî**, C. VI, s. 346; Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 230; Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 208.

Maverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 394-396

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 612.

2.2. HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİNE ÖZEL HÜKÜMLER

2.2.1. Peygamber Hanımlarının olumlu Örnek Olmalarının Gerekliliği

Mü'minlerin anneleri tahyir emrinde Hz. Peygamber'in yanında kalmayı seçtikten sonra yukarıda geçtiği üzere Resûlüllah'ın eşi olma durumunu ebedileştirmiş oldular.⁴² Bu da bir taraftan onların mertebelerini yüceltirken bir yandan da sorumluluklarını artırdı. Vahyin nâzil olduğu hânedede Allah Resûl'üne eş olmak ve dolayısıyla ümmetin bütün hanımlarına örnek olmak büyük nimetlerdendi ve külfeti de aynı oranda büyük olacaktı.⁴³ Nitekim bu âyetlerde doğrudan Peygamber hanımlarına hitab edilerek hem onların makamlarının büyüklüğüne işaret edilmiş hem de bu makamda yapacakları kötülüğün cezasının iki kat olacağı bildirilerek uyarılmışlardır.⁴⁴

İlgili âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا
وَمَنْ يَفْعَلْ مِنْكُمْ لَلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا

“Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır. Bu Allah için kolaydır. Sizden kim de Allah'a ve resulüne itaat eder, güzel şeyler yaparsa onun hak ettiği karşılığı iki kere veririz. Ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık.”⁴⁵

Peygamber hanımlarının uyarıldıkları husus âyette "fâhişe mübeyyine" şeklinde geçmektedir.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, C. X, s. 289; Mâverdî, *en-Nüket*, C. IV, s. 396; Vâhidî, *el-Vasît*, C. III, s. 467; Hâzin, *Lübâb*, C. III, s. 423; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, C. VII, S. 298; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurân*, C. VI, s. 795; Şevkânî, *Fetü'l-Kadîr*, C. IV, 275; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, C. XI, s. 178; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 571; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, C. II, s. 523; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, C. XI, s. 298; Mustafa Müslim, *Tefsîrü'l-Mevdûî*, C. VI, s. 105;

⁴³ Muhammed Mekkî en-Nâsîrî, *et-Teyâsîr fi eḥâdîsi't-tefsîr*, C. V, s. 120.

⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, C. XVIII, s. 256; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, C. XXI, s. 318.

⁴⁵ el-Âhzâb 33/30-31

Bu kelime sözlükte son derece çirkin söz ve fiillere denir.⁴⁶ Kötü ve tiksinti verici her hangi bir şey anlamlarına da gelir.⁴⁷

Âyet-i kerîmede bu kelimededen kastedilen şeyin ne olduğu hususunda genel olarak şu izahlar yapılmıştır:

Fâhişe kelimesinin bu âyetteki anlamı bazı kaynaklarda açıkça isyan etmek;⁴⁸ geçimsiz olup baş kaldırmak;⁴⁹ büyük günah işlemek olarak geçmektedir.⁵⁰ İbn Âşûr, "Fahişe kelimesi Kur'an'ı Kerim'de nekra olarak geldiği her yerde 'masiyet' anlamındadır" izahıyla da bunları te'yit etmektedir.⁵¹ Dolayısıyla tahyir âyetleri de esas alındığında mana, "Sizden biri dünyayı ve onun süslü hayatını Allah'a Resûlüne tercih etmek suretiyle sözleriyle veya işledikleriyle baş kaldırır, kötü davranırsa ve bunu açıktan yaparsa cezası diğerlerine göre iki kat olacağı" şeklindedir.⁵²

Bazı kaynaklarda bu manalara ilave olarak fâhişe kelimesinin zinayı da kapsadığı kaydedilmiştir. Ancak bunu söyleyenler âyet-i kerîmenin şart üslûbunda geldiğine dikkat çekerek Peygamber hanımlarının böyle bir günahtan korunmuş olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber'in eşlerine bu fiilin isnâdı Resûlullah'a, "...Eğer şirk koşarsan yaptıkların boşa gidecek ve kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olacaksın"⁵³ buyrulmasına benzer. Hz. Peygamber'den şirk sadır olması muhâl olduğu gibi eşlerindende zina meydana gelmesi mümkün değildir.⁵⁴ Nitekim Peygamber eşlerinden Hz. Nuh ve Hz. Lût'un hanımların da olduğu gibi iman etmeyen olmuştur ama onlardan zina vukû bulmamıştır.⁵⁵

Netice olarak Mü'minlerin anneleri bir haram fiil işleyecek olurlarsa işledikleri günahın cezası iki kat olacaktır. Bu cezaların ilki işledikleri günahın cezası, diğeri de

⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, "fhş" **md.**; el-Mu'cemu'l-Vasît, "fhş" **md.**.

⁴⁷ İzutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar**, trc.Selahattin Ayaz, 2. bsk., İstanbul, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s.306.

⁴⁸ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 487; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 424; Uleymî, **Fethü'r-Rahmân**, C. V, s. 360.

⁴⁹ Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 468; Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 377.

⁵⁰ Zemahşerî, **Keşşaf**, C. III, s.258.

⁵¹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. VIII, s. 319; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yüksel, "Kur'an'da Fuş Kavramı", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1999, No: 11, s. 175-183.

⁵² Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 341.

⁵³ Zümer 39/65.

⁵⁴ Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 424; Mâverdî, **en-Nüket**, s. 378; Begavî, **Meâlim**, C. VI, s. 347; Derveze, **et-Tefsîrü'l-Hadîs**, C. VII, s. 375.

⁵⁵ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâm**, C. III, s. 567; Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 257; Kurtubî, **el-Câmî**, C. XVII, s. 117; Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, C. VII, s. 155.

Hız. Peygamber'in hanımı olmalarının bedelidir.⁵⁶ Hız. Peygamber'e yapılacak en büyük eziyet ahlak noktasında olacağı için Cenâb-ı Hak Peygamber hanımlarını bu konuda uyarmıştır.⁵⁷

Allah Teâlânın vereceği bu cezaya, onların Peygamber hanımı olmaları mâni değildir.⁵⁸ Aksine Allah bu cezayı, Peygamber'in hakkını korumak için verir.⁵⁹ Her kim olursa olsun Allah katında kıymetini takvasından alır.⁶⁰ Peygamber hanımlarıyla ilgili olması bu cezalandırmanın zor olacağını göstermez.⁶¹

30. âyet-i kerîmede azaba sebep olacak şeylerden sakınmayı emrettikten sonra bir sonraki âyette onlara cenneti kazandıracak amellere geçilmektedir.

"Sizden kim de Allah'a ve resulüne itaat eder, güzel şeyler yaparsa onun hak ettiği karşılığı iki kere veririz. Ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık."

Öncelikle kişi fikrini, zihnini ve gönlünü temizlemesi gerekirdi ki Allah'ın emirlerini yapabilecek duruma gelsin. 30. âyetle bu sağlanmış ardından Peygamber hanımlarının bezenmesi gereken hususlara geçilmiştir.⁶²

Allah Teâlâ Peygamber hanımlarına, içlerinden Allah'a ve Resûlüne itaatte dâim olanlara,⁶³ ihlasla ve Peygambere tâbî olarak amel-i salih işleyenlere karşılığını iki kat olarak, onlar için rızık olarak cenneti hazırladığını bildirmiştir.⁶⁴ İlk mükafat yapılan amel-i salih için; diğer mükafat, Peygamber'in eşi olarak hayatlarına devam etmeyi tercih ettikleri⁶⁵ yahut vahyin merkezinde tüm hanımlara örnek ve önder olmalarından ötürü kendilerine verilecektir.⁶⁶

⁵⁶ Elmalılı, **Hak Dîni**, C. I, s.538.

⁵⁷ Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 256.

⁵⁸ Beyzâvî, **el-Bahrü'l-Muhît**, C. VI, s. 230; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXI, s. 320.

⁵⁹ Ebussuûd, **İrşâd**, C. VII, s. 102.

⁶⁰ Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 212.

⁶¹ Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 257.

⁶² Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 342.

⁶³ Ebussuûd, **İrşâd**, C. VII, s. 102; Nablûsî, **Tefsîrü'n-Nablusî**, C. X, s. 56.

⁶⁴ Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 214.

⁶⁵ Beyzâvî, **Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 301.

⁶⁶ Nablûsî, **a.g.e.**, C. X, s. 55.

2.2.2. Mü'minlerin Annelerinin Mahrem olmayan Erkeklerle İletişimde riayet Etmeleri Gereken Ölçü

Cenâb-ı Hak mü'minlerin annelerine, mahremleri olmayan erkeklerle iletişim kurmalarını yasaklamamış ancak riayet etmeleri gereken hususları bildirmiştir.

Âyette şöyle buyrulmaktadır:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا

*"Ey Peygamber hanımları! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Şu halde sözü yumuşak bir edâ ile söylemeyin ki kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin."*⁶⁷

Cenâb-ı Hak bu âyette mü'minlerin annelerine ikinci defa "Ey Peygamber hanımları!" şeklinde hitab ettikten sonra onların herhangi bir kadın gibi olmadıklarına dikkat çekmiştir.

Bu cümle, "Sizin benim katımdaki kıymetiniz diğer hanımların değeriyle aynı değildir. Siz benim katımda çok kıymetlisiniz." anlamındadır.⁶⁸ Mü'minlerin anneleri son Peygamber Hz. Muhammed'i dünya ve zinetlerine tercih ederek dünyada mü'minlerin anneleri olarak fazilet ve derece bakımından diğer kadınlardan üstünlük elde etmenin yanı sıra ahirette de Resûlüllah'ın eşi kalmaları onları farklı kılan önemli bir unsurdur.⁶⁹ Aynı zamanda onlar zaman zaman vahyin inişine bizzat şahit olmuş, gece gündüz Allah'ın elçisinin yanında bulunmuş ve onun her haline tanıklık etmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'i zaman zaman görenler ve onunla fazla vakit geçiremeyenlerden farklıdırlar. Bu durum onların daha muttakî olmalarını, dünya ve zinetlerine de meyletmemelerini gerekli kılmaktadır.⁷⁰ İşte bu şartlara ve yukarda geçen vasıflara sahip olmak Resûlüllah'ın hanımlarını, takvâ sahibi olmaları⁷¹ ve

⁶⁷ el-Ahzâb 33/32

⁶⁸ Beğavî, **Medârik**, C. VI, s. 348; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 424.

⁶⁹ Matürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 339; Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 259; Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, C. XI, s. 186; Elmalılı, **Hak Dîni**, C. VI, s. 540.

⁷⁰ Mukâtil, **a.g.e.**, C. VI, s. 487; Matürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 339; Suyûtî, **ed-Dürri'l-Mensûr**, C. XII, s. 28; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 7.

⁷¹ Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, C. XI, s. 186.

Resûlüllah'a muhâlefet etmekten sakınmaları şartıyla ümmetin en faziletli ve şerefli kılımlarıdır.⁷²

Görüldüğü gibi tahyir âyetlerinden sonra mü'minlerin annelerine yapılan ilk uyarı hayasızlıkla ilgiliydi ve bunu yapmaları durumunda cezasını iki kat olarak ödeyecekleri belirtilmiştir. Bu âyette ise böylesi büyük günaha düşmemek için nasıl davranmaları gerektiği anlatılmıştır. Bu hususta ilk yasak konuşma tarzıyla, ses tonuyla ilgili gelmiştir.⁷³ Yabancı bir erkekle konuşurken, kalbinde hastalık bulunanların kendilerine laf atıp sataşmalarına fırsat vermeyecek bir tarzda konuşmaları, kırıtarak ve seslerini yumuşatarak konuşmaktan sakınmaları emredilmiştir.⁷⁴ Bu âyet mü'minlerin annelerine konuşma yasağı getirmemiştir. Bilakis kalbinde hastalık bulunanların art niyetlerine mahal vermeyecek üslubta, içerikli ve nitelikli maruf söz söylemeleri emredilmiştir.⁷⁵

Âyet-i kerîmede geçen önemli kavramlardan biri de "maraz" kavramıdır. Bu âyet dahil Kur'ân'da on dört yerde geçmektedir.⁷⁶ Kalpteki maraz, insanı dinde sağlıklı olmaktan çıkaran her tür problemi ifade etmektedir.⁷⁷ Bu âyette de kalpteki hastalığın iman zayıflığı, gayri meşru işleri işleme arzusu, nifak, şüphe ve fücür anlamlarını içermektedir.⁷⁸

Bu âyette Hz. Peygamber'in hanımlarının müstesna bir şerefe sahip oldukları, ulaştıkları bu mertebeye kendi iradeleri yani takvaları sebebiyle ulaştıkları belirtilmiştir.⁷⁹ Sahip oldukları nimetlerle ve taşıdıkları sorumlulukla diğer kadınlardan farklı olan mü'minlerin annelerine,⁸⁰ buldukları konuma ses tonuyla

⁷²Matürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 339.

⁷³Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 258.

⁷⁴Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 540; Kur'ân Yolu, C. IV, s. 381.

⁷⁵İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 9.

⁷⁶Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, **el-Mu'cemü'l-müfehres**, s. 664.

⁷⁷Lisânü'l-arab, **"mrz"** md..

⁷⁸Mukâtil, **Tefsîrû Mükâtil**, C. III, s. 488; Ferrâ, **Meâni'l-Kurân**, C. II, s. 342; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, C. X, s. 293; Mâtürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 339; Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 339; Sa'lebî, **el-Keşfü ve'l-Beyân**, C. V, s. 106; Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 469; Beğavî, **Meâlim**, C. VI, s. 348; Neseffî, **Medârik**, C. III, s. 302; Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XVII, s. 115; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 424; Şevkânî, **Fetü'l-Kadîr**, C. IV, s. 277; Abdurrahman es-Sa'dî, **Teysîr**, s. 779; Cezâirî, **Eyserü't-Tefâsîr**, C. IV, s. 267; Hikmet b. Beşîr, **et-Tefsîrû's-Sahîh**, C. IV, s. 124; Mustafa Müslim, **Tefsîr mevzûî**, C. VI, s. 109.

⁷⁹Cezâirî, **Eyserü't-Tefâsîr**, C. IV, s. 266; Mustafa Müslim, **Tefsîr mevzûî**, C. VI, s. 109.

⁸⁰Geniş bilgi için bkz. Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 221.

dahi olsa en ufak hanel getirecek davranışlardan sakınmaları emredilmiştir.⁸¹ Konuşma ve tavırlarıyla, iman zafiyeti olan kişilere fırsat vermeyerek emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkere devam etmeleri istenmiştir.

2.2.3. Teberrücten, İffete Muğâyir Tavır ve Tarzlardan Sakınmak

Mü'minlerin annelerinin 30. âyette belirtilen hayasızlıktan sakınabilmeleri için, iffetlerini töhmet altında bırakacak her tür şâibeden uzak kalmalarını sağlayacak ikinci adım ev dışındaki yaşam tarzı hakkında olmuş ve bu konuda kırmızı çizginin ne olduğu açıklanmıştır.

Buna göre mü'minlerin anneleri için aslolan bir ihtiyaç olmadığı sürece dışarıya çıkmamaları ve evlerinde vakarlarıyla oturmalarıdır.⁸² Dışarı çıkmalarını gerektiren durumlarda ise câhiliye dönemindeki kadınların yaptığı gibi açılıp saçılmaları ve İslam öncesi durumu hatırlatacak bir davranış içerisinde girmemeleri gerekmektedir.

İlgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...

"Evlerinizde oturun ve daha önce câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın..."

Âyet-i kerîmenin tefsiri:

Bu âyette biri teberrüc diğeri câhiliye olmak üzere iki önemli kavram geçmektedir.

Teberrüc: Ortaya çıkmak, görünmek, yükselmek, parlamak gibi manalara gelen "burc" aslından türemiştir. Yıldızlaşmak, gösterişli olmak,⁸³ dikkat çekmek ve kendini teşhir etmek anlamlarını ihtiva eder.⁸⁴ Gökyüzünün teberrücü, yıldızlarla süslenmesi;

⁸¹ Mukâtil, *Tefsîrû Mükâtil*, C. III, s. 487.

⁸² Cessâs, *Ahkâm*, C. III, s. 471; Vâhidî, *el-Vasît*, C. III, s. 469; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, C. XI, s. 287.

⁸³ Duman, Zeki, *Beş Sürenin Tefsîri*, s. 98.

⁸⁴ H. Yunus Apaydın, "Tesettür", *DİA*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 538.

kadının teberrücu, mahremi dışındaki erkeklere zînetlerini ve mahrem güzelliklerini göstermesi anlamına gelir.⁸⁵

Âyet-i kerîmede kaçınılması istenen şey "câhiliye teberrücu" olarak ifade edilmiştir. Kur'ân'da iki yerde⁸⁶ kadınların örtünmesiyle ilgili olarak zikredilen "teberrücu" kavramı yukarıda da geçtiği gibi kadınların mahremleri dışındaki erkeklere zînetlerini ve mahrem güzelliklerini gösterip, sokaklarda çekici bir edâ ile yürümeleri; gerdanlık ve küpelerini teşhir edecek şekilde başörtüsünü arkaya atmaları; vücudunu örtmeyen kıyafetlerle, takılarla ve koku sürünerek dışarı çıkmaları; gözleriyle işve yapmaları, içini gösterecek nitelikte kıyafetlerle, örtmekle yükümlü oldukları yerleri açarak dışarda gezmeleri şeklinde açıklanmıştır.⁸⁷

Teberrücu birlikte kullanılan "ilk câhiliye" den maksadın ne olduğu hususunda kaynaklarda farklı bilgiler geçmektedir.⁸⁸ Kelimenin Kur'ân'da geçtiği âyetlerin⁸⁹ bağlamına bakıldığı zaman bunun bir zaman diliminden ibaret olmayıp aksine kendine mahsus belirli bir hayat anlayışına sahip bir yaşam tarzı olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰ Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde Araplar'ın İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâm sonrasında ayırt etmek için kullanılmış bir kavramdır.⁹¹ Diğer bir ifadeyle, Allah'ın ilmine dayanmayan bir sistemin hakim olduğu dönemin düşünce ve hayat tarzı kastedilmektedir.⁹² Dolayısıyla bir inanç sistemi olmasının yanı sıra ahlâkî ve ictimâî boyutları da vardır ve İslam bunların tamamını temizlemeyi hedeflemiştir.⁹³

⁸⁵ el-Mu'cemu'l-Vasît, "brc" md..

⁸⁶ Nûr 24/60; el-Ahzâb 33/33.

⁸⁷ Mu'cemu'l-Vasît, "brc" md.; Ferrâ, **Meânî**, C. II, s. 342; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, C. X, s. 294; Zeccâc, **Meânî**, C. IV, s. 225; Sa'lebî, **el-Keşf**, C. V, s. 107; Mâverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 399; Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 260; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 425; Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 117; Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 538; Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 228; Süleyman Ateş, **Çağdaş Tefsir**, C. VII, s. 161.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 117.

⁸⁹ Âl-i İmrân 3/154; Mâide 5/50; el-Ahzâb 33/33; Feth 48/26.

⁹⁰ Seyyid Kutub, **Fî Zilâl**, C. XII, s. 27. Ayrıca bkz. Nablûsî, **Tefsîrü'n-Nablûsî**, C. X, s. 67.

⁹¹ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 488; Derveze, **Tefsîrü'l-Hadîs**, C. VII, s. 379; Mustafa Fayda, "Câhiliye", **DİA**, C. VII, İstanbul, 1993, s. 17; Ayrıca bkz., ca

⁹² Izutsu, **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, s.239-251.

⁹³ Hz. Peygamber (s.a.v.) "Bir kavga esnasında bir adamı annesi ile ayıplayan Ebu Zer'e (r.a.) bu davranışı sebebiyle, "Sen, içinde câhiliye kalmış bir kimsesin" demesi ahlâkî tarafına örnektir. Buhârî, İman 22

Bu âyet-i kerîmede mü'minlerin annelerine, vakarınızı koruyarak evlerinizde oturun;⁹⁴ dışarı çıkmanızı gerektiren bir ihtiyacınız olduğu zaman İslamî kişiliğinize, iffetinize halel getirecek câhilî tavır ve tarzlardan, kuşku uyandıracak hareketlerden sakının; câhiliye döneminde süslenip güzel kokular sürünüp⁹⁵ başörtülerini arkaya atarak zinetlerini teşhir eden kadınlar gibi davranmayın denilmiştir.⁹⁶

Diğer taraftan teberrüc sade Hz. Peygamber'in değil aynı zamanda Müslüman kadınların tamamını ilgilendirmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hanımlarının yabancı erkeklerle konuşurken dikkat etmeleri gereken kriterler ve yasaklanan câhiliye teberrücü ümmetin kadınlarının tümü için geçerlidir.⁹⁷

2.2.4. Hz. Peygamber'in Hanımlarının İbadete Teşvik Edilmeleri

Mü'minlerin annelerine, Allah ve Resûlü'nü tercih etmelerinin ardından buldukları konuma layık olmaları için nelerden sakınmaları ve nelerden arınmaları gerektiği anlatılmıştı. Şöyle ki, ses tonlarının ciddî konuştuklarının ma'kûl ve ma'rûf olması; evlerinde vakârla oturmaları, zaruret hasıl olupta dışarı çıktıklarında İslam öncesi dönemi hatırlatacak ve ahlakî noktada onları töhmet altında bırakabilecek her tür davranıştan kaçınmaları emredilmişti. Sûrede daha sonra ibadetlere geçilmiştir.

Âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

”...وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ...”

”...Namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûl'üne itaat edin...”

Mü'minlerin annelerine, Allah ve Resûlü'ne mutlak anlamda itaat farz olduğu halde iki ibadet özellikle zikredilmiş, Allah'a kulluğun esası olan namazı hakkıyla kılmaları ve kullara ihsan sayılan zekâtı vermeleri emredilmiştir.⁹⁸ Çünkü, bu iki

⁹⁴ Mustafa Müslim, **Tefsîr Mevzûî**, C. VI, s. 109.

⁹⁵ Abdurrahman es-Sa'dî, **Tefsîr**, s. 780,

⁹⁶ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 488.

⁹⁷ Bu emirler bizzat Hz. Peygamber'in hanımlarına hitab etmiş olsada Nûr sûresi 24/ 31. ve 60. âyetler delil gösterilerek tüm mü'min kadınlara yönelik olduğu izah edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Nablûsî, **Tefsîrü'n-Nablûsî**, C. X, s. 67.

⁹⁸ Ebû Hayyân, **Bahrü'l-Muhît**, VII, s. 305; İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 798.

ibadet bedenî ve malî ibadetlerin aslını oluşturmaktadır.⁹⁹ Bu ikisini hakkıyla îfâ eden diğerlerini zaten yapar.¹⁰⁰ Yukarıda sayılan kötülüklerden kişiyi namaz alıkoyar,¹⁰¹ zekat ise malın temizlenmesini sağlayan ibadettir.¹⁰² Esasen mü'minlerin anneleri bu ibadetleri yaptığı halde emir tekrar edilmiştir. Bundan maksat, yapmakta oldukları ibadatlere devam etmelerinin ve daha fazla itina göstermelerinin istenmesinin yanı sıra Peygamber hanımı olmaları kendilerini ibadet sorumluluğundan kurtarmayacağı hususunda bir uyarıdır.¹⁰³ Yani onlara, "bulduğunuz konum sizi aldatmasın. Çünkü bu konum ahiretiniz için yeterli değildir. Bilakis sizi amelleriniz kurtaracaktır." anlamında ikazdır.¹⁰⁴

Resûlullah'ın hanımlarına zekât emri ihsân anlamındadır.¹⁰⁵ Yahut bazı hanımlarının sahip olduğu zinetlerin zekatıdır.¹⁰⁶ Çünkü onlar zekat verecekleri başka mala sahip değillerdi.¹⁰⁷ Şu ana kadar verilen emirler ve konulan yasakların tamamı Allah'a ve Resûl'üne itaatten ibarettir ve mü'minlerin annelerinden de bu istenmiştir.

2.2.5. İlâhî Emirlerin Hedefi

Cenâb-ı Hakk'ın hayasızlığı ve ona götüren vesileleri yasaklamasının, onun yerine en kıymetli şeyleri emretmesinin sebebi, Hz. Peygamber'e yakın olan herkesten maddî manevî kirlilerin izâle edilip onların tertemiz kılınması olarak açıklanmıştır.¹⁰⁸

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“...Ey Peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.”

⁹⁹ Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 278; Neseî, **Medârik**, C. III, s. 302.

¹⁰⁰ Zemahşerî, **Keşşaf**, C. III, s. 260.

¹⁰¹ Ankebût 29/45.

¹⁰² Tevbe 29/103; Merâgî, **Tefsîrü'l- Merâgî**, C. XII, s. 6.

¹⁰³ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s. 13.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 342.

¹⁰⁵ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 345.

¹⁰⁶ Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 231.

¹⁰⁷ Mâtürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 342.

¹⁰⁸ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 346; Beyzâvî, **Bahrü'l-Muhît**, C: I., s. 231; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 278.

Âyet-i kerîmede geçen "rics", şeytan, şirk, isyan, günah, şek, fuhuş, kötü ahlak, cehalet, Allah'ın emirlerini terk, nehiyelerini işleme, hulâsa Allah'ın rızasının olmadığı bütün işlere denir. Dolayısıyla günaha bulaşmak rics, takvayı yaşamakta taharettir.¹⁰⁹

Mana: *Ey Resûlüllah'ın ev ahalisi! Allah sizden kötülüğü ve ahlaksızlığı uzaklaştırmak; sizleri günah ve kötülüklerden, kin ve hasetten arındırıp, amellerinizi güzelleştirmeyi, ecrinizi büyütmeyi murad etmektedir.*¹¹⁰

2.2.6. Ehl-i Beyt Kavramı

Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber'in aile bireyleri için kullanılan bir kavramdır.¹¹¹ Bu kavram, tefsirini çalıştığımız bu âyet dahil Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir.¹¹² Hz. Mûsâ'dan bahseden Kasas sûresinde annesi, Hz. İbrâhim'den bahseden Hûd sûresinde hanımı kastedilmiştir. Ancak Ahzâb sûresinde geçen "ehl-i beyt" ten maksadın ne olduğu konusunda müfessirler üç farklı izah yapmıştır.¹¹³

- 1- Âyet-i kerîmede geçen beytten maksat Hz. Peygamber'in evi, ehl sözcüğünden murad sadece onun hanımlarıdır. Çünkü âyetin iniş sebebi Resûlüllah'ın hanımlarıdır.¹¹⁴ Ayrıca ardından gelen 34. âyetteki fiil sîgalarının cemi müennes gelmesi ve âyetin bağlamı dikkate alındığında ehl-i beytten maksadın Resûlüllah'ın hanımları olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Bu görüşe sahip olan müfessirler, " **لِيُطَهِّرَكُمْ - لِيَذْهَبَ عَنْكُمْ** " cümlelerinde geçen "كُمْ" zamirinin çoğul

¹⁰⁹ Mukâtil, **Tefsîrü'l-Mukâtil**, C. III, s. 488; Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 296; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 571; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 425; Begavî, **Tefsîrü begâvî**, C. VI, s. 350; Zemahşerî, **Keşşaf**, C. III, s. 260; Maverdî, **en-Nüket** s. 401; Kuşeyrî, **Letâif**, C. III, s. 38; Sa'lebî, **el-Keşf**, C. V, s. 108.

¹¹⁰ Taberî, **Câmi**, C. X, s. 296; Maverdî, **en-Nüket**, s. 401; es-Sa'dî, **Teysîr**, s. 780.

¹¹¹ Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", **DİA**, C. X, İstanbul, 1994, s. 498.

¹¹² Kasas 28/12: "*Biz önceden onun, başka sütanneleri kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, 'Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?' dedi.*"; Hud 11/73: "*Elçiler de 'Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir'*" dediler."; Ahzab 33/33:

¹¹³ Maverdî, **en-Nüket**, s. 401

¹¹⁴ Mukâtil, **Tefsîrü'l-Mukâtil**, C. III, s. 489; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 279; Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", **DİA**, C. X, İstanbul, 1994, s. 498.

¹¹⁵ Kurtubî, **el-Câmi**, C. XIV, s. 119; Suyûtî, **Dürrü'l-Mensûr**, C. XII, s. 36; İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 798; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 15.

müzekker gelmesini iki şekilde izah etmişlerdir. Birincisi âyette tağlîb sanatı¹¹⁶ vardır. Yani, ailenin başında bulunan Hz. Peygamber'i ve eşlerininide kapsayacak şekilde müzekker sîga kullanılmıştır.¹¹⁷ İkincisi, "أَهْلٌ" kelimesinin lafzına delâlet ettiği için müzekkerdir.¹¹⁸

- 2- Ehl-i beytten maksat Hz. Peygamber, hanımları, çocukları ve damadı Hz. Âli'dir. Buna âyetin kendisi ve bazı rivayetler delildir. Âyette bu kavramın öncesi ve sonrasında bulunan kadınlara yönelik özel hitabın bırakılıp yukarıda geçtiği gibi tağlîb yoluyla çoğul müzekker sîgasına geçilmesidir. Eğer sadece kadınlar kastedilseydi "كُنَّ" yerine "كُنَّ" zamiri kullanılırdı.¹¹⁹ Bu açıklamayı destekleyen rivayetlere gelince bazı kaynaklar bunlara uzunca yer vermiştir.¹²⁰ Bunlardan biri âyet-i kerîmenin nüzûlünün ardından meydana gelen olayı aktarmaktadır. Şöyle ki Hz. Peygamber hanımlarından Ümmü Seleme'nin yanında iken Ahzâb 33/33 nâzil olmuş, Resûlullah da yanında bulunan yahut sonradan gelen Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak, "Allahım, bunlar benim Ehl-i beytimdir, onları günahlarından temizle!" diye dua etmiş, bunun üzerine Ümmü Seleme kendisinin Ehl-i beyt'ten olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber ona, "Sen zaten kendi yerindesin, sen hayır üzeresin" şeklinde cevap vermiştir."¹²¹ Bu ve benzeri rivayetler ailenin diğer efradını Ehl-i beyt kavramı içine dahil etmiştir.¹²²
- 3- Ehl-i beyt'ten maksat sadece Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'dir. Çünkü âyetin ilk cümlelerindeki cemi müennes zamiri "كُنَّ" bırakılıp, cemi müzekker zamiri olan "كُنَّ" e geçilmiştir. Bu durum cümlenin öncesinden ve sonrasında müstakil olarak gelmesindeki maksadın, Hz. Ali Fatıma Hasan ve Hüseyin'in

¹¹⁶ Tağlîb: "Aralarındaki bir ilgiden dolayı bir lafzı diğer lafzı ve anlamını kapsayacak biçimde kullanmak demektir." Geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "Tağlîb", DİA, C. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 372.

¹¹⁷ Vâhidî, *el-Vasît*, C. III, s. 470; Sa'lebî, *a.g.e.*, C. V, s. 108; Muhammed el-Uleymî, *Fethü'r-Rahmân*, C. V, s. 363.

¹¹⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, C. XI, s. 194; Kannûcî, *Fethü'l-beyân*, C. XI, s. 85.

¹¹⁹ Zeccâc, *Meânî*, C. IV, s. 226; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Muhît*, C. VII, s. 307; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. XIV, s. 119; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, C. XVIII, s. 260; Mustafa Müslim, *Tefsîr Mevzûî*, C. VI, s. 110.

¹²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, C. X, s. 296-297; İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. VI, s. 798.

¹²¹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, C. X, s. 296; Nehhâs, *İ'râb*, s. 772; Hâzin, *Lübâb*, C. III, s. 425; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, C. VI, s. 351.

¹²² Kurtubî, *el-Câmi'*, C. XIV, s. 119; İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. VI, s. 798; en-Nâsirî, *Teyşîr*, C. V, s. 127.

olduğudur.¹²³ Ancak bu görüş âyetin siyâk ve sibâkına muhaliftir. Hz. Peygamber'in hanımları bu âyetin kapsamına evleviyyetle dahildir.¹²⁴

2.2.7. Kur'ân ve Hikmet Eğitime Aralıksız Devam Etmeleri

Hz. Peygamber'in hanımlarına özel hitab eden âyetlerin sonuncusu 34. âyette onların aslî görevleri kendilerine bildiriliyor.

وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا

*"Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır."*¹²⁵

Âyet-i kerîmede geçen zikir kelimesinin sözlük anlamı; hatırlamak, hatırına bir şey gelmesi, dile getirme,¹²⁶ bir şeyi sürekli gönlünde ve gündeminde tutma, okuduğunu, duyduğunu ve gördüğünü başkalarına aktarma,¹²⁷ tefekkür, tedebbür ve amel etme anlamlarına gelmektedir.¹²⁸ Bu anlamları esas alan kaynaklar âyet-i kerîmede Hz. Peygamber'in hanımlarından iki şey istenilmiş olduğunu söylemektedir.

Birincisi, kendilerine verilen nimetlere şükretmeleri ve bunları unutmamalarıdır. Zira sadece Hz. Peygamber'in hanımlarının sahip olduğu büyük nimetler bulunmaktadır. Allah onları vahyin indiği merkezin ve nübüvvet hanesinin ehl-i beyti kılmıştır.¹²⁹ Vahiy meleğinin Kur'ân'ı inzâl için onların hâne-i saâdetlerine sürekli gidip gelişine tanık olmuşlar ve evlerinde vahiy her daim okunmuştur.¹³⁰ Cenâb-ı Hak bu nimetleri, onlara olan lütfunu düşünmelerini hatırdan tutup ona şükretmeleri gerektiğini âyetle hatırlatmıştır.¹³¹

¹²³ Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 279.

¹²⁴ Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 231; Ebû Hayyân, **Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 307; Hayrettin Karaman, v.d., **Kur'ân Yolu**, C. IV, s. 382.

¹²⁵ el-Ahzâb 33/34

¹²⁶ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "zkr" md..

¹²⁷ İbn Âşûr, **a.g.e.** C: IX, s. 18.

¹²⁸ es-Sa'dî, **Teysîr**, s. 780.

¹²⁹ Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 231.

¹³⁰ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 347.

¹³¹ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 299; Mustafa Müslim, **Tefsîr Mevzûî**, C. VI, s. 110; Muhammed Mekkî, **Teysîr**, C. V, s. 128.

İkincisi Hz. Peygamber'in hanımlarının ilim tahsil etmeleri, bunu nasıl yapacaklarının izahı¹³² ve öğrendiklerini insanlara tebliğ etmeleridir.¹³³ Bu âyetin öncesinde geçen bütün farzları, vacibleri âyetlerden ve sünnetten öğrenmeleri ve onları yerine getirmeleri, haramları öğrenip onlardan da sakınmaları gerekmektedir.¹³⁴ Evlerinde nâzil olan ve tilâvet edilen bu âyetleri, Peygamber'in şahit oldukları fiillerini, sözlerini ümmete tebliğ etmeleri bu âyetle emredilmiştir.¹³⁵

Hz. Peygamber'in hanımlarına, Allah'ın âyetlerini ve hikmeti okumaları emredilmiştir. Allah'ın âyetlerinden maksat Kur'ân-ı Kerîm olduğu hususunda ittifak vardır. Hikmetten maksadın kaynakların çoğunda sünnet olduğu kaydedilmiştir.¹³⁶ Bazı kaynaklarda ise maksat Allah'ın âyetlerinin hikmetini anlamaktır;¹³⁷ helaller, haramlar, hadler¹³⁸ ve vaaz âyetleridir.¹³⁹ Bu âyetler Kur'ân'ı ezberlemeye ve onunla birlikte sünneti mütaala yapmaya teşvik etmektedir.¹⁴⁰

Tahyîr meselesini ele alan 28-29. âyetlerin ardından Hz. Peygamber ile hanımları arasında bir ahid gerçekleşti. Resûlullah ile birliktelikleri istikrara kavuşan hanımlarının Hz. Peygamber'e uyumlu hale gelmeleri için onlara fiilî ve kavli bir takım emirler verildi. Bütün bunlar mü'minlerin annelerinin manevî kirlere temizlenmesi ve üstün vasıflarla donanmasını hedefliyordu. İşte bütün bunlarda onların maslahatı gözetilmiştir ve Allah'ın kendilerine lütfudur. Kullarının maslahatının nerede olduğunu en iyi bilen ve herşeyden haberdar olan ancak O'dur.¹⁴¹

¹³² es-Sa'dî, **Teysîr**, s. 780.

¹³³ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 571.

¹³⁴ Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 260.

¹³⁵ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 571; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 279; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 18.

¹³⁶ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 299; Nehhâs, **İ'râb**, s. 772; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 425; Abdülmecid eş-Şeyh Abdülbârî, **er-Rivâyâtü't-tefsîriyye fi Fethi'l-bârî**, C. I, Vakfû's-Selâm el-Hayriyye, Riyad, 2005, s. 931; Neseî, **Medârik**, C. III, s. 302; Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 119; Suyûtî, **Dürrü'l-Mensûr**, C. XII, s. 44; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. VI, s. 798; El-Cezairî, **Eyseru't-Tefasîr**, C. IV, s. 268; es-Sa'dî, **Teysîr**, s. 780.

¹³⁷ Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 249; Abdurrahman es-Sa'dî, **Teysîr**, s. 780.

¹³⁸ Mâverî, **en-Nüket**, C. IV, s. 401.

¹³⁹ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 489; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 425.

¹⁴⁰ Vâhidî, **el-Vasît**, C. III, s. 470.

¹⁴¹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 19.

2.2.8. Mü'minlerin, Hz. Peygamber'in Evine Girme âdâbı

Hız. Peygamber'in hanımlarının yabancılarla kuracakları iletişimde dikkat etmeleri gereken hususlar yukarıda 32. âyette ele alınmıştı. Şimdi inananların kendilerine anne konumunda olan Peygamber hanımlarıyla görüşüp konuşurken ve onların bulunduğu evlere girerken riayet etmeleri gereken hususlar 53. âyetle bildirilmiştir.

İslâm öncesi arap toplumunda kişilere ve aileye özel mahrem alan bulunsa da bu tam olarak herkes tarafından dikkate alınmıyordu. Özellikle bedevîler kapının önünde durur sonrada bağırarak ev sahibinin dışarı çıkmasını isterlerdi.¹⁴² Hatta bazan izin almadan evlere baskın yapar gibi girerlerdi.¹⁴³ Bu durum Hz. Peygamber'in evlerine girerken daha çok kendini gösteriyordu. Çünkü bu evler inananlar için vahyin merkezleriydi. Bu sebeble bazı kişiler Resûlullah'ın evlerine izin almadan girerler ve uzun süre kalırlardı. Bazan davet edilmeden yemek vakti gelir ve yemeğin pişmesini beklerlerdi. Bu durum aile efradını rahatsız etse de misafirleri incitmekten hayâ eden Allah'ın Resûl'ü onları uyarımadı.¹⁴⁴ Bu durum Hz. Peygamber'in Zeyneb vâlidemizle nikahlandığında verdiği velîme yemeğinde kendisini son derece rahatsız edecek seviyeye gelmişti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak Ahzâb sûresi 53. âyeti inzâl ederek bu duruma tedrici olarak müdahale etmiş Hz. Peygamber'in eşleriyle iletişim kurmak ve evine girip çıkmakla ilgili bazı düzenlemeler getirmiştir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in evine girerken dikkat edilmesi gerekenler bir diğeri de onun eşleriyle iletişime geçerken riayet edilmesi gereken hususlardır

Konuyla ilgili ilk âyeti kerime şöyledir:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاطِرِينَ إِنِّيهِ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ
“... ”

"Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda -erkenden gidip yemeğe hazırlanmasını

¹⁴² Cevâd Ali, **el-Mufasssal**, C. V, s. 26

¹⁴³ Buhârî, “İsti'zân”, 11.

¹⁴⁴ Seyyid Kutub, **fi Zilâl**, C. XII, s. 63.

beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın; bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez..."¹⁴⁵

Âyet-i kerîmenin yemek adabıyla ilgili bu bölümünün nüzûl sebebi ile ilgili birkaç rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre Hz. Peygamber kendisi için yemek hazırlandığında ashabını çağırır onlarla beraber yerdi. Yanında herhangi bir şeyi tutmaz ve biriktirmezdi. Bazı kişilerde yemekten önce gelir oturur ve yemeğin hazırlanmasını beklerdi. Yemeği yedikten sonrada oturup konuşmaya devam ederlerdi.¹⁴⁶ Hatta bu âyet-i kerîmede geçen “يُؤْذِي” fiilinin muzari olması, Resûlullah’ın evine karşı yapılan bu saygısızlık bir süredir devam ettiğini göstermiştir.¹⁴⁷ Ve muhtemelen bu âyetin nüzûlüne sebep olan son olay Resûlullah’ın Zeyneb’le evlendiğinde verdiği velime yemeğinde meydana gelmişti. Yemek bitmiş, misafirler gitmiş arkada sadece sohbet eden üç kişilik bir grub kalmıştı. Bunlar sohbeta dalıp uzun süre oturunca Hz. Peygamber bu durumdan rahatsız olmuştu. Nihayet gittiklerinin haberi geldi ve Resûlullah eşi Zeyneb’in yanına girdi. İşte bu olay üzerine evlerin mahremiyetiyle ilgili bu âyet inzâl edildi.¹⁴⁸ Ve böylece Hz. Peygamber’in evine giriş çıkış konusunda sınırlama getirildi.

Bu âyetin ilgili bölümü câhiliyeye ait üç hususa müdahale etmiştir.

- 1- Bu âyet nâzil olmadan önce eski alışkanlıklarına devam eden bazı kişiler zaman gözetmeden, kapı vurmadan ve hane sahibinden izin almadan eve girerlerdi. Bu âyetle başlangıçta Hz. Peygamber’in evine izinsiz girmek yasaklandı.
- 2- Hane sahibini zorda bırakan bir diğer husus ise yemek vaktinde veya öncesinde gelip yemeğe kalmaktı. Bu âyetle Resûl-ü Ekrem’in evlerine, davet edilmeden yemek yeme maksadıyla girmek yasaklanmıştır.

¹⁴⁵ Ahzâb 33 / 53

¹⁴⁶ Mâtürîdî, **Te’vîlât**, C. XI, s. 373; Elmalılı, **Hak Dîni**, C. VI, s. 567.

¹⁴⁷ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s.85.

¹⁴⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 450; Derveze, **et-Tefsîrü’l-hadîs**, C. VII, s. 408.

- 3- Ve asıl âyetin nüzûlüne sebep olan, yemeğin ardından misafirlerin ev sahibine eziyete dönüşecek şekilde eğlenceli sohbetler dalarak uzun süre oturmasında yasaklanmıştır.

Âdâb-ı muâşeretle ilgili bu kurallara öncelikle Resûlullah'ın evine karşı riâyet edilmesi emredilmiş daha sonra tüm mü'minleri kapsayacak şekilde Nûr sûresi 27-29. âyetlerle genişletilmiştir.¹⁴⁹

Âyet-i kerîme bu yasakları koyarken bunun gerekçesini Hz. Peygamber'e eziyet olarak izah etmiştir. Çünkü hane-i saadetlerine karşı gösterilen bu saygısızca tutum kendisini ve eşlerini bunalttığı, evini daralttığı gibi onu mescitteki aslî görevi dışında boş şeylerle meşgul ediyordu. Tüm bunlara karşı Resûlullah eve gelenleri incitmekten haya ettiği için rahatsızlığını ifade etmiyordu. Fakat bu durum kendisi ve ailesine eziyete dönüşmüştü. Hakkı açıklamaktan haya etmeyen Allah, ilgili âyeti kerimeyi inzâl ederek aile mahremiyetini ihlal eden bu davranışı yasaklamış ve Resûl'üne eziyeti haram kılmıştır.

2.2.9. M ü'minlerin Hz. Peygamber'in Eşleriyle Görüşme Âdâbı ve Hicab

Ahzâb sûresinin en önemli ve ağırlıklı konusu Hz. Peygamber ve hanımlarıyla ilgili hususlardır.¹⁵⁰ Bunlardan biride mü'minlerin, Hz. Peygamber'in hanımlarıyla saygın şekilde kuracakları iletişim adabıdır.

Konuyla ilgili âyeti kerimede şöyle buyrulmaktadır:

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُودُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا . إِنْ تَبَدُّوا شَيْئًا أَوْ تَخَفُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

"Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı üzme hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak

¹⁴⁹ Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 447.

¹⁵⁰ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXI, s. 249.

*eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır. Siz bir şeyi açığa çıkarsanız da gizleseniz de şurası muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir*¹⁵¹

Bu âyet-i kerîmede yapılan düzenlemeler sûre bağlamında ele alındığı zaman daha önceki âyetlerle alakası şöyle değerlendirilmiştir:

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in, genel olarak ümmetine karşı (vazifesinin) tutumunun nasıl olması gerektiğini üçüncü hitâbta, "Ey Nebi, biz seni şâhid, beşîr ve nezîr olarak gönderdik..."¹⁵² buyurarak açıklamıştır. Bu âyet-i kerîme ve ardındaki iki âyette mü'minlere hitab edilerek onların Hz. Peygamber'e ve eşlerine göstermeleri gereken saygıyı beyan etmiştir."¹⁵³ Yahut konu tahyîr âyetleri ve sonrasında ilişkilendirilecek olursa, mü'minlerin anneleri, Hz. Peygamber'in eşleri olarak kalmalarının ardından yabancı erkeklerle iletişimde dikkat etmeleri gereken hususlar ve zaruret olmadığı sürece evlerinde oturmaları, zaruret halinde dışarı çıktıklarında teberrücten sakınmaları istenmiştir. Bu âyetlerde ise mü'minlerin, Hz. Peygamber'in hanımlarıyla kuracakları iletişim adabı düzenlenmiştir.¹⁵⁴

İlk hicab âyeti olarak bilinen âyetin bu bölümüyle ilgili kaynaklarda birden fazla nüzûl sebebi rivayet edilmiştir:

- 1- Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş'la evlendiğinde verilen velime yemeğinde nâzil olmuştur. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde henüz on yaşında bir çocuk olan ve Peygamber'in hizmetine girerek on yıl yanında hizmet eden ve âyetin nâzil olduğu ortamın şahidi Hz. Enes bu olayı şöyle aktarmıştır:

"Hicâb âyetinin nüzûl zamanını en iyi bilen kişi benim. Hz. Peygamber Zeyneb vâlidemizle evlendikten sonra koyun eti ve ekmekten oluşan bir düğün yemeği vermişti. Düğüne misafirleri da'vet işiyle ben görevlendirilmiştim. Resûlullah bana kimleri çağıracağımı isim isim söyledikten sonra karşılaştığım herkesi çağırمامı emretmişti. Bende herkesi çağırmışım. O gün düğüne üç yüz küsür kişi davet etmişim. Resûlullah onar kişilik grublar

¹⁵¹ el-Ahzâb, 33/53-54.

¹⁵² el-Ahzâb, 33/45

¹⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, C. XVIII, s.

¹⁵⁴ *Bikâi Nazmü'd-dürer*, C. XV, s. 390.

oluşturup sofraya oturmamızı ve herkesin kendi önünden yemesini buyurmuştu. Herkes doyuncaya kadar yemiş ve yemeğini bitiren gitmişti. Ardından Hz. Peygamber bana sofrayı kaldırmamı emretti bende kaldırdım. Arkada sadece sohbet eden üç kişilik bir grub kalmıştı. Bunlar sohbete dalıp uzun süre oturunca Hz. Peygamber bu durumdan rahatsız olmuş kalkar gibi yapmıştı. Buna rağmen kimse kalkmayınca Hz. Peygamber çıkmış, eşlerini dolaşip dönüp gelmişti. Yine onları odasında sohbete devam eder halde bulmuş tekrar çıkıp Hz. Âişe'nin yanına gitmişti. Ardından misafirlerin çıkıp gittiklerinin haberi geldi. Hz. Peygamber eşi Zeyneb bint Cahş'ın odasına gitti. Bende hemen ardından girmek istedim ama Resûlullah bir perde indirerek benim girişime mani oldu. Bu arada hicab âyeti nâzil oldu.¹⁵⁵

- 2- Hz. Âişe bu âyetin nüzûl sebebini şöyle anlatır, “Bir gün Hz. Peygamber’le beraber yemek yerken Hz. Ömer geldi. Resûlullah onu yemeğe davet etti. Hz. Ömer de yemeğe başladı. Yerken parmağı benim parmağıma değince, ‘benim sözüm dinlenecek olsa kadınlara kimsenin gözünün değmesini istemezdim” dedi. Bunun üzerine hicab âyeti nâzil oldu.¹⁵⁶
- 3- Hz. Aişe’den gelen başka bir rivayete göre bu âyetin nüzûl sebebi Hz. Ömer’dir. Hz. Peygamber’e, “Ya Resûlellah! Sizin evinize iyilerde kötüler de giriyor. Keşke hanımlarınız örtünse.” demiştir. Ardından bu âyet nâzil olmuştur. Bu âyet, muvafakât-ı Ömer¹⁵⁷ olarak bilinen âyetlerdendir.¹⁵⁸

Netice itibariyle âyetin bu bölümünde Hz. Peygamber’in eşleriyle alakalı iki düzenleme yapılmıştır.

Birinci düzenleme, *âyetteki “Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar hicâb arkasında iken isteyin; bu sizin kalblerinizin de onların kalblerinin de temiz kalması için en uygundur.”* ibaresiyle getirilen hicâb’tır. Buna göre, Hz. Peygamber’in evine izinsiz girmeleri, davetsiz yemek yemekleri yasaklanan mü’min

¹⁵⁵ Buhârî, “**Tefsir**”, 450.

¹⁵⁶ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, **Ahkâm**, C. III, s. 611; Suyûtî, **Dürrü’l-mensûr**, C. XII, s. 107.

¹⁵⁷ Henüz vahyin nâzil olmadığı bir konu hakkında, Hz. Ömer’in, daha sonra incek olan vahye uygun düşen sözleri ve görüşleri demektir. Geniş bilgi için bkz. Gökhan Atmaca, **Muvafakat-ı Ömer, Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu**, C. III, Sivas, 2018, s. 321-340.

¹⁵⁸ Taberî, **Câmi ü’l-beyân**, C. X, s. 324; Kurtubî, **el-Câmi**, C. XIV, s. 144; Ayrıca bkz. Mustafa Fayda, “Ömer” md., **DİA**, İstanbul, 2007, s. 46.

erkeklere bunun ardından mü'minlerin anneleriyle görüşmelerine de sınırlama getirilmiştir. Bu sınırlamayı belirten anahtar kelime “hicap”tır.

“Hicab” sözlükte, ulaşmanın önündeki engel anlamına gelir.¹⁵⁹ Kelime anlamında tesettür veya peçe gibi anlamlar bulunmaz.¹⁶⁰ Mü'minlerin anneleriyle, onlardan bir şey isteyecek kişi arasındaki perde veya engeldir.¹⁶¹ Peygamber hanımlarına soru sormak yahut ihtiyaç hissedilen bir eşyayı onlardan istemek yasak kılınmamıştır. Yasaklanan şey yüzyüze görüşmektir.

Hicabın emredilmesinin sebebini Allah Teâlâ: *"Böyle davranmak gerek sizin kalpleriniz, gerekse onların kalpleri için daha temizdir."*¹⁶² olarak açıklamıştır. Kalb temizliğinin göz kontrolüne bağlandığı bu âyet, muhatabları açısından dikkate değerdir. Ki bunların ilki, kalb temizliği hususunda kimsenin boy ölçüşmeyeceği “mü'minlerin anneleri” olan Peygamber eşleri; diğeri ise onun öğrencileri ashâb-ı kiramdır.¹⁶³ Dolayısıyla hiç kimsenin kendi nefesine güvenmemesi ve kalbinin temizliği için sebeplerine sarılması gerekmektedir.¹⁶⁴

İkinci düzenleme, Resûl-ü Ekrem'in vefatının ardından mü'minlerin annelerinden herhangi biriyle kesinlikle nikahlanmamaktır. Bu düzenlemeyi içeren âyetin nüzulüne sebep olan hadise şöyledir:

Resûlullah'ın evine girip çıkanlardan biri, “eğer Nebî vefat ederse, ben ondan sonra falan hanımıyla evleneceğim.” demiş, bu haberde muhtemelen Hz. Peygamber'e ulaşmış ve kendisi bu sözden oldukça rencide olmuştu. Bunun üzerine âyet-i kerîmenin aşağıdaki ilgili bölümü nâzil olmuştur.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Ragıb el-İsfahânî, Müfredât, “hcb” md..

¹⁶⁰ Hicâbın peçe diye anlaşılması muhtemelen kapalı mekânlarda perde, kapı gibi şeyleri ifade eden hicâbın açık alana taşınmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bkz., H. Yunus Apaydın, “Tesettür” mad., **DİA**, C. XL, İstanbul, 2011, s. 541.

¹⁶¹ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 326.

¹⁶² el-Ahzâb, 33/53.

¹⁶³ Seyyid Kutub, **Fî Zilâl**, C: XII, s. 65; Daha sonra tüm ümmeti kapsayacak şekilde Nûr 24/30-31. âyetlerle düzenlenmiştir.

¹⁶⁴ Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 298.

¹⁶⁵ Taberî, **Câmiü'l-beyân**, C. X, s. 327.

“Resûlullah’ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşlerini de nikahlayamazsınız.”¹⁶⁶

Bu âyet, 6. âyetteki "Peygamber'in hanımları, müminlerin anneleridir" sözünden maksadın, onlarla nikahlanmak olduğunu açıklamıştır.¹⁶⁷ Resûlullah’a herhangi bir şekilde eziyet etmek yahut eşlerinden biriyle evlenmeyi istemek hiç kimsenin yapma hakkına sahip olmadığı bir şeydir. Böyle bir şeye teşebbüs hakkında Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.”

Ardından Resûl-ü Ekrem’e açık veya gizli verilecek her tür eziyetten Allah Teâlâ, “Siz bir şeyi açığa çıkarsanız da gizleseniz de şurası muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir.” tehdit üslûbuyla sakındırmıştır.¹⁶⁸

Âyet-i kerîmede Hz. Peygamber’in ardından eşleriyle nikahlanmanın haram kılınmasında hitab direk erkekleredir. Çünkü Resûlullâh’ın eşleri onu tercih ederken dünya ve ahirette onun eşi olarak kalmayı arzu ederek seçimlerini yapmışlardı. Yukarıda geçen âyetlerde bu yasak çeşitli te’kit üslubları kullanılarak kalbinde hastalık bulunanlar uyarılmışlardır.

Hicabla ilgili genel düzenleme 55. âyette kimleri kapsamadığı sayılarak konu daha da netleştirilmiştir.¹⁶⁹ İlgili âyette şöyle buyurulmuştur:

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِمْ فِي آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أَخَوَاتِهِمْ وَلَا نِسَائِهِمْ وَلَا مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ وَأَتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

“Peygamber hanımlarına babaları, oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve sahip buldukları hizmetçileri hakkında (perdesiz görüşmede) bir günah yoktur. Allah’a itaatsizlikten sakının. Kuşkusuz Allah her şeye tanıktır.”¹⁷⁰

¹⁶⁶ el-Ahzâb 33/53

¹⁶⁷ Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 448.

¹⁶⁸ Vehbe Zühaylî, **Tefsîrü'l-münîr**, C. XI, s. 384.

¹⁶⁹ İbn Âşûr, C. XXII, s. 96

¹⁷⁰ el-Ahzâb 33/ 55.

mahsus olanı güçlük çekmeyesin diye meşrû kıldık. Allah çok bağışlayıcı, pek esirgeyicidir.”¹

Âyet-i kerîmenin tefsiri:

Bu âyet-i kerîmeyle ilgili önemli hususlardan biri nüzul zamanıdır. Ahzâb sûresinin muhtevası dikkate alındığı zaman sûrenin bölümlerinin birbirinden farklı zamanlarda nâzil olduğu ve daha sonra tertib edildiği anlaşılmaktadır.² Dolayısıyla söz konusu bu âyetlerin nüzûl zamanını müstakil değerlendirmek gerekmektedir. Hz. Peygamber’in evlilik hayatını düzenleyen, sadece ona özel bazı hükümleri içeren bu âyetlerin nüzûl zamanı, bizzat âyetin içeriğiyle ilişkilendirilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Âyet-i kerîmede geçen, *"Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları kadınları hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz."* bölümü, bu âyetin mü'minlerin evliliklerini sınırlandıran Nisâ sûresindeki âyetlerden³ sonra nâzil olduğunu göstermektedir.⁴

Arap toplumunda yaygın olan çok eşlilik hicrî 8. yılda Nisâ sûresinin 3. âyetiyle sınırlandırılmış, mü'minler dört eş dışındakilerle ilişkilerini kesmişti.⁵ Bu durum Hz. Peygamber’in hanımlarıyla ilgili bir belirsizlik oluşturmuştu. Mü'minlerin annelerini endişelendiren, elde ettikleri Peygamber hanımı olma şerefini ve dolayısıyla mü'minlerin anneleri konumunu kaybetme ile karşı karşıya bırakan bu problemin, çözüme kavuşması gerekiyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in aile hayatına ait

¹ el-Ahzâb 33/50

² Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 345.

³ Nisâ4/3: *"Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."*

⁴ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 501; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 432; Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 376.

⁵ Nisâ sûresi Mümtehine sûresinden sonra nâzil olmuştur. Mümtehine sûresi ise Hz. Peygamber Mekke'nin fethine karar verdikten sonra Hatib b. Ebî Beltâ'nın bunu Mekke'lilere götürmesi için yazdığı mektubu Mekke'ye götürmesi için bir kadına vermesi üzerine nazil olmuştur. Buna göre Nisâ sûresi sekizinci yılda Mekke'nin fethinden önce nâzil olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Cuma Ali Havle, III. Uluslar Arası Siyer ve Sünnet Sempozyumu, **"Rudûd alâ's-şübühâtî'l-vârîde fî taaddüdü'z-zevcât, el-hurûb ve'l-gazavât, el-hudûd fî'l-İslâm, muâmeletü'r-Resûl li benî Kurayza"** C. II, 1.bsk., Beyrut, Mektebe Asriyye, 1981, s. 51.

özel hükümler ihtiva eden Ahzâb sûresi 50. âyet Hicrî 8. yılda Hz. Peygamber'in nikahında dokuz hanımı varken nâzil oldu.⁶

Bazı kaynaklarda bu âyet-i kerîmenin Mekke'nin fethinden sonra nâzil olduğuna delil olabilecek Ümmü Hânî ile ilgili bir olay aktarılmıştır. Olay şöyledir:

Resûl-i Ekrem amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'ye evlenme teklif etmişti. Ümmü Hânî bu teklife sevinse de çocuklarının küçük olduğunu bu sebeble görevlerini aksatmaktan ve çocukların kendisini rahatsız etmesinden korktuğunu söyledi. Hz. Peygamber'de. çocuklarına olan düşkünlüğünü taktir ederek onu hoş görüyle karşılamıştı. Çocukları büyüyünce Ümmü Hânî Resûlullah'tan kendisini nikahına almasını istedi. Hz. Peygamber ise bu defa ona, “*Seninle beraber hicret eden amca kızlarını sana helâl kıldık*” âyetini okumuştur.⁷ Ümmü Hânî'nin Mekke'den Medine'ye hicret etmemesi, bu âyete göre onun evliliğine mani olduğu rivayet edilmiştir.⁸

Bu âyetin nüzul zamanı bize şunu anlatmaktadır: Hz. Peygamber'e dörtten fazla evlilik mubah kılınmamıştır. Bilakis evliliği dörtle sınırlandıran âyet nâzil olduğunda nikahında dörtten fazla kadın bulunan mü'minler bunları boşamakla emredilmişken, Hz. Peygamber var olan eşlerini dörde indirmekle sorumlu tutulmamıştır. Eşlerinden hiçbirini boşamaması Resûlullâh'a özel bir durumdur.

Bu sûrede Hz. Peygamber'in, Nebî ve Resûl sıfatları çokça tekrarlanmaktadır. Bunun muhtemel hikmeti, onun kullar tarafından değil bilakis Rabbi tarafından seçilerek gönderilmiş olduğunu, dolayısıyla onun aile hayatıyla ilgili âyetlere de bu kapsamda bakılması gerektiği hususuna dikkat çekmektir.

Ahzâb sûresinin ana konularının en önemlisi Hz. Peygamber'in konumu, ve ailesidir. Aynı ana konudaki bu âyet-i kerîme, Resûlullâh'ın görevini, konumunu takdir edemeyen, aksine ona dil uzatan kalblerinde hastalık bulunanlara cevap niteliği taşımaktadır.⁹ Şöyle ki bu münafıklar, kalblerinde hastalık olanlar ve yahûdiler, Resûlullâh'ın Hz. Zeyneb'le evlendirilmesinde onun aleyhine gündem oluşturmaya ve

⁶ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 500; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, C. IV, s. 291; Derveze, **Sîretü'r-Resûl**, C. I, s. 71; Adnan Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadımla Evlilik," **İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, 2003, cilt: I, sayı: 2. bs., s. 9-32.

⁷ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Hânî", **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 321.

⁸ Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 231; ⁸ Derveze, **İzzet, et-Tefsîru-l-Hadîs**, C. VIII, s. 402.

⁹ **Bikâi Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 378.

fitne çıkarmaya çalışmışlardı. Bu âyette Cenâb-ı Hak onlara, Resûl'unün yaptığı evlilikleri kendisinin helal kıldığını bildirmiştir.¹⁰

Esâsen İslam şeriati, tüm emir ve yasaklarında Peygamber'in ve inananların eşit şekilde sorumlu olduğu bir dindir.¹¹ Ancak bunun istisnâları bulunmaktadır. Evlilikle ilgili olarak Resûlullah'a tanınan haklar bu istisnalardan biridir.¹²

Tekrar ilgili âyet-i kerîmeye dönecek olursak Cenâb-ı Hak Ahzâb sûresinde Resûl'üne dördüncü kez "Ey Nebî" hitabıyla seslenerek sadece kendisini ilgilendiren, ona özel hükümleri beyan etmiştir.¹³

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmenin giriş kısmında birden çok te'kit üslûbu kullanmıştır. Şöyleki, Hz. Peygamber'e nübüvvet vasfıyla hitabının ardından kelamına te'kit edatı "أَنَّ" nin başında bulunduğu isim cümlesi ile devam etmiştir.¹⁴ Ardından Peygamber'e bu evlilikleri helal kılanın kendisi olduğunu buyurmuştur.

Allah Teâlâ bu âyette Hz. Peygamber'e helal kıldığı dört sınıf kadını şöyle sıralamaktadır:¹⁵

1- Hz. Peygamber'in mehirlerini vererek evlenmiş olduğu hanımları:

Bunlar tahyir olayında dünya malına karşı Hz. Peygamber'i tercih eden ve bu âyet nâzil olduğunda Resûlullah'ın nikahında olan dokuz hanımıdır.¹⁶ Dolayısıyla Resûlullah bu âyet-i kerîme ile, mü'min erkeklerin evlenebilecekleri kadınların sayısını dörtle sınırlandıran âyetin dışında tutulmuş, hanımlarının sayısını dörde indirmek zorunda kalmadığı Kur'ân vahyiyle açıklanmıştır.¹⁷ "Mehirlerini verdiği kadınlar sana helaldir" cümlesi, mahremi dışında mehrini ödediği her kadının Resûlullah'a helal olduğu anlamına gelmez. Âyette geçen "helal kıldık" ifadesinin

¹⁰ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXI, s. 63.

¹¹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 571.

¹² Derveze, **et-Tefsîrü'l-mevzûî**, C. VII, s. 400; Geniş bilgi için bkz. Kevser Kâmil Ali, Salim Öğüt, "Çok Evlilik", **DİA**, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 366-368.

¹³ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXI, s.63.

¹⁴ Te'kitle ilgili geniş bilgi için bkz. Hasan Osman Yûsuf Advan, "Dirâsetü'n-nazmi'l-Kur'ânî fi sûreti'l-Ahzâb," **Câmiatü'n-necâhi'l-vataniyye İmâdetü Külliyyetü'd-dirâsâti'l-ulyâ Kismü usûli'd-dîn**, Yüksek Lisans Tezi, Nablus, 2003, s. 78.

¹⁵ Mustafa Müslim, **Tefsîr Mevzûî**, C. VI, s. 135.

¹⁶ Mukâtil, **Tefsîr**, C. III, s. 500; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 589; Suyûtî, **Dürü'l-Mensûr**, C. XII, s. 84; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 291.

¹⁷ Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 401- 402.

geçmişe delalet ettiği, bunun da Hz. Peygamber'in var olan evliliklerinin onayı anlamına geldiğidir.¹⁸

Evliliğin dört ile sınırlandırılmasına rağmen Hz. Peygamber'in bu hükmün dışında bırakılmasının muhtemel sebebi:

Resûlullâh'ın hanımları, Nisâ sûresinin 3. âyetinin nüzulünden önce Cenâb-ı Hak tarafından mü'minlerin anneleri olarak isimlendirilmiş¹⁹ Resûlullâh'ın kendilerini boşaması durumunda mü'minlerin anneleri oldukları için yeni bir evlilik yapmaları söz konusu olmaktan çıkmıştı. Hz. Peygamber'in evli olduğu hanımların sayısının dörde indirilmemesi ve yine onun boşayacağı hanımların yeni bir evlilik yapmalarının yasaklanmış olmasının hikmeti, Hz. Peygamber'in ve hanımlarının sıkıntıya düşmemesi olduğu söylenir.²⁰ Yahut dünya zinetleri ve Peygamber arasında bir tercih yapmaları istenince hepsi tereddütsüz bir tavırla eşleri Hz. Peygamber'i seçtikleri için ödül olarak onlar bu sınırlamanın dışında tutulmuştur.²¹

2- Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e ganimet olarak veripte sağ elinin sahip olduğu kadınlardır. Resûlullah'ın bu şekilde sahip olduğu iki câriyesi bulunmaktadır. Bunlar:

- a) Reyhâne: Benî Kurayza ile yapılan gazvede ganimet olarak Hz. Peygamber'in payına düşmüştür. İslam dinini kabul eden Reyhane'nin bazı rivayetlerde Resûlullah'ın cariyesi olarak kalmayı tercih etmiş Hicrî 10. yılda da vefat etmiştir.
- b) Mâriye: Mısırlı hristiyan bir hanımdır. Mısır mukavkısı tarafından Hicrî 7. yılda Hz. Peygamber'e hediye edilmiştir. Resûlullah'ın İbrahim isimli oğlunun annesidir. İbrahim'in doğumuyla Ümmülveled konumuna yükselen Mâriye Hz. Peygamber'in vefatının ardından özgürlüğüne kavuşmuştur.²²

¹⁸ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C. III, s. 589; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 291; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 62.

¹⁹ el-Ahzâb 33/6

²⁰ Cuma Ali "**Rudûd alâ's-şübühât**", C. VI, s. 52-53; Ayrıca bkz. Kevser Kamil Ali, Salim Öğüt, "Çok Evlilik", s. 369.

²¹ Derveze, **et-Tefsîrü'l-hadîs**, C. VII, s. 401.

²² Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 572.

- 3- Hz. Peygamber'le birlikte hicret eden hanımlar. Bu âyetin nüzulünden sonra Resûlullah'ın, sayılan bu akraba kızlarından biriyle evlilik yaptığı sabit değildir.
- 4- Hiçbir mehir almaksızın Peygamber'le evlenmeye hazır olan, kendini Peygamber'e hibe eden mü'min kadınlar:

Bu cümleden anlaşılan Hz. Peygamber'e hayran ve gönülden bağlı birçok kadın vardı ve herhangi bir karşılık beklemeden Resûlullah'a eş olmayı arzu ettikleri için kendilerini Peygamber'e hibe ederek onunla evlenmek istiyorlardı.²³ Ancak Hz. Peygamber'in hibe yoluyla bir evlilik yapıp yapmadığı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Meymûne'nin kendisini Resûlullah'a hibe ettiği ama bunu Hz. Peygamber'in kendisine evlilik teklifinden sonra mutluluktan yaptığı geçmektedir.²⁴ Ancak Hz. Meymûne'nin kendisini hibe ettiği ile ilgili rivayet zayıftır²⁵ ve âyette geçen hibe konusuyla da tam örtüşmemektedir. Nitekim İbn Abbâs, Resûlullâh'ın böyle bir evlilik yapmadığını söylemiştir.²⁶

"Bunlar, mü'minlere değil, sadece sana mahsus olmak üzere helal kılındı."

Âyet-i kerîmede geçen "hâliseten leke" tabiri iki şekilde izah edilmiştir. Birincisi, hemen öncesinde geçen, kendisini Peygamber'e hibe eden kadınlarla ilgili cümleyi te'kit etmektedir. Yani, kendisini hibe eden kadını sen de istediğin taktirde velisiz ve mehirsiz, bir şekilde nikahına alman yalnız sana helal kılınmış özel bir durumdur.²⁷ Ondandır başkasına mehir vermek vaciptir. Nitekim bir kadın kendisini Resûlullah'a hibe ederek onunla evlenmek istemiş ancak o bunu kabul etmemişti. Bu sırada bir sahâbî ondan bu kadını kendisiyle evlendirmesini istemişti. Hz. Peygamber, "senin mehir verecek bir şeyin varmı" diye sormuş. "hayır yok" cevabına karşılık ondan, gidip mehir olabilecek bir şeyler bulup getirmesini istemişti. Adam hiçbir şey bulamayıp üzerindeki kıyafetini paylaşabileceğini söyleyince Resûlullah bunu kabul

²³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 555.

²⁴ M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", **DİA**, C. XXIX, İstanbul, 2004, s. 506.

²⁵ Abdülmecid, **er-Rivâyâtü't-tefsîriyye**, C. II, s. 938.

²⁶ Zemahşerî, Keşşaf, C. III, s. 268; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 291; Abdülmecid, **er-Rivâyâtü't-tefsîriyye**, C. II, s. 938.

²⁷ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 310; Mâtürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 368; Cessâs, **Ahkâm**, C. III, s. 479; Celâleddin el-Mahallî, Celâleddin es-Süyûtî, **Celâleyn**, C. II, İstanbul, Salâh Bilici Kitabevi, t.y., s. 111; Ali Arslan, **Büyük Kur'an Tefsiri**, C. XIII, İstanbul, Arslan Yayınları, t.y., s. 240.

etmemiş, Kur'ân'dan bildiklerini mehir olarak uygun görmüş ve nikahını, ezber bildiği sûreler karşılığında kıymıştı.²⁸

İkinci izaha göre, "hâliseten leke" ibaresi âyet-i kerîmenin başında geçen, "sana biz helal kıldık" fiiliyle alakalıdır. Yani sana helal kıldığımız kadınların hepsi hayatında da, vefatından sonra da sana aittir. Onlarla, senin ardından kimse evlenemez. Ayrıca senin nikahına aldığın kadın mü'minlerin annesi olmuştur.²⁹ Yahut dört kadından fazlasıyla evli kalmak diğer mü'minlere değil sadece Peygamber için geçerli olduğu kastedilmiştir.³⁰

Âyet-i kerîmenin, "*Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları kadınları hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz.*" kısmı, ana konu içerisinde gelmiş uyarı anlamında bir i'tirâz cümlesidir. Yani bu âyetin nüzûlünden önce mü'minler için nikahla ilgili konulmuş hükümler aynıyla geçerlidir. Bunların ihlâli câiz değildir. Hz. Peygambere özel olduğu açıkça bildirilmiş hususlarda onu taklid etmek helal olamaz.³¹ Dolayısıyla Zeyneb bint Cahş örneğinde olduğu gibi normal nikah olmadan velisiz, mehirsiz evlilik ve dörtten fazla kadını aynı anda nikahında bulundurmamak mü'minlere helâl değildir.³² Cenâb-ı Hak, "biz size ne farz kıldığımızı ve maslahatınızın da onda olduğunu biliyoruz." buyurarak bu âyetteki hükümlerin Resûlullah'a özel olduğunu te'kitli bir üslubla bildirmiştir.³³

Buna göre bu âyet-i kerîmede konulan hükümlerin sebebi son cümlede izah edilmektedir. Nikahında bulunan kadınların sayı sınırlaması getirilmeksizin helal kılınması, kendini hibe eden kadınları isterse mihirsiz nikahlayabilmesi ve evlendiği

²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, C. XXII, s.68.

²⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, C. X, s. 310; Kirmânî, *Tâcülkurrâ Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî, Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vîl*, thk. Şemrân Serkâl Yunus el-İclî, Beyrut, Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, t.y., s. 920; Zemahşerî, *Keşşaf*, C. III, s.268; ²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, C. XVIII, s. 279; Âlûsî, *Ruhu'l-meânî*, C. XI, s. 238.

³⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, C. IV, s. 441.

³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s.292.

³² Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, C. X, s. 312; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 776; Cessâs, *Ahkâm*, C. III, s. 480; Vâhidî, *el-Vasît*, C. III, s. 468; Hâzin, *Lübâb*, C. III, s. 432; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. XIV, s. 138; İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. VI, s. 826; Hikmet Beşir b. Yasin, *et-Tefsîrü's-sahîh*, C. IV, s. 136.

³³ Bu âyet-i kerîmede Resûlullah'a evlilik hayatında tanınan kolaylıklar veya tehecûd namazı gibi sadece Hz. Peygamber'e farz olan yahut zekat almak gibi sadece Hz. Peygamber'e haram olan veya visâl orucu gibi sadece Resûlullah'a mübâh kılınmış hususlar vardır. Resûlullah'a özel olduğu açıkça bildirilen hükümlerde ona tâbi olmak câiz değildir. Bu konuda bkz., Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâm*, C. III, s. 598-599; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. XIV, s. 136-137; Ahmed el-Harbî, "el-Ahkâmü'l-hâssa bi'n-Nebî", *Yüksek Lisans Tezi*, s. 28-275.

kadınların dünya ve âhirette kendisine özel oluşunun hikmeti Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde sıkıntıya düşmemesini sağlamaktır.

Resûlullah'tan bertaraf edilmesi murad edilen sıkıntının ne olduğu hususu kaynaklarda birkaç şekilde izah edilmiştir. Birinci izaha göre, Nisâ sûresinin üçüncü âyeti nâzil olduktan sonra eşlerinin dörtle sınırlandırılması durumunda ortaya çıkacak problemlerdir. Bu sebeble, "nikahında bulunan kadınların sayısı ile ilgili bir sıkıntı yaşamaması için onlar kendisine helal kılınmıştır."³⁴

İkinci bir açıklamaya göre, eşlerinden hiç birini boşamaması sebebiyle insanların onun Allah katında günahkar olduğunu düşünmemeleri³⁵ veya Hz. Peygamber'in, evliliklerinden ötürü günah işlediğini zannetmemesi için kendisine nikah konusunda daha rahatlatıcı davranılmış ve mevcut eşleri ona helal kılınmıştır.³⁶

Mevdûdi, meselenin Hz. Peygamber'in aslî görevi olan risâletle alakalı olduğunu söylemiş ve konuyu şöyle izah etmiştir: "Hz. Peygamber'e (s.a) emanet edilen görev, sadece inanç bakımından değil genel bakış açısıyla da medeniyetten uzak, kültürsüz, geri ve kaba bir topluluğu; medenî, ileri ve ahlâken gelişmiş bir toplum haline getirme, eğitime ve şekillendirme göreviydi. Bu amaçla sadece erkeklerin değil, kadınların da eğitilmesi gerekiyordu. Fakat onun öğretmekle görevlendirildiği sosyal hayatın ilkeleri, iki cinsin serbestçe bir arada olmasını yasaklıyordu ve onun bu ilkeyi çiğnemeksizin doğrudan kadınları eğitmesi imkansız bir şeydi. Bu nedenle kadınları eğitmek için tek yol, onun çeşitli yaşlarda ve farklı zihni kapasiteye sahip birçok kadınla evlenip onları eğitip öğretmek kendisine yardımcı yetiştirmesi, daha sonra onları, genç, orta yaşlı ve yaşlı kadınların dini eğitiminde ve onların ahlâken eğitilmesinde görevlendirmesiydi. Ayrıca her biri bir hikmete ve hedefe binâen gerçekleştirilmiş olan bu evliliklerin sınırlandırılması davaya hâlel getirir ve Peygamber'i sıkıntıya düşürürdü. Tüm bunlar ve tespit edemediğimiz başka sebeplerle Hz. Peygamber'in aile hayatında sınırlandırılmaya gidilmemiştir."³⁷

³⁴ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, C. X, s. 312; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, C. IV, s. 292.

³⁵ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Muhît*, C. VII, s. 322.

³⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, C. XIV, s. 138; Kannûci, *Fetü'l-beyân*, C. XI, s. 117.

³⁷ Mevdûdi, *Tefhîm*, C. IV, s. 441.

3.1.2. Hz. Peygamber’i Aile Hayatında Rahatlatan Hükümler

Birden fazla kadınla evli bulunan erkeklerin sorumlu oldukları “kasm” denilen mükellefiyet vardır. Kasm, eşleri arasındaki nöbette ve nafakada eşit davranma zorunluluğudur. Hz. Peygamber bundan muaf tutulmuştur. İlgili âyette şöyle buyurulmuştur:

تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤَيِّبُ الْبَاقِيَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنْ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ
وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا

*"Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır. Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve hilim sahibidir."*³⁸

Âyet-i kerimenin tefsiri:

Bu âyet-i kerimenin nüzûl sebebi olarak kaynaklarda iki rivayet geçmektedir. Birinci rivayete göre, mü'minlerin anneleri arasında meydana gelen kıskançlıklar ve Hz. Peygamber'den bazı dünyevî talepleri üzerine tahyîr âyetleri nazil olmuştu. Bunun üzerine mü'minlerin anneleri Hz. Peygamber'in kendilerini boşamasından korkmuşlar ve, "Ya Resûlellah siz bize uygun gördüğünüzü verin; istediğinizde yanımıza gelin; yeterki bizi boşamayın ve sizin eşiniz olarak kalmaya devam edelim" demişlerdir. Bunun üzerine Peygamber'in, eşleri arasında kasm denilen nöbette ve nafakada eşit davranma zorunluluğu olmadığını, ilişkiyi dilerse kesmeye dilerse devam ettirmeye kendisinin yetkili olduğunu haber veren bu âyet nâzil olmuştur.³⁹

İkinci rivayete göre ise bu âyet, Hz. Âişe'nin kendisini Resûlullah'a hibe eden kadınları kıskanıyor ve "bu kadınlar kendilerini mehirsiz hibe etmekten nasıl utanmıyorlar" demesi üzerine, nâzil olmuştur.⁴⁰

³⁸ el-Ahzâb 33/51

³⁹ Mâtürîdî, **Te'vilât**, C. XI, s. 370; Beğâvî, **Meâlim**, C. VI, s. 365; Ebû Hayyân, **Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 323; Merâğî, **a.g.e.**, C. XXII, s. 25.

⁴⁰ Buhârî, "Nikah", 9/164; İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'ân**, C. VI, s. 826.

Cenâb-ı Hak bir önceki âyette Resûlullah'ın evlenmesi helal olan dört sınıf kadını bizzat kendisinin helal kıldığını bildirmiş ve âyeti mağfîret, merhamet sıfatlarıyla bitirmiştir. Ardından merhamet sıfatına uygun olarak Hz. Peygamber'in yükünü hafifletecek, onu aile içinde rahatlatacak hükümler içeren bu âyeti indirmiştir.⁴¹

Âyet-i kerimede geçen ircâ ve îvâ birbirinin karşıtı iki kavramdır. İrcâ, ilişkide ayrılık ve uzaklaşmak; eşlerinden boşanmadan ayrı kalmak; sıraya riayet etmeksizin eşlerinin yanına gitmek ve sıraya riayet etme zorunluluğunun olmamasıdır. İvâ ise barındırmak, beraberlik ve birliktelik anlamına gelir.

Hiz. Peygamber'in ircâ ve îvâ yapmakta serbest olduğu hanımlarının, kimler olduğu âyet-i kerimede geçen, "مِنْهُنَّ" zamirinin muhtemel delaletine göre tespit edilmeye çalışılmıştır.

- 1- Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu zamirden kastedilenler 50. âyette zikredilen birinci grub kadınlar yani Hiz. Peygamber'in eşleridir. Buna göre, daha önce vacib olan kasm (eşlerinin yanında gecelemede eşit davranma) bu âyetle kaldırılmış, Hiz. Peygamber'e eşlerine dilediği gibi davranma yetkisi verilmiştir.⁴²
- 2- Bu zamirin önceki âyette geçen Resûlullah'ın evlenebileceği akrabalarına delalet etmesi durumunda mana, "Hiz. Peygamber onlarla dilerse evlenir dilemezse evlenmez" şeklindedir.⁴³
- 3- Bu zamirin kendini hibe eden kadınlara delâlet etme ihtimalide vardır. Ki nüzûl sebeplerinden biride bunu desteklemektedir.⁴⁴ Bu durumda kendini hibe eden kadını kabul edip etmemek hususu Hiz. Peygamber'in kendi iradesine bırakılmıştır.⁴⁵

⁴¹ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 384;

⁴² Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 314; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâm**, C. III, s. 605; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 478; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 72.

⁴³ Maverdî, **en-Nüket**, C. IV, s. 415.

⁴⁴ İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'ân**, C. VI, s. 826.

⁴⁵ Cessâs, **Ahkâm**, C. III, s. 481; Ebû Hayyân, **Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 323; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 74; Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 395.

Allah Teâlâ'nın verdiği bu yetkiden sonra Resûlullah bu ruhsatı kullanıp kullanmadığıyla ilgili kaynaklarda iki farklı açıklama bulunmaktadır.

Birinci izaha göre, Hz. Peygamber bu ruhsatla amel etmemiştir. Resûlullah vefatına kadar her bir eşine ayırdığı zaman konusunda eşit davranmıştır.⁴⁶ Hatta İbn Âşûr, Hz. Peygamber'in ircâ ruhsatını kullanmadığı hususunda râviler arasında ittifak olduğunu söylemiştir.⁴⁷ Hz. Âişe'den gelen bir rivayette bu izahı desteklemektedir. Şöyle ki, Hz. Peygamber bu âyet nâzil olduktan sonra sırası gelmeyen bir hanımına gidecekse günü gelen hanımından izin istemiştir.⁴⁸ Yine bunu destekleyen başka sahih bir rivayette, Hz. Peygamber'in son hastalığında hanımlarının nöbetini aksatmadığı, Meymûne'nin evinde rahatsızlığı şiddetlenince tüm hanımlarından izin alarak Hz. Âişe'nin evinde kaldığı bildirilmektedir. Dolayısıyla Resûlullâh eşleri arasında adalete her daim riayet etmiştir.⁴⁹

İkinci açıklamaya göre, evlilikler dörtle sınırlandırıldıktan sonra Hz. Peygamber nikahında bulunan dokuz eşinden hiç birini boşamamış ama içlerinden sadece dördüyle fiilen evlilik hayatına devam etmiştir. Diğerleriyle hukûken evli kalarak ircâ yapmıştır. İvâ yaptığı eşleri Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeyneb'tir. Nöbetine gitmediği ertelediği hanımları ise Sevde, Cüveyriye, Ümmü Habibe, Meymune ve Safiyye dir. Tercih ettiği eşlerinde nöbete dikkat ederdi. Ertelelediği eşlerine ise dilediği zaman giderdi.⁵⁰ Derveze, Kur'ân'ın ruhuna uygun olanın da bu olduğunu ifade eder.⁵¹

Cenâb-ı Hak bu âyette Resûlullah'a risalet görevini yerine getirebilmesi için, ailesi ile ilgili bazı sıkıntı ve dertlerden uzaklaştırmayı dilemiş, Peygamberine eşlerine dilediği gibi davranma yetkisi vermiştir. Böylece hanımları arasında meydana gelen kıskançlıklar ve dünyevî talepler gibi konularda Resûlullah'ı rahatsız etmelerine mahal kalmamıştır. "Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Bende aileme en

⁴⁶ Cessâs, **Ahkâm**, C. III, s. 481; Âlûsî, **Rûhü'l-meânî**, C. XI, s. 238; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 74; Hayrettin Karaman vd., **a.g.e.**, C. IV, s. 396.

⁴⁷ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 74.

⁴⁸ Buhârî, "Tefsîr", 8/385; Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 387; İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 827.

⁴⁹ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 76; Ebû Şehbe, **es-Sîre**, C. II, s. 661.

⁵⁰ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 313; Zemahşerî, **Keşşâf**, C. III, s. 269; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, C. IV, s. 292; Âlûsî, **Rûhü'l-meânî**, C. XI, s. 238-239; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 571.

⁵¹ İzzet Derveze, **Et-Tefsîru'l-Hadîs**, C. VII, s. 401.

hayırlı olanınızım"⁵² buyuran Hz. Peygamber kendisine verilen bu yetkiyi kullanmamıştır.⁵³ Ayrıca Cenâb-ı Hak tüm insanlığa Peygamber olarak gönderdiği Resûl'ünü, bu görevi yerine getirirken kendisine birinci dereceden yardım edecek eşlerini seçmede ve onlarla iletişim süresini belirlemede serbest bırakmayı murad etmiştir.

"Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır."

Bu cümleden anlaşılan, Hz. Peygamber'in hanımlarıyla olan ilişkisinde beklenen şey, onların hepsinin mutlu olmaları, üzülmemeleri ve Resûlullah'ın verdiğine razı olmalarını sağlayacak nitelikte olmasıdır. Bütün bunları sağlayacak şeyin ne olduğunu "ذلك" işaret zamirinin delâlet ettiği şey izah eder. Bu mana hakkında müfessirler birçok izah yapmıştır. Bu izahlar özetle şunlardır:

- 1- Burada işaret zamiri îvâ lafzına râcidir. Çünkü Resûlullah'ın vereceği karar, alacağı tavır hepsini mutlu edecek ve hiç birini üzmeyecek bir karar olduğu haber verilmiştir.⁵⁴ Gözleri aydın kılan ve gönülleri memnun eden elbette efendimizin eşit davranmasıydı. Bu âyetler Hz. Peygamber'i onlara hassas davranması hususunda teşvik etmiştir.⁵⁵ Yani, "eşleriyle ilişki biçiminde serbest olmana rağmen senin sıraya riayeti bırakmaman onların göz aydınlığı ve memnun olmalarını sağlamaya en yakın olandır".⁵⁶
- 2- Eğer işaret zamiri, "bu işin Hz. Peygamber'e havale edilmesi" durumuna delâlet ediyorsa mana şöyle olur: "Allah günleri taksîm konusunda Hz. Peygamber'in üzerinden zorluğu kaldırmıştır. Dilerse nöbet sırasına riayet eder dilemezse etmez. Bu konuda kendisi için bir vebal yoktur. İşte hakları olmadığı halde Resûlullah onlara eşit davranırsa bu onlara ihsân olur ki buda onların gözlerini aydın, kendilerini mutlu kılar."⁵⁷ Halbuki sırayı gözetme farz iken, eşinin yanına mahabbetten değil zaruretten gitmek durumunda kalıyordu. *"Kendilerine*

⁵² Tirmizî, Menâkıb, 63

⁵³ Mevdûdî, **Tefhîm**, C. IV, s. 443

⁵⁴ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 386;

⁵⁵ İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 76.

⁵⁶ Cessâs, **Ahkâm**, C. III, s. 481; Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 177.

⁵⁷ Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 236; ⁵⁷ İbn Kesîr, **Tefsîr**, C. VI, s. 827; Ebussuûd, **İrşâd**, C. VII, s. 110; Elmahlî, **Hak Dini**, C. VI, s. 562.

verdiğinle, hepsinin hoşnut olmaları.." demek, onlara muamelende neyi tercih edersen et Allah'ın izniyle olduğu için buna razı olurlar demektir.⁵⁸

- 3- İşaret zamiri kendisine en yakın olan, *"uzaklaştıklarından birini tekrar istemende senin için hiçbir sakınca yoktur"* bölümüne delâlet eder. Bu durumda mana, *"boşamadan ayrıldığı hanımına yeniden dönme hakkı onlar için tam anlamıyla göz aydınlığıdır."* şeklinde olur.⁵⁹

"Allah sizin kalblerinizi bilir. Allah ilim ve hilim sahibidir."

Cenâb-ı Hak, Resûlullah'ı hanımlarını mutlu etmeye teşvik ettikten sonra kendisinin itaat edenle isyan edeni bildiğini ama cezada acele davranmayıp ihsanına devam ettiğini bildirerek âyet-i celîleyi bitirmiştir.⁶⁰

3.1.3. Hz. Peygamber'in Evliliğinin Sınırlandırılması

Konuyla ilgili âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَاقِبًا

*"Bundan sonra sana kadınlar helâl olmaz; mülkiyetin altında bulunanlar dışında kadınlarını, güzellikleri hoşuna gitse bile başka eşlerle değiştirmen de helâl olmaz. Allah her şeyi görüp gözetmektedir."*⁶¹

Bu âyet, tahyir âyetlerinden sonra mü'minlerin annelerine ödül olarak nâzil olmuştur. Şöyleki Resûlullah (s.a.) onlara bir tercihte bulunmaları gerektiğini tebliğ ettiğinde onlar, Allah'ı, Rasulünü ve ahiret yurdunu tercih etmişti. Mü'minlerin annelerinin sergiledikleri bu güzel davranışlarından razı olduğunu bildiren bir mükâfat olarak bu âyet inmiştir.⁶² Bu âyet-i kerimede zikredilen ödül, Resûlullah'a

⁵⁸ Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 280.

⁵⁹ Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. X, s. 239.

⁶⁰ Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 387.

⁶¹ el-Ahzâb 33/52

⁶² Mâverdî, **en-Nüket**, IV, s. 416; Kuşeyrî, **Letâif**, C. III, s. 43; Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 238; Vehbe Zühaylî, **Tefsîr-i münîr**, C. XI, s. 366.

evlilikle ilgili konulan iki yasaktı. Bunlardan ilki yeni bir evlilik yapması, diğeri eşlerinden birini boşayıp yerine başkasıyla evlenmesiydi.

Bu iki hususun tefsirlerdeki izahı şöyledir:

Âyet-i kerimede geçen, "...*Bundan sonra sana kadınlar helal olmaz...*" cümlesinden maksadın ne olduğu veya helal olmayan kadınların kim olduğu ile ilgili iki farklı yorum bulunmaktadır. Bu yorumların farklı olmasının sebebi, âyet-i kerimede "من بعد" zarfının cümleden kaldırılmış olan tamamlayan bölümüdür. Buradan kaldırılan kelime yahut cümleye göre âyet-i kerime anlam kazanmaktadır.

- 1- Bu âyet-i kerimenin mü'minlerin annelerine ödül olarak nâzil olmuğunu gösteren rivayetler esas alındığı takdirde buradan, "seni tercih eden kadınlar" cümlesi kaldırılmıştır. Buna göre mana, "Tahyîr âyetlerinden sonra seni tercih eden dokuz hanımının dışında herhangi bir kadınla evlenmen sana helal değildir" şeklinde olur. Dolayısıyla bu dokuz hanım Hz. Peygamber'e, Hz. Peygamber'de onlara özel hale gelmiştir.⁶³ Böylece Allah mü'minlerin annelerine Hz. Peygamber'in vefatının ardından başkasıyla evlenmeyi haram kıldığı gibi Hz. Peygamber'e de bu dokuz hanımı dışında bir evlilik yapmasını haram kılmıştır.⁶⁴ Bu hüküm adeta mü'minlerin annelerine dünyada verilen mükafattır.⁶⁵
- 2- Kaynaklarda geçen ikinci izaha göre, âyet-i kerimede geçen, "... *bundan sonra...*" ifadesinden maksat 50. âyette zikredilen dört grub kadındır. Hz. Peygamber yeni bir evlilik yapmak istediğinde bu kadınların dışında biriyle evlenmesi helal değildir. Buna göre Resûlullah'a yeni bir evlilik helaldir. Haram olan şey, bu dört grubun dışında kalan yahudi, hristiyan ve müşrik kadınlarla evlenmesidir.⁶⁶

⁶³ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 503; Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 316; Ebû Bekir İbnü'lArabî, **Ahkâm**, C. III, s. 608; Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 282; Abdülmecid eş-Şeyh Abdülbârî, **er-Rivâyâtü't-tefsîriyye fî Fethi'l-bârî**, C. II, s. 942; Suyûtî, **Dürrü'l-Mensûr**, C. XII, s. 101; Elmalılı, **Hak Dini**, C. VI, s. 563; Ayrıca bkz. Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 407- 412.

⁶⁴ Şevkânî, **Fetü'l-kadîr**, C. IV, s. 293.

⁶⁵ Ebussuûd, **İrşâd**, C. VII, s. 111; Useymin, **Sûretü'l-Ahzâb**, s. 408.

⁶⁶ Begavî, **Meâlim**, C. VI, s. 367; Ebû Bekir İbnü'lArabî, **Ahkâm**, C. III, s. 607; Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 141; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. IX, s.77.

Âyet-i kerimede Hz. Peygamber'e konulan ikinci yasak tebeddüldür. Tebeddül, Hz. Peygamber'in eşlerinden birini boşayıp daha sonra yerine başka bir hanım almasıdır. Yani bu âyetin ödül olduğunu belirten rivayetler esas alındığında Resûlullah'a yeni bir evlilik helal olmadığı gibi nikahında bulunanlardan birini boşayıp onun yerine başka biriyle evlenmeside haram kılınmıştır.⁶⁷

Ancak Hz. Peygamber'e yeni bir evlilik yapmasını helal görenlere göre tebeddül, nikahında bulunan bir hanımı boşayarak yeni bir evlilik yapmasıdır. Helal olmayan tebeddül budur.⁶⁸ Yahut, 50. âyette sayılan dört sınıf kadın dışında kalan biriyle evlenmesidir. Resûlullah'a helal olan bu kadınları bırakıp onların yerine yahudi, hristiyan ve müşrik kadınlarla evlenmesidir ki haram olanda budur.

Bazı rivayetlerde âyet-i kerimede tebeddülden maksat, câhiliye geleneklerinden olan "karşılıklı eş değiştirme" şeklinde geçmektedir.⁶⁹ Ancak âyetin bağlamına uygun olan, Hz. Peygamber'in yeni bir evlilik yapmak istediğinde sayıyı korumak adına hanımlarından birini boşamasının haram olmasıdır.⁷⁰

Bu âyetin mü'minlerin annelerine ödül olarak nazil olduğunu içeren rivayetler, sihat açısından daha kuvvetli ve kaynaklarda âyetin ilk izahı olarak verilmiştir. Evliliği sınırlandıran Nisâ sûresi 4/3 âyetinden sonra nâzil olması bu âyetlerin Hz. Peygamber'in evliliğini sınırlandırmak için indirildiğini göstermektedir.⁷¹ Ayrıca bu âyet, tahyir âyetlerinden ve Mekke'nin fethinden sonra en erken Hicrî 8. yılda nâzil oluşu, Hz. Peygamber'in son evliliği kazâ umresi dönüşü Hz. Meymûne ile Hicrî 7. yılda gerçekleştiği ve vefatına kadar başka evlilik yapmaması, ilk yorumu yani Hz. Peygamber'in dokuz eşi üzerine yeni evlilik yapması veya birini boşayıp yerine başkasını almasının haram oluşu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Cenâb-ı Hak Resûlullah'a cariyeleri hususunda diğer mü'minlerde olduğu gibi sayı sınırlaması getirmemiştir.

⁶⁷ Mukâtil, **a.g.e.**, C. III, s. 503; Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, C. XVIII, s. 282; Hâzin, **Lübâb**, C. III, s. 478.

⁶⁸ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 320; İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. XXII, s. 79.

⁶⁹ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 319; Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XIV, s. 142.

⁷⁰ Derveze, **et-Tefsîrü'l-hadîs**, C. VII, s. 404.

⁷¹ Derveze, **et-Tefsîrü'l-hadîs**, C. VII, s. 403.

"Allah her şeyi hakkıyla görüp gözetendir."

Bu âyet-i kerimeyle ilgili yapılan tartışmalardan biride Hz. Peygamber'e getirilen evlilik yasağı onun vefatına kadar devam etti mi, yoksa bu yasak bir süre sonra kaldırıldı mı konusudur. Bir başka ifadeyle bu âyet muhkem mi yoksa mensuh mudur.⁷² Konumuz olmaması sebebiyle ayrıntıya girmeyerek konuya kısaca değineceğiz.

Birinci görüşe göre bu âyet muhkemdir. Çünkü bu âyet, tahyir âyetlerinde mü'minlerin annelerinin yaptıkları tercihe mükâfat olarak nâzil olmuştur. Onlar, Resûlullah'ın dünya ve âhirette eşi kalmayı güvence altına aldıkları gibi Hz. Peygamber'in de başka evlilik yapması ve onlardan birini boşaması yasaklanarak hanımlarına ödül verilmiş ve bu durum Peygamber'in vefatına kadar devam etmiştir.⁷³ Hz. Peygamber'in vefatının ardından eşlerinin evlilik yapması haram olduğu gibi Resûlullah'a da yaşarken başka biriyle evlenmesi yasaklanmıştır.⁷⁴ Vehbe Zuhaylî, "bu âyette kesinlikle neshin olmadığını çünkü nesihte aranan iki temel şartın bu âyette bulunmadığını" söylemiştir. Bu şartlar:

- 1- Nâsihin mensuhtan sonra geldiğinin kanıtlanması.
- 2- Aralarında te'lifi imkansız çelişkinin bulunmasıdır.⁷⁵

Taberî, bu âyetle Hz.Peygamber'e yeni bir evlilik haram kılınmadığını, bilakis 50. âyet-i kerimede sayılan dört sınıfın dışında biriyle evlenmesi yasaklanmış olduğunu söylemiştir. Âyetler arasında çelişki bulunmadığı için uzlaştırılabildiğini bu sebeple burada neshten bahsetmenin uygun olmadığını belirtmiştir.⁷⁶

⁷² Muhkem, hükmü yürürlükten kaldırılmayan; mensuh, hükmü yürürlükten kaldırılan âyetlere denir. Geniş bilgi için bkz. Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, 3. bs., İstanbul, İfav yayınları,2003, s. 160-178.

⁷³ Beyzâvî, **Envâr**, C. IV, s. 236; Ebû Hayyân, **Bahrü'l-Muhît**, C. VII, s. 324; Âlûsî, **Rûhu'l-meânî**, C. XI, s. 243.

⁷⁴ Ebû Bekir İbnü'lArabî, **Ahkâm**, C. III, s. 608; Şevkânî, **Fethü'l-kadîr**, C. IV, s. 293;

⁷⁵ Vehbe Zuhaylî, **Tefsîr-i münîr**, C. XI, s. 374. Ayrıca bkz. Zekiyüddin Şa'bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, TDV, 1996, s. 433; Hayrettin Karaman, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul, Ensar, 2010, s. 227.

⁷⁶ Taberî, **Câmi'ü'l-beyân**, C. X, s. 318. Ayrıca bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrîr**, C. X, s. 77.

İkinci görüşe göre bu âyet mensuhtur. Ancak nâsihinin ne olduğu konusunda ihtilaf vardır.⁷⁷ Hz. Âişe'nin rivayet ettiği, "Resûlullah, hanımlar kendisine helal kılınmadan vefat etmedi" hadisidir. Bu görüş, hadisin Kur'ân'ı neshedebileceğini kabul edenlere aittir.⁷⁸ Ancak Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, bu hadisin zayıf olduğunu dolayısıyla nâsih olamayacağını söylemiştir.⁷⁹ Hz. Peygamber'in hayatı bu âyetin muhkem olduğunu göstermektedir.

3.1.4. Hz. Peygamber'in Çok evliliğinin sebepleri

Hz. Peygamber'le ilgili bir hususu konuşacak olsak onun Resûl ve Nebî olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın kontrolünde olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Çünkü onun aslı görevi, kendisinden mîsâk alınan risâlet ve nübüvvet konusunda vazifesini hakkıyla ifâ etmesidir. Resûlullâh'ta bu görevleri uğruna tüm imkanlarını seferber etmiş, insanlar iman etmeyecekler endişesiyle de neredeyse kendisini helak edecek derecede üzmüştür.⁸⁰ Özellikle Resûlullâh'ın aile hayatının en yoğun şekilde anlatıldığı tek sûre olan Ahzâb sûresi, Medenî sûreler içerisinde en çok Resûl ve Nebî sıfatının zikredildiği sûredir.⁸¹ Dolayısıyla buda biz inananlara, meseleleri onun bu sıfatlarını göz önünde bulundurarak okumamız ve anlamamız gerektiğini hatırlatmaktadır.

İslâm ve Peygamber düşmanlarına gelince onlar her dönem Hz. Peygamber'e eziyet olabilecek malzemeyi birbirlerine fısıldamışlardır.⁸² Cenâb-ı Hak, Ehl-i Kitabın ve müşriklerin kesinlikle sözleriyle eziyet edeceklerini bildirmiştir.⁸³ Nitekim Hz. Peygamber, yaşarken ve vefatının ardından da bu eziyetlere maruz kalmıştır. Hayatta

⁷⁷ Kurtubî, **el-Câmi'**, C. XVII, s. 141; Bikâî, **Nazmü'd-dürer**, C. XV, s. 388; Şevkânî, **Fethü'l-kadîr**, C. IV, s. 297; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, **el-Fevzü'l-kebîr**, Dımaşk, Dâru'l-Gavsânî, 2008, s. 68; Mustafa Zeyd, **en-Neshu fi'l-Kur'ân**, C. II, 3. bs., Mansûra, Dâru'l-vefâ, 1987, s. 766.

⁷⁸ Nehhâs, **Kitâbü'n-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Şur'âni'l-Kerîm**, Beyrut, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, 198, s. 208.

⁷⁹ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâm**, C. III, s. 608.

⁸⁰ Kehf 18/6: "Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzümlere neredeyse kendini helâk edeceksin!"

⁸¹ Fuâd Abdülbâkî, **el-Mu'cemü'l-müfehres**. "rsl" ve "nbe" md..

⁸² En'âm, 6/112: "İşte böylece biz her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar..."

⁸³ Âli İmrân 3/186: "Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardır."

iken eşleriyle alakalı maruz kaldığı eziyetlerin ilki Hz. Zeyneble yaptığı evliliktir. İkincisi ifk hadisesidir. Her ikisinde cevab Hak Teâlâ'dan gelmiştir.⁸⁴

Resûlullâh'ın vefatının ardından yapılan eziyetlerden biri de Hz. Peygamber'in çok evliliği meselesidir. Özellikle de Hz. Âişe'yle ve Zeyneb'le yaptığı evlilik nedeniyle onun nefesine düşkün biri olduğu iddiasıdır.⁸⁵ Resûl-ü Ekrem'in Mekke'de geçirdiği hayatına çocukluğundan itibaren bakıldığı zaman onu iffeti, sadakâti ve güvenirliliği konusunda şâibe altında bırakacak bir olay bulunmamaktadır. Kendisine Hira mağarasında ilk vahiy geldiği zaman büyük bir heyecan ve korkuyla evine döndüğünde en yakınındaki insan Hatice vâlidemiz onun güzel ahlakına şehâdet ederek ona şöyle moral vermiştir, “Hayır! Vallahi Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabayı gözetir, doğruyu konuşur, güçsüzlerin elinden tutar, yoksulları kayırır, misafirleri ağırlarsın, mazluma yardım edersin”.⁸⁶

Nefsine düşkün olmadığına önemli kanıtlarından biri de yirmi beş yaşında iken kendisinden on beş yaş büyük Hz. Hatice ile evlenip, eşi vefat edinceye kadar yirmi beş küsur yıl başka bir evlilik yapmamış olmasıdır. Bir diğer husus, kırklı yaşlara yaklaşınca çok sevdiği eşi Hatice'yi geceleri yalnız bırakıp Hirâ mağarasına gitmesi gösterilebilir. Ayrıca Hatice'nin vefatının ardından evlilik yaptığı Sevde genç, güzel ve zengin biri olmayıp çocuklarıyla birlikte korunmaya muhtaç bir kadındı.⁸⁷

Bunlardan daha da çarpıcı olanı Hamza'nın İslâm'ı tercih etmesi üzerine yaşanan şu olaydır:

Utbe b. Rebîa artık işin kontrolden çıktığını, kendi tehditlerinin sonuçsuz kaldığını görünce Hz. Peygamber'le uzlaşma yoluna gideceğini söyler. Müşriklerin onayını aldıktan sonra Peygambere gelir ve özetle kendisine şöyle der, “eğer sen bu iddialarınla mal kazanmayı istiyorsan, istediğini verelim; yok makam veya saltanat istiyorsan onu da verelim; yahut sana cin musallat olmuşsa onun da çaresine bakalım.

⁸⁴ bkz.: Ahzâb 33/37-40; Nûr 24/ 11-26.

⁸⁵ Sâbûni, Ahkâm, C. II, s. 317.

⁸⁶ Buhârî, “Bed' ü'l-vahy”, 3, “Tefsîr”, 96.

⁸⁷ Abdüttevâb Heykel, “Dahdu's-şübühât”, el-Mu'temeru'l-âlemî es-sâlis li's-Sîreti ve's-sünneti'nebeviyye: el-Bühûs ve'd-dirâsât, C. II, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1981, s. 356-361.

Resûlullah, ayaklarına dünyayı serecek bu teklifi reddederek Utbe'ye Fussilet sûresinin ilk âyetlerini okuyarak tebliğde bulunmaya devam etmiştir.”⁸⁸

Hulâsâ Hz. Peygamber Mekke döneminde tek eşlidir ve hayatında kadınlara ve dünya malına za'finin olduğunu kanıtlayacak bir olay kayıtlara geçmemiştir.

On yıl süren Medine dönemine gelince bu dönem, savunmadan hücumla geçildiği, Bir çok yetimin ve dulun geride kalmasına sebep olan gazvelerin ve seriyyelerin yoğun şekilde yaşandığı dönemdir. Aynı zamanda bu gazvelerden elde edilen ganimetlerle Müslümanların yaşam standartı değişmeye başlamış Resûlullâh'ın da ganimetin beşte birinden pay almasıyla gelir kaynakları artmıştı. Buna rağmen Hz. Peygamber bunu kendi hayat standartını yükseltmek için kullanmamış ümmetin fakirlerine ve yetimlerine dağıtmıştır.⁸⁹

Yaptığı evliliklerde nefsine düşkün olan insanın dikkate aldığı hususları esas alsaydı bekar ve güzel kızları tercih etmesi gerekirdi. Oysa ki Resûlullâh, Âişe hariç dul ve çocuklu kadınlarla evlenmiştir. Daha da önemlisi Hz. Peygamber'in etrafı münafık ve yahudi düşmanlarla çevriliydi. Nefsine düşkün olduğuna dair bir emâre bulsalar kesinlikle bunu ona karşı kullanırlardı.⁹⁰

Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bütün bir hayatına bakıldığı zaman onun dünya malına, nefsâni arzularına düşkün olmadığı gün gibi ortadadır.

Resûlullâh'ın evlilikleriyle ilgili bir başka iddia da onun kendine özel kanunlar koyduğudur. Bu iddianın sebebi, ümmetine getirdiği en fazla dört kadınla evlilik sınırına kendisinin aykırı davranmasıdır.⁹¹

Öncelikle Kur'ân'da çok eşlilikle ilgili ortaya çıkan kısıtlamalar, Resûlullâh'ın hayatının son yıllarına rastlar. Nisâ sûresi 3. âyet nâzil oluncaya kadar kimseye getirilen bir sınırlama olmamıştır. Eğer evlilik sınırlaması Medine döneminin başında olsaydı ve buna rağmen Hz. Peygamber dilediği kadar kadınla evlenseydi bu iddianın bir dayanağı olabilirdi. Fakat sınırlayıcı âyetler nâzil olduğunda Resûl-ü Ekrem'in

⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. 1, s. 294.

⁸⁹ Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, C. I, s. 74.

⁹⁰ Abdüttevâb **a.g.m.**, “Dahdu's-şübühât”, C. II, s. 362-370.

⁹¹ Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, C. I, s. 71.

dokuz eşi vardı. Ve bu hanımlara, Resûlullâh'ın ardından başkalarıyla evlenmeleri ebediyen haram kılınmış; kendileri, “Ümmetin anneleri” konumunu kazanmış olan Peygamber eşlerinin, çok eşliliği kısıtlayan âyetler indikten sonra bu hakkı kaybetmeleri Resûl-ü Ekrem adına bir zulüm olurdu.⁹² Muhtemelen bu sebeble “mü'minlerin anneleri” bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Hicrî 7. yıldan sonra da Hz. Peygamber yeni bir evlilik yapmamıştır. Vefat ettiğinde nikahın da kendisini dünyaya tercih eden dokuz hanımı vardı.

Hz. Peygamber birden fazla evliliği, Mekke döneminde daha genç yaşta iken yapmayıp 53 yaş sonrası Medine'de, devlete içten ve dıştan saldırıların en yoğun olduğu dönemde, gece gündüz tebliğ görevi ile meşgul iken yapmasının şüphesiz farklı ve ulvî sebepleri vardır. Konuyla ilgili araştırma yapanların genelde ulaştığı sonuç, bu evliliklerin siyasi ictimâ hukûkî ve eğitim gibi dört temel sebebe dayandığıdır.⁹³

- 1- Eğitim sebebi: Ebû Şehbe bunu tüm evliliklerinin genel hikmeti olarak değerlendirir. Çünkü Resûlullâh son Peygamber'dir. Şeriat her zamanda ve her mekanda tüm insanlık için geçerlidir. Bu dinin tüm esaslarını kadın erkek, genç yaşlı tüm insanlığa iletme için büyük bir gayret içerisindeydi. Bu görevi yerine getirirken kendisinin en önemli yardımcıları hanımlarıydı. Hz. Peygamber'in aile hayatını insanlığa aktaracak kişiler, bu hayatı yaşayan ve bizzat tanıklık edenler onlardı.

Evet ashabı ondan duydukları herşeyi başkalarına ulaştırma konusunda çok gayretliydi ama onun ev hayatına ve eşleriyle olan ilişkisine şahit değillerdi. Hadis ve fıkıh kitaplarına bakıldığı zaman eşler arası özel hayata ve kadınların özel durumlarına dair ahkâmın bize gelişinde mü'minlerin

⁹² Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, C. II, s. 553.

⁹³ Sabûni, **Ahkâm**, C. II, s. 317-318; Sadrettin Gümüş, “Resûlullâh'ın Aile Hayatıyla İlgili Ayetlerin Toplu Değerlendirilmesi”, **Tartışmalı İlmî Toplantı Dizisi**, İstanbul, İlmî Neşriyat, t.y., s. 216; Zâhir Avvâd, **Ma'a'l-müfessirîn ve'l-müşteşrikin**, s. 91.

annelerinin payı açıkça görülür.⁹⁴ Toplumun yarısından fazlasını oluşturan kadınları dîmî konularda eğitecek çekirdek kadroydu onlar. Çünkü bu kadro, Hz. Peygamber'in aile içi hayatına kavli, fiilî ve takrîrî olarak şahit kişilerdi.⁹⁵ Onlar adeta Müslüman kadınların hukuk danışmanlarıydı.⁹⁶ Zaten Kur'ân'da onlara bunu Ahzâb 34. âyette emrediyordu.⁹⁷

- 2- Siyâsî sebebi: Evlilik ilişkileri, Arap toplumunda kabileler arasında dostluklar kurulması ve ittifak bağlarının güçlendirilmesi noktasında en etkili yöntemlerden biriydi. Henüz gelişme çağındaki İslâm'ın da her türlü desteğe ihtiyacı vardı ve Resûlullâh da bazı evliliklerini bu sebeble yapmıştır.⁹⁸
- 3- Hukûkî sebebi: Hz. Peygamber, köklü alışkanlıklarla ilgili bir değişiklik yapılacağı zaman ümmetin önderi ve örneği olarak -eğer şartlar kendisinde bulunuyorsa- öncelikle kendi hayatında uygulardı. Bu sebeble olsa gerektir ki câhiliyenin köklü geleneklerinden evlatlık problemi nihâî olarak sonlandırılırken gerekli uygulamalar Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleştirilmiştir. Yine Hudeybiye anlaşmasında örnek olarak önce kendi traş olup ihramdan çıkmış ardından ashâbı traş olup ihramdan çıkmıştır. Eğer bu şartlar kendisinde bulunmuyorsa bunu uygulamaya en yakın akrabasıyla başlardı. Faiz konusunda amcası Abbâs'ın faizini haram kılması gibi.⁹⁹
- 4- Sosyal sebebi: Bunu kısaca himâye ve ödül evliliği şeklinde ifade edebiliriz. Bazan inandığı dava uğruna övülmeye değer hizmetler ve fedakarlıkta bulunan dul kadınlar vardı. Hz. Peygamber onları sebatlarından dolayı nikahına alarak ödüllendirmek istemiştir.¹⁰⁰ Yahut eşi şehit olmuş çocuklarıyla yalnız kalmış

⁹⁴ Ebû Şehbe, *es-Sîre*, C. II, s. 294.

⁹⁵ Sâbûnî, *Şübühât ve Ebâtîl*, s. 15-16; Muhammed b. Abdülazîz b. Muhammed el-Avâcî, *Buğyetü't-tullâb fî mevzûâtî sûreti'l-Ahzâb*, Mekke, Dâru Taybetü'lhadrâ', 2009, s. 186.

⁹⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, C. II, s. 554.

⁹⁷ el-Ahzâb 33/34: "*Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır.*"

⁹⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, C. II, s. 554.

⁹⁹ Elmaî, *Mea'l-müfessirîn*, s. 67; Ayrıca bkz. H. İbrahim Acar, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeyneb'le Evliliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, No: 7, 2006, s.103-106.

¹⁰⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, C. II, s. 555.

kadınları himaye için nikahına almıştır. Yahut akrabalık bağlarını daha da pekiştirmek için evlilik yapmıştır.¹⁰¹

Hiz. Peygamber'in yaptığı evliliklerin herbirinin sebeplerini tesbit edebildiğimiz kadar aktarmaya çalışacağız. Bazan bir evliliğin birden fazla sebep ve sonucu da bulunabilir.

Hiz. Hatice: Hiz. Peygamber'in ilk evliliğidir ve fitrat gereğidir.¹⁰² Bu evlilik, Resûlullâh'ın nefsanî olduğunu söyleyenlere en iyi cevap niteliğindedir.

Hiz. Sevde: Resulullah, Sevde'nin inancına olan bağlılık ve fedakarlığını son derece takdir etmiş ve onu nikahına alarak ödüllendirmek,¹⁰³ şirkte inat eden kardeşinden onu korumak ve yaşadığı acıları telafi etmek istemiştir. Yani bu evlilik himaye ve ödül niteliğindedir.¹⁰⁴

Hiz. Âişe: Bu evliliğin en önemli sebebi ve sonucu eğitimidir. Hiz. Âişe bu ümmetin en ileri gelen kadın alimidir. Hadis, fıkıh, şiir, belâğât ve daha bir çok alanda bilginin bu ümmete ulaşmasını sağlamıştır.¹⁰⁵ Ayrıca Âişe Hiz. Peygamberin en sevdiği arkadaşının ve birinci dereceden yardımcısı olan Ebû Bekir'in kızıydı. Dolayısıyla bu evliliğin diğer bir sebebi de kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmektir.¹⁰⁶

Hiz. Hafsa: Bu evlilik eğitim ve sosyal sebeplerle yapılmıştır. Aydın ve okumuş bir aileden çıkmış olan Hafsa, o devirde okumayı ve yazmayı bilen ender hanımlarından biriydi. Ve bize, Resulullah'tan çok sayıda hadis nakletmiştir¹⁰⁷ Bir diğer sebep, Resûlullâh'ın ikinci yardımcısı konumunda olan Hiz. Ömer'le kardeşlik bağlarını pekiştirmek hem de onu ödüllendirmektir.¹⁰⁸

Zeyneb bint Huzeyme: Bu evliliğin birden fazla sebebi ve hedefi olduğunuanlıyoruz. Hiz. Zeyneb'in şehit düşen eşinin yarasını sarmak; onun sahip

¹⁰¹ Ebû Şehbe, **Sîretü'r-Resûl**, C. II, s. 297.

¹⁰² Ebû Şehbe, **a.g.e.**, C. II, s. 306.

¹⁰³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 561.

¹⁰⁴ Abdüttevâb Heykel, **a.g.m.**, C. II, s. 371

¹⁰⁵ Ebû Şehbe, **Sîretü'r-Resûl**, C. II, s. 295. Ayrıca bkz. Mustafa Fayda, "Âişe" md., **DİA**, C.II, İstanbul, 1989, s. 203-204.

¹⁰⁶ Ebû Şehbe, **Sîretü'r-Resûl**, C. II, s. 297.

¹⁰⁷ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 563.

¹⁰⁸ Sabûnî, **Şübühât ve Ebâtîl**, s. 324-337; Elmaî, **Ma'a'l-müfessirîn**, s. 94.

olduğu cömertlik gibi güzel hasletleri takdir ve teşvik etmek ve kabileler arası uzlaşmayı hedefleyen bir evliliğdir.¹⁰⁹ Ancak bu hanımı kısa zaman sonra vefat etmiştir.¹¹⁰

Zeyneb bint Cahş : Bu evliliğin birden hikmetler ve hedefler vardır: Evlatlık kurumunun iptali için Allah ın emriyle yapılmış hukûkî bir evliliğdir.¹¹¹ Bu evlilikle evlatlık kurumu ve bağlantılı olan tüm hukuk iptal olmuştur. Aynı zamanda bu evlilik, sosyal baskıya rağmen sadece Allah ve Resûl’u emretti diye Zeyd’le evlenmesi karşılığında Zeyneb vâlidemiz için bir ödüldür. Çünkü kaybettiğini düşündüğü konumu bu evlilikle en üst düzeye taşınmıştır.¹¹²

Ümmü Seleme: Hz. Peygamber bu evliliği, eşinin şehadetinin ardından dört çocukla yalnız kalan Ümmü Seleme’yi himaye etmek, onun acısını dindirmek, eşine vefa göstermek, onu “mü’minlerin annesi” olmakla onurlandırmak, evlatlarına sahip çıkmak,¹¹³ ve üstün kabiliyete sahip bir hanımı tebliğci olarak yetiştirip ümmetin istifade etmesini sağlamak için yaptığı söylenebilir.¹¹⁴ Ayrıca amcasının oğlu Halid b. Velid’in bu evlilikten sonra yumuşadığı iki yıl sonra da iman ettiği rivayet edilir.¹¹⁵

Ümmü Habîbe: Hz. Peygamber’in çok önem verdiği ikili ilişkileri rahatlatma, ve düşmanlıkları ortadan kaldırma amacına bağlı siyasi bir evliliğdir. Nitekim bu evlilik Ebû Süfyan’ın Resûlullâh’a olan düşmanlığını yumuşatmıştır.¹¹⁶ Bunun yanında iman mücadelesini tek başına veren Ümmü Habîbe’ye sahip çıkma ve onu onurlandırma evliliğidir.¹¹⁷

Cüveyriye : Bu evlilik vesilesiyle bir taşla iki kuş vurulmuştur. Şöyleki Hz. Peygamber’in Cüveyriye ile yaptığı evlilik tüm esirlerin âzat edilmesine, güçlü bir kabilenin İslam’a girmesine ve düşman tehlikesinin ortadan kalkmasına vesile olmuştur.¹¹⁸

¹⁰⁹ Ebû Şehbe, Sîretü’r-Resûl, C. II, s. 297; Ekrem Ziyâ Ömerî, **es-Sîre**, C. II, s.650.

¹¹⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 564.

¹¹¹ Sabûnî, **Safvetü’t-tefâsîr**, s.324-337;

¹¹² Şehbe, **es-Sire**, C. II, 66-69; Sâbûnî, **Şübühât**, s. 19.

¹¹³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 564.

¹¹⁴ Hissa, **a.g.e.**, s. 31; Akgül, “Hz. Peygamber’in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme”, **EKEV Akademi Dergisi**, No: 1, Erzurum, 1999, s. 96.

¹¹⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 564.

¹¹⁶ Hamidullah, **a.e.**, C. II, s. 568.

¹¹⁷ Sâbûnî, **eş-Şübühât**, s. 32.

¹¹⁸ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, C. II, S. 549; Ebû Zehre, **Hâtemü’n-nebiyyîn**, C. II, s. 966; Mehdi Rizkullah, **es-Sîre**, s. 704.

Safiyye: Hz. Peygamber'in "mağlûplarla uzlaşma ve anlaşma" şeklindeki değişmez politikasının bir neticesi olarak onu kendisine nikâhladığı söylenir.¹¹⁹

Meymûne: Hz. Peygamber'in bu evliliği siyâsî bir evliliktir. Meymûne'nin mensûbu bulunduğu ve ilişkilerin bozuk olduğu Amir b. Sa'saa kabilesiyle uzlaşma sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca Meymûne'nin her biri farklı kabilelerden önemli şahıslarla evli iman etmiş sekiz kız kardeşiyle de akrabalık kurmuştur.¹²⁰

Hz. Peygamber bu şekilde yaptığı evliliklerle Arap Yarımadası'nın dört bir köşesine dağılmış olan çeşitli kabilelerin dostluklarından bir halka meydana getirmiştir.

¹¹⁹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. II, s. 549.

¹²⁰ Hamidullah, **a.e.**, s. 570; Kandemir, "Meymûne" **DİA**, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 506.

SONUÇ

Tezimizde, önce İslâm'da aile mahremiyetine ve miras hukuku kurallarına aykırı olan evlatlık geleneğinin mahiyetini ortaya koymaya çalıştık. İslam'ın, fitrata ve adâlete de aykırı olan bu geleneği, tüm uzantılarıyla birlikte üç aşamada kaldırdığımızı gördük. Birinci merhale Hz. Peygamber'in azatlısı ve evlatlığı olan Zeyd b. Hârise'nin Kureyş eşrafından bir aileye mensup olan Zeyneb bint Cahş ile evlendirilmesiyle, cahiliye toplumundaki denklik algılarının değiştirilmesidir. İkinci merhale, Zeyd'in Hz. Zeyneb'i, farklı sosyal statüleri nedeniyle ortaya çıkan sıkıntılar yüzünden boşamasıdır. Son aşama ise Hz. Peygamber'in doğrudan Allah tarafından, evlatlığının boşadığı Zeynep ile evlendirilmesidir.

Bu yanlış geleneğin bizzat Hz. Peygamber'in şahsında uygulanmak suretiyle nesh edilmiş olmasının muhtemel iki sebebi olduğunu tespit ettik. İlki, kökleşmiş bir geleneği ortadan kaldırmak toplum tarafından aşılması güç bir baskı ile karşılık bulacağı için, buna mukavemet gösterebilecek, bu yükün altından kalkabilecek yegâne kişinin Hz. Peygamber olmasıdır. İkinci sebep ise, bu geleneğin iptali için devrede olan Zeyd ve boşadığı eşi Zeyneb'in de Allah'ın ve Resûl'ün emrine itaat hususunda bu yükü taşıma kabiliyet ve keyfiyetine sahip bulunmalarıdır.

Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlendirilmesinde muhatapların gösterdiği tepkinin, onların nübüvvet anlayışıyla alakalı olduğunu gördük. Nitekim müslümanlar buna köklü bir cahiliye geleneğini kaldıran önemli bir hukukî gelişme olarak bakarken, nübüvvet anlayışı bozuk olan münafıklar ve yahudiler ise bu gelişmeyi Hz. Peygamber'i eleştirmek ve ona iftira atmak için vesile edinmişlerdi. Sûredeki ilgili âyetlerde münafıklara nübüvvet makamının ayrıntılı olarak izah edilmesinin ve Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risalet görevi üzerinde yoğunlaşılmasının sahit nübüvvet algısının inşasına yönelik olduğu sonucuna vardık.

Bu konuda nâzil olan âyetleri göz ardı eden münafıklar ve yahudiler tarafından ortaya atılan bu iftiranın, zamanla duyduklarını üzerinde düşünüp değerlendirmeden yaymayı meslek edinen kassaslar ve İslâm düşmanlarınca, bir gönül hikâyesine dönüştürüldüğünü gördük. Ayrıca erken dönem dâhil olmak üzere günümüze kadar

bazı müfessirler ve tarihçilerin, Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evlendirilmesiyle alakalı asılsız haberleri aktarırken ihtimal dâhili olaylar şeklinde anlaşılmaya müsait ifadelerle aktarmalarının İslâm düşmanlarına malzeme hazırladığı ve adeta onların ekmeğine yağ sürdüğü sonucuna ulaştık. Ve yine erken bir dönemden itibaren bazı alimlerin, bu tür uydurma rivayetler karşısında işin aslını ve gerçeği açıklamak için gayret gösterdikleri görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu âlimlerin ilki, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelabidin (öl. 94/712), daha sonraki yüzyıllarda Mâtürîdî (ö. 333/944), Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi pek çok alim ve araştırmacı, konuyu Hz. Peygamber'in ismet sıfatı çerçevesinde ele alıp tüm bu rivayetlerin uydurma olduğunu bizzat âyetin kendisiyle ve sahih rivayetlerle delillendirmişlerdir.

Biz de, bu iftiraların gerçek mahiyetini ortaya koymak ve kimler tarafından uydurulduğunu tespit etmek için bu konuda aktarılan haberleri âyetin başlayış ve gelişme seyri bakımından inceledik. Neticede Kur'ân'ın, "en üstün ahlak sahibi" olarak şahitlik ettiği Peygamber'e dair genel olarak Kur'ân'da özelde ise bu sûrede çizilen profil ile, bu konuda aktarılan söz konusu asılsız haberlerle çizilen resim arasında büyük farklar olduğunu gördük.

Tahyir olayını incelediğimiz ikinci bölümde ise, mü'minlerin annelerinin dünyalık taleplerinin o ana kadar inen âyetlere aykırı talepler olmadığı; istedikleri dünyalığın müreffeh bir hayat değil, şeriatın kendilerine helal kıldığı dairede biraz daha kolaylaştırılmış bir hayat olduğu; onları bu talebe sevk eden muhtemel sebebin, içinde buldukları sade ve kıt imkanlar veya Hz. Peygamber'in gelir kaynaklarının artmasıyla bu durumun değişebileceği düşüncesine kapılmalarıyla alakalı olabileceği sonucuna ulaştık. Nitekim tahyir âyetleri nazil olunca onların mevcut durumu ve Hz. Peygamber'le birlikteliği tercih ederek dünya nimetlerinden vazgeçmeleri hedeflerinin dünya ve ziynetleri olmadığını kesin bir şekilde göstermiştir.

Hz. Peygamber'in kıt kanaat geçim alışkanlığının, şartların mahkûm ettiği bir durum değil aksine bir tercih olduğu ve gelir kaynaklarının artmasıyla da değişmediği, Hz. Peygamber'in hanımlarının tahyir olayında, dünya malı yerine onunla birlikte olmayı tercih etmekle elde ettikleri mertebenin de onlara muâfiyet değil, aksine

örneklik konumunda olmaları dolayısıyla giyimlerinden konuşmalarına, ibadetten emr-i bi'l-marufa kadar artı sorumluluklar getirdiği sonucuna vardık.

Hz. Peygamber'in evlilikleri hususuna gelince, öncelikle altını çizmemiz gereken husus, onun istediği sayıda kadınla evlilik yapmasına izin verildiğine dair bir delil olmadığıdır. Meselenin aslı, Hicretin 8. yılında bir erkeğin en fazla dört kadını nikâhında bulundurabileceği, fazlasını boşaması gerektiği hükmü bildirilince o sırada nikâhında dokuz hanımı bulunan Hz. Peygamber'in dörtten fazlasını boşamaktan muaf tutulmasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunun muhtemel sebepleri, tahyir âyeti inince onların tercihlerini Hz. Peygamber ve ahiret hayatından yana kullanmakla dünya ve ahirette onun eşi olarak kalmaya hak kazanmış olmaları; Resûlullâh'ın ardından başka erkeklerle evlenmelerinin haram kılınması ve kendilerine "mü'minlerin anneleri" payesinin verilmesi gibi hakların ellerinden alınmaması ve onların mağdur edilmemesi vb. hususlardır. Böylece onlar Hz. Peygamber'in hanımları olarak bu imtiyazları elde ederken, Hz. Peygamber de hanımlarının dörtten fazlasını boşamaktan muaf tutulmuştur.

Neticede Hz. Peygamber'e verilen ruhsat sadece var olanı koruması olmuş, kendisini tercih eden hanımlarından sonra yeni bir evlilik yapamayacağı gibi eşlerinden birini boşayıp başka biriyle evlenmesi de yasaklanmıştır. Ancak bazı kaynaklarda bu yasağın kaldırıldığı hususunda, Hz. Peygamber'in hayat tarzı ve uygulamalarıyla örtüşmeyen görüş ve açıklamaların yapıldığına da şahit olduk.

Çalışmamızda hanımları arasında sırayı gözetme sorumluluğundan muaf tutulmasına rağmen Hz. Peygamber'in bu hakkı kullanmadığı yönündeki delillerin daha kuvvetli olduğunu tespit ettik. Onun bu davranışı, kendisine tanınan bazı hak ve yetkileri zorunlu olmadığı takdirde kullanmadığını da göstermektedir.

Mü'minlere düşen görev örnek ve öncü edindikleri Hz. Peygamber'i kendileri dâhil her şeyden daha çok sevip, sahip çıkıp sahih nübüvvet algısını inşâ etmeleri, ta'zimde kusur etmeyip salât-ü selâmla onunla irtibatını daim kılmalarıdır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemu'l- Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Kahire, Daru'l-Hadis, 1988.
- Abdurrahman Muhammed, Abdülganî, **Zevcâtü'n-nebî Muhammed ve Hikmeti taaddüdihinne**, Kahire, Dârü Medbûlî, 1988.
- Acar, H. İbrahim, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, No 7, 2006, s. 99-110.
- Advan, Hasan Osman Yûsuf, "Dirâsetü'n-nazmi'l-Kur'ânî fi sûreti'l-Ahzâb," **Câmiatü'n-necâhi'l-vataniyye İmâdetü Külliyyetü'd-dirâsâti'l-ulyâ Kısmü usûli'd-dîn**, Yüksek Lisans Tezi, Nablus, 2003.
- Afzalur Rahman, **H. Muhammed: Sîret Ansiklopedisi**, çev., Mustafa Aykaç, vd., 3. bsk., C. II, İstanbul, İnkilab, 2003.
- Ağırman, Cemal "Ad koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 2, Sivas, 1998.
- Ahmed, Mehdi Rızkullah, **es-Siretü'n-Nebeviyye fi dav'i'l-mesâdiri'l-asliyye**, Riyad, Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhusve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, 1992.
- Bint Şati, Âişe Abdurrahman, **Terâcimü seyyidâti beyti'n-nübüvve**, Kahire, Dârü'r-Reyyân li't-türâs, 1987.
- Akgül, Muhittin, "Hz. Muhammed'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme," **EKEVAkademi Dergisi**, C I, No 4, Mayıs 1999 s. 93-112.
- Akkâd, Abbas Mahmud, **Abkariyyetü Muhammed**, Mektebetü Nehdati Mısr, Kahire, t.y..
-, Abbas Mahmûd, **es-Sıddîka bintü's-Sıddîk**, 12. bs., Kahire, Dârü'l-Maârif, 1998.

- Halil Aldemir, "Mu'tariza cümle ve Kur'ân'da Yer Alış Nedenleri", **EKEV Akademi Dergisi**, No: 51, 2012.
- Algül, Hüseyin, "Mûte", **DİA**, C. XXXI, İstanbul, 2006, 385-387.
- Ali, Cevâd, **El- Mufasssal fi târîhi'l-Arab kable'l-İslâm**, C. V, 2. bs., Bağdat, Câmiatü Bağdâd, 1993.
- Ali, İbrahim, **Sahîhu's-sîre en-nebeviyye**, Ürdün, Dâru'n-Nefâis, 1995.
- Ali, Kevser Kamil; Ögüt, Salim, "Çok Evlilik", **DİA**, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 366-368.
- Altıntaş, Ramazan, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın", **Diyanet İlmî Dergi**, DİB, C. XXXVII, 2001, s. 61-86.
- Alûsî, Ebu'l-Fazl Şihabu'd-dîn Mahmud el-Alusî el-Bağdadî, **Ruhu'l Meânî fi Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesanî**, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.
- Apak, Adem, **Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, 3. bs., İstanbul, Ensar, 2016.
- Apaydın, H. Yunus, "Tesettür", **DİA**, C. XL, İstanbul, 2011, s. 538-543.
- Arslan, Ali, **Büyük Kur'ân Tefsiri (Hülâsâtü't- Tefasir**, İstanbul, Arslan Yayınları, t.y.
- Ateş, Ali Osman, "Hz. Peygamber'in Zeynep b. Cahş İle Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivayetlerin Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, No 7, İzmir, 1992, s. 161-180
- Ateş, Fatma, **"Hz. Peygamber'in Hanımlarından Hz. Hafsa'nın Hayatı ve Kişiliği"**, Harran Üniversitesi SBE, İslam Târîhi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y..
- Atmaca, Gökhan, "Muvafakat-ı Ömer", **Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu**, C. III, Sivas, 2018.

- el-Avâcî, Muhammed b. Abdülazîz b. Muhammed, **Buğyetü't-tullâb fî mevzûâtî sûreti'l-Ahzâb**, Mekke, Dâru Taybetü'lhadrâ', 2009.
- Aycan, İrfan, "Ebû Süfyân" md., **DİA**, C. X, İstanbul, 230-232.
- Aydın, Mehmet Âkif, "Mehir", **DİA**, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 389-391.
-, Mehmet Akif, "Aile", **DİA**, C. II, İstanbul, 1989, 196-200.
- Aykaç, Mehmet, "Huneys b. Huzâfe", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, 1998, 380.
- Begavî, Hüseyin b. Me'sûd, **Meâlimü't Tenzîl (Tefsîru'l-Beğâvî)**, thk. Muhammed Abdullah en-Nemer, vd., Riyad, Dâru Tayyibe, 1990.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, thk. Süheyl Zekkâr; Riyad Zerkelî, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, **Delâilu'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerîa**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Dârü'n-Nasr, Medine, 1969.
- Beyzâvî, Kâdî Nâsiruddin Ömer, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl (Tefsîrü'l-Beyzâvî)**, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y..
- Bikâ'î, Ebû'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan, **Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyi ve's-Süver**, Haydarabad, Dairetü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1978.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, **Kur'ân'ı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri**, İstanbul, Bilmen Yayınları, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahihi Buhârî**, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1987.
- Bulut, Ali, **Belâgat**, 3. bs., İFAV, İstanbul, 2015.
- Bursevî, İsmail Hakkı, **Rûhu'l-Beyan**, Eser yayınları, İstanbul, 1969.
- Boynukalın, Mehmet, "Safî" md., **DİA**, C. XXXV, İstanbul, 2008, 469-470.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessas, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, 3. bs. Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.

- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-Cevherî, (ö. 400/1009) **Es-Sihâh fi'l-Luğa**, thk. Ahmed Abdülğafur Attâr, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-melâyîn, 1979.
- Cezâirî, Ebû Bekr el-Cezâirî, **Eyserü't-tefâsîr**, C. IV, 4. bs., Cidde, Nehru'l-Hayr, 1990.
- Coşkun, Selçuk, "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri, (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme), **EKEV Akademi Dergisi**, No 20. 2004, s. 177-196.
- Cûmî, Ebû Bekir Mahmud, **Reddü'l-Ezhân ilâ Meâni'l-Kur'ân**, y.y.y., t.y..
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, **et-Ta'rîfât**, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, t.y., Dâru'l-Fazîle, Kahire.
- Çağatay, Neşet, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982.
- Çağıl, Necdet, "İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın", **Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu**, İstanbul, 2011 s. 199- 224.
- Çınar, Mahmut, "Hz. Peygamber'in Zeynep bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler", **Diyanet İlmî Dergi**, C. XLIII, No: 1, Ankara, 2007, s. 31-50.
- Çubukcu, Asri, "Buâs", **DİA**, C. VI, İstanbul, 1992, 340.
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmegânî, **el-Vücûh ve'n-nezâir**, thk. Muhammed Hasan Ebü'l-Azm ez-Zefîti, Kahire, el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye, 1995
- Demircan, Adnan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik," **İSTEM İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, 2. bs., No: 1, 2003, C. I, s. 9-32
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Tarihi**, İFAV, 3. bs., İstanbul, 2003.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdulhâdî b. Derviş, **et-Tefsirü'l-Hadîs, Tertîbu's-Süverhasbe'n-Nüzul**, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1984.

- , Muhammed İzzet b. Abdulhâdî b. Derviş, **Sîretü'r-Rasûl, Suver muktebese mine'l-Kurâni'l-Kerîm**, Beyrut, el-Mektebe'l-asriyye, t.y..
- Dihlevî, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, **el-Fevzü'l-kebîr**, Dımaşk, Dâru'l-Gavsânî, 2008.
- Döndüren, Hamdî, "Îlâ", **DİA**, C.XXII, İstanbul, 2000, s. 61-62.
- Celalettin Divlekçi, "Ahzab Sûresi 37. Âyetiyle İlgili Nüzûl Sebebi rivayetleri ve İlmî Değeri", **EKEV Akademi Dergisi**, yıl: 18, No: 59.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. El-Hasen ed-Diyârbekrî, **Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs**, Beyrut, Müessesetü'ş-Şa'bân, t.y..
- Doğan, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Beyan Yayınları, t.y..
- Dönmez, İbrahim Kâfî, "Örf", **DİA**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, 87-93.
- Duman, M. Zeki, **Beş Sûrenin Tefsîri**, Kayseri, Fecr Yayınları, 1999.
- Durmuş, İsmail, "Mesel", **DİA**, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 293-297.
-, İsmail, "Tağlîb", **DİA**, C. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 372-374.
- Düşgün, Feyza Şule, "**Örf ve Âdetlerin İslam Hukukuna Etkisi**", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, **El-Bahru'l-Muhît**, thk. Mahir Habuş, Dımeşk, Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2015.
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, **İrşâdü Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ el-Kur'ân'il-Kerîm**, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y..
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, **es-Sîre en-nebeviyye fî dav'i'l-Kur'âni ve's-sünneti**, C. II, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 1992.
- Ebû Zehre, Muhammed, **Hatemü'n-Nebiiyin**, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1979.
- Ece, Hüseyin K., **İslam'ın Temel Kavramları**, 2. bs., İstanbul, Beyan Yayınları, t.y..
- el-Elmaî, Zâhir Avvâd, **Ma'a'l-müfessirîn ve'l-müşteşrikin fî zevâci'n-nebî sallallâhü 'aleyhi ve sellem bi-Zeyneb binti Cahş**, 4. bs., Riyad, 1983.

- Ergin, Ali Şakir, "Hansâ", **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 46-47.
- Erkocaaslan, Receb, **Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mutalik Gazvesi ve İfk Olayı**, Harran Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Erul, Bünyamin, "Zeyd b. Hârise", **DİA**, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 319-320.
- Esed, Muhammed, **Kur'ân Mesajı**, çev. Cahit Toykat, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.
- Fayda, Mustafa, "Muhammed", **DİA**, C. XXX, s. 408-423..
-, Mustafa, "Âişe", **DİA**, C. II, İstanbul, 1989, s. 201-205.
-, Mustafa, "Ebû Bekir", **DİA**, C. X, İstanbul, 1994, s. 101-108.
-, Mustafa, "Ömer", **DİA**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 44-51.
-, Mustafa, "Câhiliye", **DİA**, C. VII, İstanbul, 1993, s. 17-19.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', **Meâni'l-Kur'ân**, 3. bs., Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1983.
- Fethü'l-Bârî, Abdülmecid eş-Şeyh Abdülbârî, **er-Rivâyâtü't-tefsîriyye fî Fethi'l-bârî**, Riyad, Vakfû's-Selâm el-Hayriyye, 2005.
- Güllüce, Hüseyin, "**Salat Kavramı**", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No:23, Erzurum, 2005, s.171-185.
- Güzel, Ahmet, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberle Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme", **İSTEM İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi**, C X, No 19, s. 57-100.
- Gadbân, Münir Muhammed Necib, **Fıkhü's-Sireti'n-Nebeviyye**, Mekke, Camiâtü Ümmi'l-Kurâ, 1989.
- Gölcük, Şerafettin, Süleyman Toprak, **Kelam**, Konya, Tekin Kitabevi, t.y..
- Gümüş, Sadrettin, **Kur'ân-a Göre Hz. Muhammed in Aile Hayatı**, İstanbul, Ravza Yayınları, İstanbul, t.y..

- el-Hıfñî, Abdülmün'im, **Mevsû'atü ümmi'l-mü'minîn Âişe bint Ebi Bekr**, Kahire, Mektebe Medbûlî, 2003.
- Halis, Zeki, **Kur'ân'da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri**, Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C XI, No 5, 2016, s. 314-350
- Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, Beyan Yayınları, 2004.
-, Muhammed, "Zeyneb bint Cahş", **DİA**, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 357-358.
-, Muhammed, "Hayber", md., **DİA**, C. XVII, İstanbul, 1998, s. 20-22.
- Hanif Haidary, Mohammad, **Sebeb ve Sonuçlarıyla Hayber Gazvesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2011
- el-Harbî, Ahmed Semrân Ahmed el-Harbî, "el-Ahkâmü'l-hâssa bi'n-Nebî fi'l-Kur'ân'i ve's-sünneti", **Câmiatü Ümmi'l-kurâ**, Yüksek Lisans Tezi, Mekke, Külliyyetü'ş-Şerîa ve'd-dirâse'l-İslâmiyye, 1989.
- Harman, Ömer Faruk, "Dâvûd" **DİA**, İstanbul, 1994, s. 21-24.
- Hatip, Abdulaziz, **Kur'ân 'dan Hayata (Altı Sûrenin Tefsiri)**, Akdem Yayınları, 2011.
- Hatib, Abdulllah, "**Mekânetü'n-Nebî ve Hasâisühü fi Sûreti'l-Ahzâb**", Şarika Dergisi, C. VI, No:1, el-İmârâtü'l-Arabiyyetü'l-müttahide 2009.
- Havle, Cuma Ali, "Rudûd alâ'ş-şübühâtî'l-vâride fi't-taaddüdi'z-zevcât el-hurûb ve'l-gazavât el-hudûd fi'l-İslâm muâmeletü'n-Nebî li benî Kurayzâ", **el-Mu'temerü'l-âlemî es-sâlisli's-Sireve's-sünneti'n-nebeviyye, el-Bühûsve'd-dirâsât**, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, C. VI, 1981, s. 25-132.
- Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, **Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl** thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, C. III, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

- Hemâmî, Bessam Muhammed, **en-Nisâ havle'r-Rasûl**, Dımeşk, Dâru Dâniye, 1993.
- Heykel, Abdüttevâb, "Dahdu'ş-şübühât", **el-Mu'temeru'l-âlemî es-sâlisi li's-sîreti's-sünneti'n-nebeviyye, el-buhûs ve'd-dirâsât**, C. II, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1981, s. 356-361.
- Hıssa, Hıssa bint Abdulkerim, **Siret-ü Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme**, Riyâd, Mektebetü'l-Ubeykân, 2001.
- Hökelekli, Hayati, "İnzâr" **md.**, DİA, 2000, İstanbul, s. 358-359.
- Hûfi, Ahmed, **Limâzâ addede en-Nebiyü zevcâtühü**, 2.bs., Kahire, Müessesetü'l-Halîci'l-Arabî, 1992.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y..
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, **Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr**, Tunus, Dâru Suhnûn, t.y..
-, Muhammed et-Tahir, "İ'râzü'r-Resûl ani'l-İhtimâm bi Tenâvülü't-Taâm", **Cemheretü Makâlât ve Resâil**, nşr. Muhammed Tâhir el-Mîsâvî, C. II, Ürdün, Dâru'n-Nefâis, 2015.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Atiyye el-Endülüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz, fî Tefsîri'l-kitâbi'l-azîz**, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.
- İbn Ebî Hatim Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, **Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm**. thk. Esad Muhammed Tayyib, Riyad, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Fûrek, **Tefsîrü ibnü'l-Fûrek**, thk. Alâl Abdülkâdir Bendvîş, Mekke, Câmîatü Ümmülkurâ, 2009.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin İbnü'l-Esîr Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, **Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahabe**, thk. Ali Muhammed Muavvız, Adil Ahmed Abdülmevcûd, C. VII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y..
- Askalânî, İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **es-Siyretü'n-nebeviyye min fethi'l-bârî**, thk. Muhammed el-Emîn b.

- Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Cekenî eş-Şeinkîtî, Medîne, Dâru ibn Hazm, 2001.
-, İbn Hacer, **El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1995.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed , **es-Sire en-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sekka, CemaleddinAbdumelik Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, t.y..İbrahim el-Ebyârî, AbdulhafızÇelebî, Beyrut.
- İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbnİshak, **Siretü İbn İshak**, thk. Muhammed Hamidullah, Konya, Hayra Hizmet Vakfi, 1981.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, **Zadü'l-mead fî hedyihayri'l-ibad**, thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut, 2. bs., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- İbn Kesîr, İmadü'd-Din Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr el-Kureyşîed-Dimeşkî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Beyrut,Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y..
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b.Yezid el-Kazvini, *es-Sünen.Kahire*, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, t.y..
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetü'l-Hanci, 2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-FethFethuddin Muhammed b. Muhammed, **Uyûnü'l-eser fî fünuni'l-megazive's-şemail ve's-siyer**, thk. Muhammed el-İdü'l-Hatrâvî, MuhyiddinMüstû, Medine, Dâru't-Türas, 1992.
- İsfahânî, Ebû Nuaym **Ma'rifetü's-Sahâbe**, thk. Adil b. Yûsuf el-Azâzî, C. VI, Dâru'l-vatan, Riyad, 1998.
- İsmail Abbâd, **el-Mühîr fî'l-luga**, thk. Muhammed Hasan el-Yasîn, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- İzutsu, Toshîhiko, **Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar**, çev. Selahattin Ayaz, 4. bs., İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.

-, Toshihiko, **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, trc. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.y..
- Kandemir, M. Yaşar, "Muhammed" **DİA**, C. XXX, İstanbul, 2005, s. 423-428.
-, M. Yaşar, "Ümmü Hânî", **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 320-321.
-, M. Yaşar, "Hind bint Utbe", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 64-65.
-, M. Yaşar, "Hatice", **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 465-466.
-, M. Yaşar, "Hafsa", **DİA**, C. XV, İstanbul, 1997, s. 119-120.
-, M. Yaşar, "Ümmü Seleme", **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 328-330.
-, M. Yaşar, "Meymûne", **DİA**, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 506-507.
- Kannûcî, Ebû't-Tayyib Sıddîk b. Hasen b. Ali el-Hüseyin el-Kannûcî, **Fethü'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân**, C. XI, Beyrut, el-Mektebe el-Asriyye, 1992.
- Karaman, Hayrettin, **Hz. Peygamber'in Aile Hayatı 1**, www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0507htm.
-, Hayrettin, " **Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi** ", Ocak 25, 2009, (çevrimiçi) <http://www.HayrettinKaraman.net>, 18 Haziran 2017.
-, Hayrettin, "Câhiliye Devri Arap Hukuku," **Asrı Saadette İslam**, C. II, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.
-, Hayrettin, **Fıkıh Usûlü: İslam Hukukunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi**, 10. bs., İstanbul, Ensar Yayınları, 2010.
- Karataş, Ali, "Ahzab Sûresi Bağlamında Medine'de Müslümanların Hz. Peygamber ile İlişkileri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt: VI, No: 7, 2013.
- Kapar, Mehmet Ali, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", **DİA**, C. XXVII, İstanbul, 2003, s. 402-403.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİBY. Ankara, 3. bs., 2007.

- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **el-Mevâhibü'l-ledünniyye**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1996.
- Kazıcı, Ziya, **H. Muhammed'in Eşleri ve Aile Hayatı**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1991.
- Kelâî, Ebû'r-Rebi' Süleyman b. Mûsa, **el-İktifâ fî Megâzî Rasûlillah ve's-Selaseti'l-Hulefa**, Kahire, Mektebetü'l-Hanci, 1968.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), **Tefsîrü'l-kuşeyrî**, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2007.
- Mennâu'l-Kattân, **Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, 35. bs., Müessesetü'r-risâle, 1997.
- Koç, Ayten, "Hz. Zeyneb Bint Cahş'ın Hayatı", **Diyanet İlmî Dergi**, C. XLV, No: 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 2009.
- Köksal, Mustafa Asım, **İslâm Tarihi**, İstanbul, Şamil Yayınları, 1987.
- Kutub, Seyyid, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, çev. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüller, İstanbul, Hikmet yayınları, 1968.
- Kurtubî, EbûAbdillah Muhammed b. Ahmed, **el-Cam'î li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Umretü'l-Kazâ" md. **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, 153-155.
- Lâleli, Mustafa, **Peygamber Sıfatlarının Sosyo-Psikolojik Tahlili**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Konya, 2007.
- el-Mahallî, Celâleddin; Celâleddin es-Süyûtî, **Celâleyn**, C. II, İstanbul, Salâh Bilici Kitabevi, t.y..
- Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, **İmtaü'l-esmâ'**, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemisi, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

- Mâtürîdî, Ebu Mansur b. Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî es-Semerkindî, **Tevilâtü'l-Kur'ân**, thk. Ali Haydar Ulusoy-Bekir Topaloğlu, C. XI, Mizan Yaynevi, İstanbul, 2008.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **en-Nüket ve'l-uyun**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Menîsî, Samiye, **Muhammed ve'l-mer'e**, Kahire, Mektebe Akademiyye, 1996.
-, Sâmiye, **Ümmehâtü'l-Mü'minin ve Benatü'l-Hadiyyi'l-Beşîr**, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2002.
- Merâgî, Ahmet Mustafa el-Merâgî, **Tefsîrü'l-Merâgî**, Kahire, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, **Tefhimu'l-Kur'ân**, çev. Kayanî, Muhammed Han, Karaca, Yusuf, Şişman, Nazife, Bosnalı, İsmail, Ünal Ali, Aktaş Hamdi, İstanbul, İnsan Yayınları, 1991.
- Meydânî, Abdurrahman Habenneke, **Emsâlü'l-Kur'ân ve suver min edebihi'r-refî'**, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, 1992.
- Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürre, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbühü ve Beyânühü**, Dimaşk, Dârü İbn Kesîr, 2009.
- Mukâtil, İbn Süleyman b. Beşîr, **Tefsîrü'l-Mukâtil**, tk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Beyrut, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2002.
- Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccac el-Kureyşî en-Neysabûrî, **Sahihi Müslim**, Kahire, Daru'l-Hadis, 1991.
- Müslim, Mustafa, **Mebâhis fi't- Tefsîri'l- Mevdûî**, Dimeşk, Daru'l Kalem, 1997.
- Nablûsî, Muhammed Râtib, **Tefsîrü'n-Nablûsî: Tedebbürü âyâtî'l-İlahi fî'n-nefsi ve'l-kevni ve'l-hayatî**, Amman, Müessesetü'l-Fürsân, 2017.
- Nâsirî, Muhammed el-Mekkî, **et-Teysîr fî Ehâdîsi't-Tefsîr**, C. V, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1985.

- Nehhâs, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî, **Kitâbü'n-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm**, Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1989.
-, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, **İ'râbü'l-Ḳur'ân**, nşr. Hâlid el-Alî, 2. bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2008.
- Nedvî, Ebû'l-Hasen, **Es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 8. bs., Cidde, Dâru's-Şurûk, 1989.
- en-Nemerî, İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Abdülber el-Kurtubî en-Nemerî, **el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb**, thk. Âdil Mürşid, Amman, Dâru'l-A'lâm, 2002.
- Nesefî, Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, İstanbul, Eda Neşriyat, 1991.
- Ömerî, Ekrem Ziya, **es-Sîretü'n-nebeviyyeti's-sahiha**, 6. bs., Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 1994.
-, Ekrem Ziya, "Müctemeu'l-Medîne kable'l-hicre ve ba'dehâ", **el-Mu'temeru'l-âlemî es-sâlisi's-Sireve's-sünneti'n-nebeviyye, el-Bühûsve'd-dirâsât**, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, C. VI, 1981, 357-404.
- Önkal, Ahmet, "Ca'fer b. Ebû Tâlib", **DİA**, C. VI, İstanbul, 1992, s. 548-549.
-, Ahmet, "Huzâa", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 431-433.
-, Ahmetl, "Beşîr", **DİA**, C. V, İstanbul, 1992, s. 554-555.
- Özel, Ahmet, "Tahyîr", **DİA**, C. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 442-443.
- Gülaç, Özlem Hatice, "Cüveyriye Bint Hâris Hayatı ve Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2013.
- Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", **DİA**, C. X, İstanbul, 1994, s. 498-501.
- Öztürk, Levent, "Necâşî", **DİA**, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 476-477.
- Peköz, Emine, "**Hız. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Habîbe'nin Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri**", Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları, Şanlıurfa, 2012.

- Râgıb el-İsfahânî, el-Hüseyin b. Muhammed Rağıb, **el-Müfredât fî Ğârîbi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Halilîtanî, 6. bs., Beyrut, Dâru'l-Mâ'rife, 2010.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Temîmî el-Bekrî er-Razî eş-Şâfî, **Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhü'l-gayb**, çev. Suat Yıldırım, Sadık Kılıç, Sadık Oğru, Ankara, Akçağ Yayınları, 1994.
-, Fahreddin, **İsmetü'l-Enbiyâ**, Beyrut, Müessesetü Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Türâs, 1986.
- Rodinson, Maxime, **Muhammed**, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Doruk Yayınları, 2017.
- Sabuncu, Ömer, “**Hız. Âişe Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası**”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XX, No: 33, 2015, s. 130-145.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, Dersâdet, İstanbul, 1993.
- , Muhammed Ali, **Tefsîru âyâtî'l-ahkâm**, Mısır, Dâru's-Sâbûnî, t.y..
- , Muhammed Ali, **eş-Şübühât ve ebâtîl havle teaddüti zevcâtî'r-Rasûl**, y.y.y., y.y., 1980.
- Sa'dî, Ebu Abdurrahman b. Nâsır b. Abdullah b. Nasır, **Teysîru'l-Kerîmü'r-Rahmân**, thk. Abdurrahman b. Muallâ el-Lüveyhik, Riyad, Dâru's-selâm, 2002.
- Sa'lebî, Ebû İshâk b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, **El-Keşfü ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân; Tefsîr es-Sa'lebî**, thk. Seyyid Kisrâ Hasan, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- es-Sallâbî, Ali Muhammed, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 2008.
- es-San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, **et-Tefsîr**, thk. Mahmut Muhammet Abduh, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1999.
- Sa'dî, Ebu Abdurrahman b. Nâsır b. Abdullah b. Nasır Sa'dî , **Teysîrü'l-kerîmî'r-rahmân fî tefsîri kelâmî'l-mennan**, thk. Abdurrahman b. Mualla Lüveyhik, Beyrut Müessesetü'r-Reyyan, 2002.

- Sarıcık, Murat, “Câhiliye Nikahı Mut’a ve Diğer Câhiliye Nikahları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 4, 1996, s. 41-73.
- Savaş, Rıza, **Hız. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın**, İstanbul, Ravza yayınları, 1991.
-, Rıza, “Hz. Peygamberin Eşleri”, **Asrı Saadette İslam**, C. I. İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.
-, Rıza, “Hz. Aişe’nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No:9, 1995, s. 139-144.
-, Rıza, “Cüveyriye” **DİA**, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 146.
-, Rıza, “Zeyneb bint Huzeyme”, **Asrı Saadette İslam**, C. III, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.
- Sibâî, Mustafa, **es-Sîretü’n-Nebeviyye Dürus ve İber**, Beyrut, Mektebü’l-İslamî, 1986.
-, Mustafa, **Kadının Yeri**, Çev. Abdullah Yalçın-Mehmet Yolcu, İstanbul, Akabe, 1988.
- Söylemez, Neşe, “Zeyd b. Harise ve Ailesi”, **Fırat Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. EbîBekr, **el-İtkan fî Ulûmi’l-Kur’ân**, thk. Dr. Mustafa Dib el-Buğa, Daru İbn Kesir, Beyrut 1987.
-, Ebü’l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. EbîBekr, **ed-Dürrü’l-Mensûrfi’t-Tefsîri’l-Me’s’ur**, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Kahire, Merkez Hicr li’l-Bühûs ve’d-Dirâsât el-Arabiyye ve’l-İslâmiyye, 2003.
- Şa’ban, Zekiyyüddin, İslâm Hukuk İlminin Esasları, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, TDV, 1996.
- Şahin, Abdussabur Rifaî İslah Abdusselam, **Mevsûâtü Ümmehâti’l-mü’minîn**, Kahire, ez-Zehra li’l-i’lâmi’l-Arabî, 1991.

- Şahin, Barış, "**Tefsir Literatürü çerçevesinde Peygamberlerin İsmeti**", Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri, 2017.
- Şahyar, Ayşe Esra, "Zeyneb bint Huzeyme", **DİA**, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 361.
- Şâmî, Muhammed Yûsuf eş-Şamî, **Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd**, thk. Abdülmüiz Abdülhamîd el-Cezzâr, Kâhire, el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye 1997.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, **Tefsiru's-Şa'râvî**, Kahire, Dâru ihbâri'l-yevm, 1991.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Fethu'l-Kadir**, Daru'l-Fikr, t.y..
- Şinkîtî, Muhammed Habîbullah, **Edvâü'l-beyân fî îzâhi'l-Kurânbi'l-Kurân**, Kahire, Dâru Alemi'l-fevâid, 1988.
- Şulul, Kasım, **İlk kaynaklara göre Hz. Peygamber devri kronolojisi (tahlil ve tenkit)**, 2. bs., İstanbul, İnsan Yayınları, 2008.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin et- Tabâtabâî, **el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân**, C. XVI, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-matbûât, 1997
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, **Camîu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- , Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, **Tarihu't-Taberî, Tarihu'l-ümem ve'l-Mulûk**, thk. Muhammed abu'l-Fazl İbrahim, 2. bs., Beyrut, Revâiu't-Türâsi'l-Arabî, 1967.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, **et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, C. XI, Kâhire, Dâru'n-Nahdati'-Arabiyye, 1998.
- Taşpınar, İsmail, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 21, 2001, s.23-54.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre, **Sünenü't-Tirmizî**, thk. İbrahim Atve Avd, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- Turan, Abdülbâkî, "Kur'ân'ı Kerimdeki İtâb Âyetleri", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 3, 1995, s. 57-75.

- el-Uleymî, Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn b. Muhammed el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, **Fethu'rrahmân fî tefsîri'l-Kur'ân**, thk. Nureddîn Tâlib, Katar, Vezâretü'ş-şuûni'l-İslâmiyye, 2009.
- Uraler, Aynur, "Sevde", **DİA**, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 584-585.
-, Aynur, "Ümmü Habîbe" md., **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 318-319.
-, Aynur, "Hz. Safiyye", **DİA**, C. XXXV, İstanbul, 2008, s. 474-475.
-, Aynur, "Ümmehâtü'l-mü'minîn", **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 306-308.
- el-Useymin, Muhammed b. Salih, **Tefsîru'l-Kur'ân; Sûretü'l-Ahzâb**, Müessesetü'ş-Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin el-Hayriyye, 2015.
- Uyar, Gülgün, "Ümmü Cemil", **DİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 315-316.
- Ümeyme Muhammed Alî, **Zevcâtu'r-Rasûl Ümmehâtü'l-Mü'minîn**, Kahire, Dâru'r-Ravda.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, **Esbâbü'n-nüzûl**, thk. Mahir Yasin el-Fahl, Dâru'l-Meyman, 2005.
-, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Watt, W. Montgomery, **Hz. Muhammed Mekke'de**, Çev. Rami Ayas; Azmi Yüksel, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s. 137.
- Yahyâ b. Sellâm, **Tefsîru Yahyâ b. Sellâm**, thk. Hind Şelbî, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 2004.
- Yakıt, İsmail, "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo-Kültürel ve Dinî Analizi," **VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)**, Isparta, 2005, s. 13-30.
- Yardım, Ali, **Peygamberimiz'in Şemâili**, İstanbul, Damla Yayınları, 2005, s. 437
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdî, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul, Huzur Yayınevi, 2003.

- Yiğit, İsmail, "Kur'ân ve Siretü'n-Nebi," Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları II, Ensar Neşriyat, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, s. 91- 100.
-, İsmail, **Kur'ân-ı Kerim ve hadis kaynakları ışığında Peygamberler Tarihi**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2004.
-, İsmail, Küçük, Raşit, Hz. Muhammed: Siyer-i Nebî, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2018.
-, İsmail, "Emeviler" **DİA**, C. XI, İstanbul, 1995, s. 87-104.
- Yüksel, Ahmet, "Kur'ân'da 'fuhuş' Kavramı", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 11, 1999, s. 175-183.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdürrezzak el- Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, **Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Abdülmecid Katamış, 2. bs., Kuveyt, 2001.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. ez-Zeccâc, **Meâni'l-Çur'ân ve i'râbühü**, thk. Abdülcélil Abduh Şelbî, Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1988.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'**, tk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, t.y..
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. ez-Zemahşerî el-Havârizmî, **el-Keşşaf an Hakâiki et-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucubi't-Te'vîl**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y..
- Zeyd, Mustafa, **En-Nesh fi'l-Kurân**, 3. bs., Mansûra, Dâru'l-Vefâ, 1987.
- Zühaylî, Vehbe, **et-Tefsîru'l-Münir fi'l-'Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec**, Beyrut, Dâru'l-Fikr'l-Muâsır, 1991.